

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TARİHİ, SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI VE SİYASAL YÖNLERİYLE

ÇEÇENLER

Doç. Dr. Vefa KURBAN

Doç. Dr. Pınar FEDAKAR

Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN

Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

Mehmet Nuri KUREŞ

Nur ÇÜMEN

Burcu GÜL

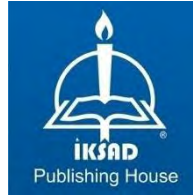

TARİHİ, SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI VE SİYASAL YÖNLERİYLE ÇEÇENLER

Doç. Dr. Vefa KURBAN
Doç. Dr. Pınar FEDAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN
Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ
Mehmet Nuri KUREŞ
Nur ÇÜMEN
Burcu GÜL

İzmir

2020

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the
publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of
Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Pubicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7279-91-8
Cover Design: İbrahim KAYA
December / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
GİRİŞ	5

BÖLÜM I:

SOSYO-KÜLTÜREL YAPILARI İLE KAFKASYA’NIN YERLİ HALKI ÇEÇENLER

Çeçenistan Milli Marşı	9
Çeçenlerin Tarihi Kökeni	10
Çeçen Dili (Çeçence)	16
Çeçen Edebiyatı	18
Çeçen Halk Kültürü	22
Toplumsal Yapı ve Gelenekler	29
Geleneksel Müzik, Dans ve Oyunlar	33
Mutfak Kültürü	37
Atasözleri	43
Nart Destanları	44
Çeçen Efsane ve Masalları	50

BÖLÜM II:

DÜNDEN BUGÜNE ÇEÇENİSTAN’IN SİYASİ TARİHİ

Çarlık Döneminde Çeçenistan	61
Sovyet Döneminde Çeçenistan	75
Sovyet Sonrası Dönemde Çeçenistan	88

BÖLÜM III:

KAFKASLARDA DİRENİŞİN ADI: ÇEÇENLER

Kültürler Mozaigi: Kafkasya	94
Kuzey Kafkasya ve Savaşlar	102

Savaşlar Ekseninde Rus-Çeçen Mücadelesi	107
---	-----

BÖLÜM IV :

TÜRKİYE-ÇECENİSTAN-RUSYA ÜÇGENİNDE

ÇECENİSTAN’IN GELECEĞİ

Vladimir Putin’in Mart 2000’de Rusya Devlet Başkanı Seçilmesi ile İlgili Gelişmeler	150
2000’li ve 2010’lu yıllar: Rus-Çeçen İlişkilerine Genel Bakış	165
Türk-Çeçen-Rus Üçgeni	177
Çeçen Sorunu ve Türk-Rus İlişkilerine Yansıması	185
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	202

TARİHİ SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI VE SİYASAL YÖNLERİYLE ÇEÇENLER

ÖNSÖZ

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin çok uzun ve derin bir geçmişi vardır. İlişkileri etkileyen faktörler dönem dönem değişse de bu iki ülke arasındaki ilişkiler tarih boyunca hiçbir zaman dostluk ve güven çerçevesine oturamamıştır. Bu durumu doğuran ana faktör ise ülkelerin stratejik konumları ve bulundukları coğrafyadan kaynaklanan çıkar çatışmalarıdır. Bilindiği üzere, bir yandan Rusya'nın yer aldığı geniş coğrafya ve bu coğrafyayı besleyen zengin doğal kaynaklar diğer yandan Türkiye'nin jeopolitiğinin getirdiği coğrafi avantajlar bu iki ülkeyi her zaman güçlü ve önemli kılarken aynı zamanda birbirlerine rakip hale getirmiştir.

Bu rekabetin ve de coğrafi yakınlığın getirisi olarak tarih boyunca Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri etkileyen pek çok mesele olmuştur, bunlardan birisi de Çeçen meselesidir. Çeçenler, SSCB'nin çöküşüyle 1991'de bağımsızlık mücadelesini başlatmış ve ardından Ruslar ile iki kez karşı karşıya gelmiştir. Süreç, Çeçenlerin sindirilmesi ile neticelenmiştir.

Bu çalışmada, Çeçenler öncelikle sosyo-kültürel yapıları ile anlatılmakta olup, daha sonra ise bölgede gelişen siyasi gerilimler ve neticesinde yaşanan sıcak çatışmalar bağlamında ele alınmıştır.

Elinizdeki bu çalışma farklı disiplinlerden uzmanların bir araya gelip geliştirdiği bir proje olarak başladı ve projenin tamamlanmasının ardından çalışmanın çıktılarının ilgililere daha kolay ulaşması için bir kitap olarak yayınlanmasına karar verildi.

Projede, Ege Üniversitesi bünyesinde çalışmalarını sürdüren tarihçiler, uluslararası ilişkiler ve bölge uzmanları, halk bilimciler, asker kökenli araştırmacılar ve üniversitenin Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünde Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler anabilim dalında yüksek lisans yapan öğrenciler yer aldılar.

Çalışmamızı hem proje aşamasında hem de yayın aşamasında destekleyen başta Mustafa Latif EMEK olmakla, tüm İKSAD ailesine teşekkürü borç biliriz.

İlgililerin faydalanacağı bir çalışma olmasını umut eder, herkese keyifli okumalar dileriz.

8 Eylül 2020

GİRİŞ

Genel olarak bakıldığında SSCB sonrası Türk-Rus ilişkilerinin 21. yüzyıla damgasını vuran altın çağ'ını yaşadığı bir döneme girildiği belirtilmektedir. Bilindiği üzere Türk - Rus rekabeti 500 yıllık bir geçmişe sahiptir ve bu süreçte ikili ilişkiler mücadele ve sürekli savaş atmosferi içerisinde, negatif perspektifin doruk noktalarında kendisini tanımlama eğilimi göstermiştir. Türk-Rus ilişkilerinin geçmiş i imparatorluk yıllarında savaşlar çerçevesinde şekillendirilmiş; soğuk savaş döneminde ise bu ilişki NATO merkezli değişimler ve dönüşümler ile geçmişteki çizgisini korumaktan öteye gidememiştir. Türkiye'nin Soğuk Savaş yılları süresince batı bloğu içerisinde yer alarak, doğu bloğunu rakip olarak tanımlama durumu, SSCB ile arasındaki mesafeyi uçurumlaştırmıştır. Böylelikle açık bir şekilde ifade edilebilir ki, Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye Sovyetler ile siyasi olarak taban tabana zıt bir politika izlemiş ve SSCB tarafından nükleer bir savaş sırasında, ilk bertaraf edilecek ülkelerden biri olarak kategorize edilmiştir.

Uluslararası sistemin kaotik yapısı içerisinde Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin boyutu küresel güç dengelerini etkilemektedir. Tarihi, etnik ve kültürel bağlar ile coğrafi konumlarından dolayı Türkiye ve Rusya hem bulundukları bölgede hem de küresel pozisyonlarında istikrar ve iş birliği açısından çok önemli bir konuma sahiptirler. 1990'lı yıllardaki Türkiye-Rusya ilişkilerine bakıldığında ilişkilerin seyrinin değiştiği gözlemlenmektedir. SSCB'nin çöküşü ve Rusya Federasyonu'nun dünya sahnesinde yerini almasını takip eden

yıllarda ikili ilişkiler rekabete dayalı ilişkilerden, iş birliğine dayalı ortaklık ilişkilerine evrilmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada belirtilmelidir ki, ortaklık ilişkileri başlığı altında tanımlanan temasların asıl besleyicisi ekonomik ilişkilerdir. İkili münasebetlerde ticari-ekonomik ilişkiler her geçen gün ivme kazanarak artarken ve stratejik ortaklık kavramını pekiştirirken; bölgesel nüfuz ve çıkar çatışmalarından kaynaklanan her iki tarafın da meşru temellere dayandırdığı sorunlu alanlar siyasi ilişkilerde iki ülkeyi zaman zaman karşıt konumlara yerleştirmekten geri durmamaktadır.

Günümüzde siyasi varlığını Çeçenistan Cumhuriyeti adı altında sürdüren Çeçenler, SSCB'nin çöküşüyle bağımsızlık mücadelesini 1991 yılında başlatmış ve ardından Ruslar ile iki kez karşı karşıya gelmiştir. Bu savaşların ilki 1994 yılında Rusya'nın Boris Yeltsin tarafından yönetildiği bir döneme, ikincisi ise 1999 yılında Rusya'nın Vladimir Putin devrine denk gelmiştir. Yeltsin liderliğindeki Rusya, Çeçenleri sindirme mücadelesinde, beklenilenin aksine, çok büyük bir darbe alıp geri çekilmek zorunda kalırken, 2. Çeçen-Rus savaşında Çeçenler kontrol altına alınmıştır. Putin Çeçenlerin bağımsızlık mücadelesini radikal bir ayrılıkçı hareket olarak görüp yoğun bir şiddet uygulayarak cevap vermiş, bir anlamda bu tavır tüm Kafkasya'da başlaması muhtemel ayrılıkçı hareketlere bir gözdağı niteliği taşımıştır. Savaşın bitiminde ise Rus destekli Ramazan Kadirov Çeçenistan Cumhuriyeti'nin lideri olmuştur.

Çeçen savaşları ile uluslararası gündemin kriz noktası olan Çeçen sorunu 1990'lı yıllarda siyasi bir problem olarak gündeme oturmuş ve Türk-Rus ilişkilerinde tahribata yol açmıştır. Güven eksikliğinden beslenerek gelişen bu sorun her iki devletin de karşılıklı olarak birbirlerini suçlamalarına yol açmıştır.

Çeçen halk kültürüne ait; atasözleri, deyimler, halk şiiri, doğumdan ölüme ritüeller ve halk felsefesi, halk hekimliği yanında çocuk oyunları, yemek kültürü, atla ilgili maddi ve kültürel birikime uzanan geniş bir yelpazede değerlendirilmiştir. Çeçen sözlü kültür ürünleri Çeçen tarihine, Çeçenlerin sosyo-kültürel hayatına ışık tutacak zenginlikte olup, Türkiye'de fazlaca üzerinde durulmamış akademik olarak incelenmemiş bir konudur. Çeçen yazılı edebi ürünleri çok yakın bir geçmişe sahipken, sözlü anlatımlar (Nart efsane- destan- mit vb.) binlerce yıl öncesine aittir ve her biri Çeçen kültürünün izlerini, kültürel kodlarını günümüze taşıyan dinamik yapı taşlarıdır.

BÖLÜM I

SOSYO-KÜLTÜREL YAPILARI İLE KAFKASYA’NIN YERLİ HALKI ÇEÇENLER

ÇEÇENİSTAN MİLLİ MARŞI:¹

Gece kurt yavrularken çıktık dünyaya biz

Sabah kükrerken aslan konuldu ismimiz

La İlahe İllallah.

Kartal yuvalarında emzirdi analarımız

At üstünde savaşı öğretti babalarımız

La İlahe İllallah.

Hak için Vatan için yetiştirdi analarımız

Onlara bir zarar geleceği zaman yiğit kesildik

La İlahe İllallah.

Biz dağların şahinleri zaferlerle yetiştik

Zorluktan ve savaştan onursuz çıkmayız biz

La İlahe İllallah.

Tunçtan dağlar kurşun gibi erise de

Hayattan ve savaştan onursuz çıkmayız biz

La İlahe İllallah.

Ey kara toprak her zerren baruttan ağlasa da

Hüzünlü bir şekilde sana dönmeyeceğiz

La İlahe İllallah.

¹ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım), s. 114-115.

Hiçbir zaman kimseye pes etmedik biz

Ecel veya zaferden biridir tercihimiz

La İlahe İllallah.

Yaraları ağıtlarla sararken bacılarımız

Değerli gözleri maharetle canlanır

La İlahe İllallah.

Kök yeriz ot yeriz bizi açlık kıvrandırsa da

Otları sıkar içeriz suyunu susuzluk yandırsa da

La İlahe İllallah.

Gece kurt yavrularken çıktık dünyaya

Sadığız biz, sadık, Allah'a, halka ve vatana

La İlahe İllallah.

Allah u Ekber Allah u Ekber Allah u Ekber

ÇEÇENLERİN TARİHİ KÖKENİ:

Akraba iki halk olan Çeçenler ve İnguşlar ortak “Vaynah” (“halkımız”) adı altında birleşirler. Bu yeni bir isimdir ve yazılı tarihi kaynaklarda rastlanmaz. Burada, halkların tarihi gelişimi ve belli siyasi-demografik koşulların değişimi sürecinde etnik adların (etnonimlerin) nasıl değiştiğine dair bir örnekle karşı karşıyayız. Literatürde sık sık “Vaynah” ile aynı anlamda kullanılan “Nah” adlandırmasına da rastlanır. Vaynahlar hakkında eski kaynaklarda hemen hemen hiç bilgi yoktur. Bu da ülkelerinin, antik çağ yazarlarının ve gezginlerinin ziyaret ettiği Karadeniz limanlarından uzak ve dış dünyadan tecrit olmuş, zor

ulaşılır dağlık bir bölgede olmasıyla açıklanır. Vaynahların kökeni ve ilk tarihleri konusu kesin olarak açıklığa kavuşmamış ve tartışmalıdır.²

“Çeçen” tanımlaması, ilk kez Ruslar tarafından 1732 yılında Kafkasya'daki kabile ve klan toplulukları için yapılır. Grozni yakınında bir köye Rusların vermiş olduğu “Çeçen” adı daha sonra bu bölgede yaşayanlar için de kullanılmaya başlanmıştır.³

Çeçenlerin, dil ve kültür bakımından yakın akraba oldukları İnguşlar gibi, M.Ö. 6.- 5. yüzyıllarda Ön Asya'dan Kafkasya'ya geldikleri ve kökenlerinin “Nakh” halkına dayandığı kabul edilmektedir. Kendilerine “Nokhçi veya Nokhço” ve “Galgay” adını veren Çeçenler ve İnguşlar, ortak üst kimlik olarak da “Vaynakh (halkımız)” adını kullanmaktadır.⁴

Kendileri için Nohçi ya da Nahçuyu adını kullanan Çeçenler'e, Kumuklar tarafından Miçigiş adı verilmiş olup XVI – XVII. yüzyıl Rus kaynaklarında bu ad yer almaktadır. Çeçen kelimesi Rusça'da kuş cıvıltısı ve zerafet anlamlarına gelmekte ve Çeçentsa, Kafkasya'da bir halkın adını karşılamaktadır. Çuvaş Türkçesi'nde yakışıklı, güzel anlamlarını karşılayan bu kelime, Çağatay Türkçesi'nde bilgiç, akıllı,

² V.A. Kuznetsov, “Vaynahlar Çeçenler ve İnguşlar”, (Çev. Murat Papşu), *Tarık Cemal Kutlu Armağanı* (Ed. Erol Yıldır, Lowzar – Yeni Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 37.

³ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Sam Yayınları, (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım) Ankara 1995, s. 169.

⁴ M. Tekin Koçkar, A. Abrek Koçkar, “Çeçen ve İnguş Halklarının Geleneksel Müzik ve Çalgılarına Genel Bir Bakış”, <https://xn--esog-3ra.academia.edu/MTekinKo%C3%A7kar> (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

Kazan Türkçesi'nde yakışıklı, güzel, Kırgız Türkçesi'nde akıllı anlamlarına gelmektedir.⁵

Nohçıyçoy ya da dünya dillerinde geçen adıyla Çeçenya, Noçi kelimesinin anlamı için şu yorumu yapmaktadır; Nuh Peygamberin kaviminin en küçüğü olan, soyu ilerletecek olan oğlu Yafes'ten esinlenilmiştir. Çeçen efsanesine göre Nuh Peygamberi, Kafkasların denetimini oğlu Yafes'e bırakmıştır.⁶ Çeçenya kelime anlamı, Kafkasların yönetimine geçecek olan Yafes ile alakalı olarak bilinmektedir. Çeçenistan'ın İçkerya adından sonra İnguşya adıyla da anılması, Çeçen kelime anlamının, farklı toplumlar tarafından aynı anlamlara karşılık gelmiş olsa da farklı isimlerin farklı dönem ve kaynaklarda kullanılması gözlerden kaçmayacak bir detaydır.

Çeçenlerin toplumsal hayatlarına bakacak olursak eski dönemlerde kabileler halinde yaşamış olduklarını görebiliriz. İnguşlar, Batsoy, Tuşiyen, Tuş adlı Çeçen kabilelerin yanı sıra Nohçoy lehçesini kullanan kabileler ve Nokhçu-Çeçen kabileleri de vardır. Çeçenistan Cumhuriyeti nüfusunun yüzde otuz beşini Ruslar, yüzde altmışını Çeçenler ile İnguşlar oluşturmuştur. Nüfus bakımından Kafkasya'da çoğunluk Çeçenlerdedir ve farklı bölgelere dağılmış Çeçen nüfusuna da rastlanmıştır. Çeçenistan'da İnguş ve Çeçen nüfusu fazlalıkta ve bu iki toplum birbiriyle kaynaşmış bir vaziyettedir. Bugün Kafkasya'daki

⁵ Cemal Anadol, *Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler*, Kamer Yayınları, No: 78, İstanbul 1996, s. 19.

⁶ Zelimhan Yandarbiyev, *Çeçenistan Siyaset ve Gerçeklik*, Küresel Kitap Yayınları, İstanbul 1438 / 2017, s. 24.

Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nde bir buçuk milyon Çeçen ve üç yüz elli bin İnguş halkı yaşamaktadır. Türkiye'de yaşayan Çeçen-İnguş halkının ise ortalama yüz binlerde olduğu düşünülmektedir.

Çeçenlerin kökeninin ne olduğu konusunda ise tarihçiler fikir ayrılığı yaşamışlardır. Bazı tarihçiler Çerkezlerle aynı ırktan olduğunu düşünürken bazıları ise Çeçenlerin Türk ve Müslüman olduklarına kanaat getirmişlerdir. Çeçenlerin Çerkez ırkıyla aynı olduğunu düşünenlerin tezine örnek verecek olursak: MetÇunatuka-İzzet; *“Çeçenler dahi en asli Çerkes kavminden ve Çerkezistan'damez kur bulunmuş iken şimdiki yerlerine gelmişler ve burada nice büyük ve eski istilaların etkisinde bulunmaları ve Çerkezistan'la yalnız bir cihetten-**yani Kabartay** tarafından ilişki kurmuş olmaları nedeniyle ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ancak bu görüş pek tutulmamış ve nihayet çeşitli dil ve ırk incelemeleri sonucu tarihçiler tarafından doğru olmadığı ispatlanmıştır.”* (Şamil Mansur, 1996) bu görüşe ek olarak bir de Çeçenlerin Türk olduğuna dair tezler ortaya konulmuştur. Bu duruma örnek verecek olursak; tarih öncesi çağlardan bu yana Nuh'un teorisinin açılımı; bugünkü insanların, güney Kafkasya'da Ağrı tepesinde bulunan ve karaya saplanmış olan gemide, Nuh'un üç oğlu; Ham, Sam ve Yafes'ten türediğidir. Yafes'in yedi oğlundan birinin ise isminin Türk olduğu, Dağıstan'da çoğalarak doğuya kadar yayıldıkları düşünülmektedir.⁷ Bu bilgiler Rus tarihçiler tarafından reddedilmiştir. Daha birçok tarihçi Çeçenlerin Türk olduğu ile ilgili tezler öne sürmüştür.

⁷ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Sam Yayınları, İstanbul 1996, s. 25.

ve çoğunluğu Türklerin Kafkas grubu içerisinde yer aldığını iddia etmişlerdir.

Çeçenlerin Türklerle aynı kökten geldiğini savunan bilim adamları arasında Prof. Dr. O. W. Eberhard da yer alır. Çeçenler'den “Juan Juanlar” diye bahseden Eberhard’a göre; Tu Cüe' ler (Türkler) Juan Juanlar' ın demircileri olup, Çeçenler ve Türkler aynı ırktan gelmektedir.⁸ Cemal Anadol da, Avarlar ile Çeçenler'in, Cücen Türk İmparatorluğu boylarından olduğu görüşünü benimsemiştir.⁹

Çeçenlerin köklerine dair bir diğer bilgi ise milli simgesidir. Çeçenlerin milli simgesi kurt şeklinde resmedilmiştir fakat koçtur, koç cesareti ve yiğitliği belirtir. Çeçenlerin bayrağında neden koç değil de kurt resminin resmedildiği ise şu şekilde açıklanmaktadır; “*Halkımız bağımsızlığını korumak için işgalcilere karşı bin yıldan beri durmadan savaşıyor. Cengiz'in ordularına, Tatarlara, İranlılarla savaştık ve iki yüz yıldan beri de Ruslara karşı savaşıyoruz.*

Kurt özgür değilse yaşayamayan bir hayvandır. Cesurdur ama özellikle kendi toprağına çok bağlıdır. Ailesini korumak için özveriyle çalışma yeteneğine sahiptir ve dayanıklıdır. Öldürüldüğü zaman şikâyet etmez, inlemez. Dahası onu evcilleştirmek mümkün değildir.” (Muharrem Yıldız, 2006).¹⁰ Bu gibi Çeçenlerden bahseden ilk yazılı kaynaklar,

⁸ W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, TTK yayınları, Ankara, 1996, s.101-102.

⁹ Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, s. 32.

¹⁰ Muharrem Yıldız, *Dünden Bugüne Kafkasya*, Yitik Hazine Yayınları, No: 08, İzmir 2006, s. 44.

M.Ö. 3-4. Yüzyılda Ermeni, Gürcü ve Roma-Yunan yazılı kaynaklarıdır.

Çeçenlerde din ise tarihi çağlardan bu yana değişim göstererek ilerlemiştir. Tarih öncesi çağlarda çok tanrılı inanca sahip olan Çeçen halkı, 10. yüzyıldan sonra Gürcistan ile yakınlaşması sonucu bölgede Hristiyanlık yayılmış ve bu Hristiyanlık mezhebine göre sosyal ve kültürel yaşamlarını sürdürmüşlerdir.¹¹ Çeçen halkının Müslümanlık ile tanışması ise 8. yüzyıl başlarında gerçekleşen Arap-Hazar Savaşları sırasında gerçekleşmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi 10. yüzyıldan sonra Gürcistan yoluyla Hristiyanlığın yayılması görülmüşse de Dağıstan'daki Müslümanların etkisi ile İslam dini hâkimiyet göstermiştir.¹² Nüfusun büyük bir çoğunluğu İslamiyet'i benimsemiş ve Sünni mezhebine mensuptur. Giderek artış gösteren savaşların ardından inanan halkın oranının yüzde doksan civarında olduğu belirtilmiştir. Çeçen halkı arasında "Vahabilik" dininin yayılmasıyla toplumsal sorunlar yaşanmıştır. Savaştan önce daha az sayıda olan Vahabiler savaştan sonra artış göstermiştir. Bugüne baktığımızda Vahabilerin dini, siyasi ve askeri güçleri olduğunu söyleyebiliriz. V. A. Tişnov, E. İ. Filippova'ya göre; "Çeçenistan'da İslam sadece dini anlamdaki görevlerini yerine getirmemekte, aynı zamanda siyasal rejime de "hizmet" etmektedir. Birçok insan dini ideolojiyi yüksek kademelere çıkmak ve bu kademelerdeki yerlerini korumak için kullanmaktadır.

¹¹ Şamil Basayev, Çeçenlerde Din, samilbasayev.com/cecenler/cecenlerde-din/ , (Erişim Tarihi: 23.08.2019).

¹² Muharrem Yıldız, *Dünden Bugüne Kafkasya*, Yitik Hazine Yayınları, No: 08, İzmir 2006, s. 45.

Yani birtakım kimseler dini inançtan çok kendi çıkarlarını korumak için bir alet olarak görmektedir¹³.

ÇEÇEN DİLİ (ÇEÇENCE):

Bugün dünyada Ruslar'ın verdiği Çeçen adıyla tanınan, ancak kendi dillerinde adları Nahçiy olan Çeçenler'in millî dili, Kafkas-İberyâ dil ailesinin Nah grubundan Nahçîço'dur (Çeçence), bu dil aynı zamanda devletin de resmî dilidir.¹⁴ Çeçence (Нохчийн мотт / **Noxçiy mott**, Çeçen dili), çoğunluğu **Çeçenya**'da ve başka ülkelerde yaşayan **Çeçenlerin** konuştuğu bir **Kuzeydoğu Kafkas dilidir**. Yaklaşık olarak 1.300.000 kişi tarafından konuşulduğu tahmin edilmektedir. **Rusya** dışında Çeçence konuşan nüfus, ağırlıklı olarak **Orta Doğu** ülkelerine yayılmıştır. Bu ülkelerin başında **Ürdün** gelmektedir. Kafkasya'nın en eski halklarından biri olan ve ülkede büyük çoğunluğu teşkil eden Çeçenler'in bir kısmı İnguş Cumhuriyeti ve Dağıstan gibi komşu ülkelerle Türkiye, Suriye, Ürdün, Kazakistan ve bazı Batı ülkelerinde yaşamaktadır.¹⁵

Çeçenler kendi dillerini Nohçi Mott olarak adlandırmaktadır. Çeçence, Kafkas dil grubu içerisinde Nakh bölümünde yer alır. Nakh dil grubuna ait diller şunlardır: Çeçen (Nohçi), İnguş (Ğalğay), Tuş-Kist (Batsoy). Çeçenler tarafından sırasıyla kullanılan alfabeler Arap, Kiril, Latin

¹³ Valeriy A. Tişkov, Elena İ. Filippova, *Eski Sovyet İlişkilerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar*, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.57'den aktaran https://tasam.org/tr-TR/Icerik/2331/kafkasyada_bir_ulke_cecenistan, (Erişim tarihi 05.11.2019).

¹⁴ İslam Ansiklopedisi, TDV, 1993, c.8, s.245.

¹⁵ İslam Ansiklopedisi, TDV, 1993, c.8, s.245.

Alfabesi (1992) dir, günümüzde ise 1997 yılında kabul edilen Çeçen Alfabesi kullanılmaktadır. Çeçenistan ve Dağıstan dâhil Kuzey Kafkasya’da Arap dili özellikle Şeyh Şamil döneminde geniş ölçüde yaygınlık kazanmıştır.¹⁶

Çeçenlerde ilk alfabe çalışmaları Ekim Devriminden önce Rus subayları tarafından başlatılmıştır. Rus ordusunda görevli Karloviç Uslar adlı bir subay, Gürcü-Rus alfabesinden adapte ettiği harflerden, Kiril alfabesi ile Çeçence bir alfabe meydana getirmiştir.¹⁷

1920 yılına kadar Arap alfabesi, 1920-1938 arasında Latin alfabesi ve 1938 yılından sonra da Kiril alfabesi kullanılmıştır. Temmuz 1992’de Çeçen-İnguş parlamentosu Latin alfabesini kabul etmiş ve 1997’de Çeçen alfabesine geçmişlerdir. Son dönemde dini eğitimin yoğunlaşmasıyla birlikte Arapça harfler ve alfabe yine ön plana çıkmaktadır.

Yazılı gelenekte Çeçen lisanının Grozni lehçesi esas alınır. Kitap, gazete ve dergilerde, ders kitapları ve bilimsel incelemelerde hep Grozni lehçesi kullanılır. Vaynakh lisanının en eski örneği, Rus imparatoriçesi Katherina döneminde hazırlanan karşılaştırmalı büyük sözlüktür (18 inci yüzyılın ikinci çeyreği). Sözlük, 400 Çeçence ve onların İnguşça ve Batsça karşılıklarını içerir. Rus ordusu kurmaylarından Baron P.K. Uslar tarafından hazırlanan Çeçencenin ilk dilbilgisi kitabı "Çeçen Lisanı" 1888’de basılmıştır. P.K. Uslar’ın, XIX

¹⁶ İslam Ansiklopedisi, TDV, 1993, c.8, s.247.

¹⁷ (Turabi Saltık, “Çeçen-İnguş Edebiyatı”, <https://www.jinepsgazetesi.com/makale/cecingus-edebiyati-1517>, (Erişim Tarihi:16.04.2020).

yüzyılının sonunda Grozni'de kurduğu bir okulda, kendi hazırladığı alfabeyle 30 öğrencisi hızla öğrenmiştir. 1912 yılında, Elderkhanov ünlü alfabe kitabını çıkardı ve Çeçen dilinin esaslarını yazar.¹⁸

Son yapılan araştırmalara göre. Çeçen ağızlarının iki lehçeye ayrıldığı anlaşılmıştır. Bu lehçelerden biri düzlükte yaşayan Çeçenlerin ağızlarını diğeri dağlık yerlerde yaşayan Çeçenlerin ağızlarını içine almaktadır. Çeçen yazı dili, daha çok düzlükte konuşulan Çeçen ağızlarına dayanmaktadır. Türkiye Çeçenleri'nin kullandıkları dil; Çeçen ve İnguş şivelerinin karışımıdır. 49 harfli Çeçen alfabesinde Türkçe'de bulunmayan sesler vardır.¹⁹

ÇEÇEN EDEBİYATI:

Çeçenler 20. yüzyılın başlarına kadar yazılı bir edebiyat ortaya koyamamıştır. Çeçen edebiyatında basım ve yayın faaliyetleri ancak yirminci yüz yılın ilk yarısında görülmeye başlar. Çeçen edebiyatının gecikme sebepleri çeşitli olmakla birlikte, belki de en önemlisi Çeçenlerin Orta Asya ve Sibirya'ya sürülmesi ve yıllarca devam eden Kafkas-Rus savaşıdır. Çeçenlerin yaşadıkları büyük sürgünün yanı sıra her türlü yasak, baskı ve yıldırma politikalarının tabii bir sonucu olarak; maruz kaldıkları zorunlu göçler Çeçen edebiyatının gelişimini engellemiş, genç edebiyatçı ve sanatçıların örnek alacakları eser ve edebi şahsiyetlerin yokluğu da Çeçen edebiyatında kopukluğa sebep

¹⁸ “Çeçen Cumhuriyeti”, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/9> (Erişim Tarihi: 16.04.2020).

¹⁹ Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, s. 38,39.

olmuş ve genç araştırmacı, şair, yazar ve sanatçıların yetişmesini geciktirmiştir. Konuşma ve sözlü edebiyat dili olarak kullanılan Çeçen dili 20. yüzyılda yazı dili haline getirildiğinde kavramları karşılamak için Rusça'dan da çok sayıda kelime alınmıştır. Çeçenler zengin bir sözlü edebiyata sahiptir ve sözlü kültür ürünleri yazılı edebiyata kaynaklık etmiştir. Çeçenler, 1920 yılından itibaren Ekim Sosyalist Devriminden sonra bir alfabeye sahip olmuş ve anadilde ilk yazılı edebiyat ürünlerini vermeye başlamıştır.

Sosyalist Ekim Devriminden sonra Çeçen-İnguş aydınları bir araya gelerek, Serto (Işık, Aydınlık) adlı günlük bir gazete yayınladı. Çeçen-İnguş yazılı edebiyatının ilk öncüleri Arbi Dudayev, Said Baduyev gibi ünlü şahsiyetlerdir. Çeçen-İnguş çağdaş edebiyatının, şiirinin ilk öncü isimleri bunlardır. Çeçenlerin zengin sözlü edebiyatı, yazılı edebiyatları için en büyük kaynak olmuştur. Halk arasındaki sözlü ürünler, derlenerek üniversitelerde arşivlenmiş böylece yazılı edebiyatın da ilk temelleri atılmaya başlamıştır. Çeçen-İnguş edebiyatına konu olan halk destanları yazılı edebiyatta şöyle yer almıştır:²⁰

1. Doğdukları köy adıyla anılanlar; “Evtarholu Ahmet”, “Khraçoylu Zelimhan”.
2. Mensubu oldukları boyun adıyla anılanlar; “Akhililer'den Canhot”, “Alkhaşlılar'dan Alkha” gibi.

²⁰ Turabi Saltık. “Çeçen-İnguş edebiyatı”, <https://www.jinepsgazetesi.com/makale/ceceningus-edebiyati-1517>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

3. Baba adıyla anılanlar; “Madioglu Jamirza”, “Bahadıroğlu Mustarg” gibi.

Kafkas halklarının edebiyatlarında olduğu gibi Çeçen edebiyatının da, Sovyet edebiyatı ve edebiyatçılarından etkilendiğini söylemek mümkündür. Çeçen-İnguş halk destanlarında kahramanlar, halkın mücadelesi içerisinde yaşamış, mücadeleye liderlik yapmış kişilerin yaşamı Çeçen-İnguş yazılı edebiyatına konu olmuştur. Ekim Sosyalist Devriminden sonra Çeçenler-İnguşlar arasında; şiir, öykü, roman türü eserleri, A. Dudayev yanı sıra; Ahmad Najayev, Şamsuddin Ayskhanov gibi kişiler; roman, şiir türlerinde haklı bir üne kavuşmuştur.

Çeçen edebiyatının tarihi ve gelişimi, Sovyet devrimi ve tarihiyle iç içedir. 1923 yılında yayınlanmaya başlayan ilk Çeçence gazete "Serlo" etrafında bir araya gelen Çeçen edebiyatının öncüleri olan dönemin genç yazarları: Arbi Dudayev, Ahmad Najayev, Said Baduyev, Mohmad Mamakayev, 30'lu yıllarda yazmaya başlayan Şamsuddin Ayshanov, Nurdin Muzayev, Arbi Mamakayev sadece Çeçenlere seslenmeyi amaçlayan, bu arada Çeçen edebiyatını ortaya koyan sanatçılardır. Çeçen şiirinde ilk adımları Arbi Dudayev ve Ahmad Najayev atmışlardır. Said Baduyev ve Mohmad Mamakayev Çeçen gençliğine edebiyatta kendilerine yaratıcılık konusunda büyük güven duymalarını sağlamışlardır. Çeçen Edebiyatının temelini atan yazar olarak anılan Said Baduyev dönemin Çeçen yazarları arasında en bilinçli ve klasik Rus edebiyatını en iyi bilenlerdendir. 1920'li yıllarda oyun yazarı olarak Said Baduyev ve İsa Eldarhanov, "Atalarımızın Töresi", Mohmad Yandarov, "Makajoy'un İmamı", Danilbek Şeripov,

"Albek Hacı" isimli piyesleriyle Çeçen edebiyatında ilk örneklerini verirler. Bu oyunlar aynı yıllarda tiyatrolarda, köy kültür derneklerinde sahnelenmeye başlar.²¹

Sovyet idaresinde Çeçen edebiyatının gelişimi komünizmin dogmatik görüşleri çerçevesinde olmuş, Komünist Parti'yi övmek, buna karşılık dini ve gelenek, göreneklere eleştirmek Çeçen "devlet edebiyatı"nın ana teması haline gelmiştir. Bu edebiyatta insanî, beşerî değerlerin yerini sınıf kavgalarının aldığı görülür. 1924'te Arap alfabesi yasaklanarak yerine Latin alfabesi konulmuş, 1938'de de Kiril alfabesi getirilerek kitaplar Çeçen ve Rus dillerinde yayımlanmıştır. Ancak uygulanan yasağa rağmen uzun süre Arap alfabesiyle yazılan kitaplar el altından dağıtılmıştır. Birçok şair ve yazar hayatını 1937-1939 yıllarındaki baskı rejimi sırasında trajik şekilde kaybeder; bir kısmı da hapishanelere kapatılır veya Sibirya'ya sürülür. Ayrıca Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin feshedilip halkının Kazakistan'a sürüldüğü 1944 yılından itibaren Çeçen edebiyatının bütünüyle ortadan kaldırılmasına çalışılır. Arapça ve Arap alfabesiyle yazılmış Çeçence kitaplar 1944'te Grozni'nin merkezindeki meydanda yakılır. Günümüzde bu edebiyatın bazı ürünlerine sadece özel koleksiyonlarla Moskova ve Petersburg'daki şarkiyat enstitülerinde rastlanabilmektedir. Büyük Çeçen yazar ve düşünürü Muhamad-Salih Gadayev'in (ö. 1972) bazı eserleri de ancak 1980'li yılların sonlarına doğru yayımlanabilmiştir.²²

²¹ Refik Özdemir. "Çeçen Edebiyatı" Kafkağı Dergisi, Yıl 2, Ağustos-Eylül 1988, Sayı 19-20, s. 22.

²² İslam Ansiklopedisi, TDV, 1993, c.8, s.247.

Görüldüğü gibi, 1944 yılında Çeçen - İnguş Özerk Cumhuriyetinin lağvedilmesi ve Çeçenlerin Asya içlerine sürülmesi Çeçen edebiyatını da kesintiye uğratarak olumsuz olarak etkilemiştir.

Çeçen halkının tarihi, dili ve gelenekleri hakkında en değerli kaynak Çeçen folklorudur. Milâttan önceki yıllarda meydana geldiği sanılan Nart destanı sözlü halk edebiyatının başlıca temsilcisidir. Özgünlüğüne rağmen dünya motifleriyle kaynaşmış olan Çeçen folkloruna, ünlü yazar Tolstoy ile P. K. Uslar ve L. P. Semenov gibi araştırmacılar büyük değer vermişlerdir. İlk örnekleri Arap alfabesiyle yazıya geçirilmiş olan halk edebiyatında kahramanlık şarkıları önemli bir yer tutar. Çeçenistan ve Dağıstan dahil Kuzey Kafkasya’da Arap dili özellikle Şeyh Şâmil döneminde geniş ölçüde yaygınlık kazanmıştı. Arapça ve Çeçence şiirler yazıldığı gibi bu dilde kaleme alınmış dinî ve din dışı konuları içeren kitaplar da Arap alfabesiyle yayımlanıyordu. Önemli olayları konu edinen “tyaptar” (defter) yaygın bir edebiyat türü idi.²³

Çeçen edebiyatının ana beslenme kaynağının Çeçen kültürü ve Çeçen halk bilgisi ürünleri olduğunu söylemek mümkündür.

ÇEÇEN HALK KÜLTÜRÜ:

Tarih boyunca jeopolitik ve jeostratejik açıdan çok önemli bir konuma sahip olan Kafkasya, daha çok da adı geçen önem sebebiyle işgale uğramış ve özellikle Çeçenler kitlesel sürgün ve asimile politikalarına maruz kalmıştır. Bu durum Çeçenlerde büyük bir mücadele ruhu

²³ İslam Ansiklopedisi, TDV, 1993, c.8, s.247.

oluşturmuş ve bağımsızlıklarını koruyabilmek adına kültürleri ve kültürel kimlikliklerine dört elle sarılmalarına sebep olmuştur.²⁴

Çeçen kültürü tarih boyunca pekçok kültürle etkileşimde bulunmuş, dolaylı ve dolaysız olarak bazı zorunlu değişimlere maruz kalmış, başka kültürlerle katkı sağladığı gibi sahip olduğu zenginlik yüzyıllara meydan okuyarak günümüze kadar halk belleğinde muhafaza edilmiş, nesiller boyu yaşatılarak korunmuş ve aktarılmıştır.

Bilindiği gibi Çeçen ve İnguşlar Sovyetler birliği döneminde Çeçen-İnguş Cumhuriyeti adı altında tek Cumhuriyet olarak yaşarken II. Dünya Savaşı sonunda Josef Stalin'in emriyle alınan Sovyet hükûmeti kararıyla 23 Şubat 1944 tarihinde topluca Orta Asya'ya ve Sibiry'a sürgün edilmiş ve sürgündekilerin dörtte biri hayatını kaybetmiştir. Özellikle 1994 yılındaki savaş ve 1999 yılında yeniden başlayan Rus işgali nedeniyle anavatan Çeçenya'yı terk etmek zorunda kalan on binlerce Waynakh, dünyanın dört bir yanına dağılmak zorunda kalmıştır. 2004 yılında Çeçenya konusuna ilgi duyan bazı Avrupalı vekillerin girişimi ile Avrupa Parlamentosu, 23 Şubat 1944'te Çeçen halkının maruz kaldığı sürgünü bir "soykırım" olarak tanımıştır. Çeçenlerin yıllardır unutmadığı ve asla da unutamayacakları bu facia, Çeçen kültüründe derin bir çöküş yaratmıştır.²⁵ Bu sebeple de Çeçenler

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Bozkuş- Hakan Yazar, *Şeyh Şamil ve Kafkasya*, KİTABEVİ Yayınları, İstanbul, 2017.

²⁵ Tarık Cemal Kutlu (çeviren), Çeçen Nart Efsaneleri, Derleyen, Sirazhdin Elmurzayev, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s.7.

sözlü kültür ürünlerini derlemekte, yazıya geçirmekte ve yayımlamakta geç kalmışlardır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Kafkasya'yı, araştırmacılar ve yazarlar eserlerinde "Mağrur Güzellik Ülkesi", "Şaşılacak Ülke", "Kahramanlar Yurdu" ve "Eşi Bulunmayan Dev Gibi Kahraman" gibi sıfatlarla anarlar. Kafkasya'nın bu sıfatlarla bütünleşmesinin sebebi, sakladığı tükenmez servet kaynakları, efsane ve kahramanlık destanları ve göz kamaştırıcı tabiat güzellikleridir.²⁶ Bu coğrafya ve iklim; Çeçenlerin toplumsal yapılarından, gelenek göreneklerine, sözlü kültür ürünlerinden giyim kuşam ve mutfak kültürlerine etki etmiştir. Bu nedenle Çeçen folkloruyla ilgili değerlendirmelerden önce coğrafya, iklim ve geçim kaynakları hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

“Bir Kuzey Kafkasya ülkesi olan Çeçenistan yahut Çeçenya iklimi, coğrafyası ve kültürel zenginlikleriyle dikkat çekici bir bölgedir. Kafkasya'da bulunan Çeçenistan, Rusya'nın güneybatısında Kafkas Dağlarının kuzey tarafındadır. Kuzeyinde Hazar'a dökülen Terek Nehri, doğusunda Dağıstan, batısında Osetin bölgeleri vardır. Çeçenistan: doğuda Kumuk ve Avarlar, batıda Kabartay ve Osetler, Kuzeyde Kazaklar, güneyde Havşur ve Tuşlar ile komşudur”.²⁷

²⁶ Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, s. 16.

²⁷ Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, ss. 15-16.

“Yükselti, güney sınırında bulunan Kafkas dağlarından itibaren kuzeye doğru azalır; en yüksek nokta, Kafkaslar’ın ülkedeki parçası olan Bokovoniy dağları üzerinde Tebulos-Mta/Tebolt-Lam doruğudur (4494 m.). Bu yüksek dağların kuzeyinde ve ülkenin orta kesiminde Çeçen ovası, onun kuzeyinde ise içinde kum tepelerine de rastlanan Nogay bozkırı adındaki Terek-Kuma çöküntüsü yer alır. Güneyde dağ iklimi, kuzeyde kara iklimi hüküm sürer; bu kesimde yazlar sıcak ve uzun, kışlar ise ılık olur ve yılın büyük bölümünde yeşillik görülür. Güneydeki dağlık alan 1950 m. yüksekliğe kadar sık bir şekilde kayın, gürgen ve meşe ormanlarıyla kaplıdır; 2000 metreden yüksek kesimlerde ise otlaklar başlar ve içlerinde tıbbî amaçla kullanılan ot cinslerinin de yaygın olduğu bu otlaklar 3700 m. yüksekliğe kadar devam eder. Ülkenin orta kesiminde step bitkileri, kuzeydeki Nogay bozkırında çalılıklar görülür. Dağlık alanlarda ayı, yaban domuzu, kurt, tilki ve tavşan gibi av hayvanları yaşar; daha yüksek kesimlerde ise dağ panterine rastlanır. En büyük akarsu, Kafkas dağlarının üzerindeki buzullardan doğarak Hazar denizine ulaşan Terek nehridir. Terek’in kolu olan Sunja ile onun kollarından Argun ve Assa da diğer önemli akarsulardır. Ülke sınırları içinde büyük göl yoktur; Kuzey Kafkasya’nın en büyük gölü olan deniz seviyesinden 1870 m. yükseklikteki Kezenoy’un yüzölçümü sadece 2 km²’dir ve bunun dışında da ancak birkaç küçük çöküntü ve heyelân gölü bulunmaktadır.”²⁸

²⁸Jamuhanov Culeyman Sultanoviç “Çeçenistan” İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan> (Erişim Tarihi: 04.04.2020).

Çeçenlerin adı, yani Çeçen kelimesi Rusçada "Kuş cıvıltısı" ve "Zarafet" anlamına gelmektedir. Rusça sözlüklerde; "Çeçenit'se yaea: Yalancı olarak kibarlık ve zarafet taslamak, yalancı süs, dürüst olmak, halis olmak, donanmak, süslenmek, iki dirhem bir çekirdek olmak, seçkin, az bulunan, yumuşak ve zarif olan, zarif, narin ve sevimli giyinme" anlamına gelir. Çeçentsa kelimesi ise, yine Rusçada, Kafkasya'da bir halkın adıdır. Çeçen kelimesi Çuvaş Türkçesinde; "yakışıklı" ve "güzel", Çağatay Türkçesinde; ferzane (bilgili), zeki, hızlı tiz (çabuk, keskin) hünermend ve acil, Kazan Türkçesinde; yine yakışıklı ve güzel, Kırgız Türkçesinde; söz ustası, hakim (akıllı) demektir. Çeçensi olmak ise; hitaplik, beliglik, (güzel konuşmacılık) taslamak anlamlarını taşır. Çeçenler ise kendilerini "Nokhçi veya Nohçoy" (Nahçi ya da Nahçuyu) olarak adlandırır. Bu kelimenin anlamı "millet"tir. Komşuları Osetler ise Çeçenlere "Makalun ve Çançan", Kabartaylar "Şonsan", Kumuklar "Miçigiş", Çerkezler "Şeşen", Avarlar da "Çeçen" adını verirler.²⁹

Komşuları tarafından farklı adlarla anılan Çeçenlerin kökenleri konusunda farklı görüşler vardır. Ancak bilimsel araştırmalar göstermektedir ki Çeçenler Kafkasya'da bin yılı aşkın bir zamandan beri yaşamaktadır.³⁰

²⁹ Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, ss. 19-20.

³⁰ Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, ss. 27-28.

Çeçen adıyla birlikte anılan İnguş adı da bu araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. Çeçen ve İnguş adları, 20. yüzyılın hemen başın ait kaynaklarda önce basit birer kabile olarak geçiyorlardı. Fakat burada da Adige-Çerkez kesimindeki gibi ikili bir çözüm yoluna gidildiği görülmektedir. 1922'de İnguşça edebiyat dili oldu. 1926'da da "Aşağı Çeçence" lehçesi yazıya geçirildi. Bu lehçe daha çok İnguşçaya yaklaşan "yukarı Çeçence" den farklıdır. Buna karşılık 1934'te her iki halk tek bir özerk bölgede birleştirilip, az sonra "Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti" statüsüne konuldu. Diğer taraftan, Çeçen ve İnguşlar iki ayrı dili olan tek bir Narodnost kabul edildi ve bu durum 1944 sürgününde ve atla 1957'de ülkeye dönüşlerinde de aynı kaldı. Savaşa kadar bölgede hem Çeçence hem İnguşça gazeteler yayınlanıyordu.³¹

Sıradağları ve nehirleriyle hem güzel hem de geçit vermez bir tabiata ve zengin kaynaklara sahip bu coğrafyada yaşayan Çeçenlerin folkloru ve dünya görüşleri de bu tabiatla bütünleşmiştir.

Elementleri kişileştiren tanrıların isimleri Çeçen animist fikirlerini ortaya çıkarır. Örneğin tabiat unsurları ve inançlar da antropomorfik olarak bütünleşmiştir: Latta-nana, Dünya'nın Annesi; Su Annesi Khi-nana; Rüzgârların Annesi Mekha-nana ve Hastalıkların Annesi Un-nana vb. gibi.³²

³¹Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, s. 37.

³² Lecha Ilyasov. The Diversity of the Chechen Culture: From Historical Roots to the Present. Published with support of the UNESCO Moscow Office for Azerbaijan, Armenia, Belarus, the Republic of Moldova and the Russian Federation, 2009, s. 43

Çeçenler, kültür ve gelenek bakımından Kuzey Kafkasya'da yaşayan diğer kavim benzerler. Özellikle Dağıstan'da yaşayan dağlı kavimler (Kumuk ve Avarlar) ile büyük bir yakınlık gösterirler. Eski gelenek ve görenekleri ne büyük bir bağlılık gösteren Çeçenler, daha çok hayvancılık yaparlar. Çiftçilikle uğraşan Çeçenler de vardır. Çeçenler, arasında ev sanatları (keçe ve halı yapımı) da gelişmiştir.³³

Çeçenlerin yaşadığı coğrafyanın tabiat zenginlikleri kadar folkloru da oldukça zengindir. Çeçen folklor ve Avrupa folklorunu karşılaştıran çalışmalar, Çeçen folklorundaki türler ve Avrupa uluslarının folklor türleri arasında benzerliklere işaret eder: Çeçen folklor türleri Avrupa uluslarının çoğunluğunun folklorunuyla türsel dağılım çerçevesinde benzerlikler gösterir:

1. Mitoloji
2. Destan
3. Masallar: masallar, hayvan masalları ve gündelik hayatla ilgili masalları
4. Efsaneler ve gelenekler
5. Şarkılar: ritüel, emek ve aşk şarkıları, ninniler ve kahramanlık şarkıları (illi)
6. Atasözleri ve bilmeceler
7. Çocuk folkloru (ditties, tekerlemeler ve bilmeceler)
8. İnançlar

³³Cemal Anadol. Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul 1996, Kamer Yayınları, s. 51.

9. Zhukhurgs ve tyulliks oyunları ve şarkılar, şeklinde sıralanan ana yapı ortak bir şekilde tasnif edilebilir.³⁴

Vaynakhların günlük yaşamlarında en çok söyledikleri ve genellikle kadınların seslendirdiği aşk şarkıları ve maniler “Yiş” (Çeçen) veya “Eşarş” (İnguş) diye adlandırılmaktadır. Söylendiği yere, kişiye ve zamana göre de *Laduglu yiş* (Çeç.), *Laduvгла eşaraş* (İnguş), **Halharan yiş** (Çeçen), *Halhara eşarş* (İnguş), *Zabare Eşaraş*, gibi adlar almaktadır. Günlük yaşam içerisindeki komiklikleri, olumsuzlukları hicveden Yiş veya Eşarş’larda sözgelimi genç kızların evli erkeklerle dalga geçmesi gibi sözlerle yer verilir. Eşarş şarkılarına Bezaman eşarş, Zabare Eşarş, Satiran eşarş, Halharan eşarş gibi şarkılar örnek verilebilir. Ninniler ise *Aganan yiş* (Çeçen), *Dladija yiş* (İnguş) olarak adlandırılır.³⁵

• Toplumsal Yapı ve Gelenekler

Çeçenler arasında toplumsal yapıda sınıf ayrımı yoktur. Bununla beraber dağda ve ovada yaşayanlar arasında bir tabiat farkı görülür. İlk kısma girenler sert, haşin, sinirli ve kavgacı, ikinci kısma girenler biraz daha uysal olarak bilinir ve tanımlanırlar. Kan ve soyca aynı kökten

³⁴ Lecha Ilyasov. The Diversity of the Chechen Culture: From Historical Roots to the Present. Published with support of the UNESCO Moscow Office for Azerbaijan, Armenia, Belarus, the Republic of Moldova and the Russian Federation, 2009, s. 43.

³⁵ M. Tekin Koçkar, A. Abrek Koçkar, “Çeçen ve İnguş Halklarının Geleneksel Müzik ve Çalgılarına Genel Bir Bakış”, <https://xn--esog-3ra.academia.edu/MTekinKo%C3%A7kar> (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

yani aynı atadan gelen kümelerin her biri kendi başına bir idare sistemi oluşturmuştur ki, Çeçenler kendi aralarında buna "teyp" terler.³⁶

Toplumsal yapının en temel ve en küçük birimi olan aile, Çeçenler için de çok önemlidir. Erkekler genelde kendi çevrelerinden kızlar seçerler. Ancak aile içi evlilik yasaktır. Yakın akrabalarla evlilik yapılmaz. Kız kaçırma geleneği yaygındır.³⁷

“Gelenek ve göreneklerin toplumda önemi çok büyüktür. Herkes bu adetlere uymak zorundadır. Göreneklerin etkisi, dinin ve kanunların etkisinden daha üstündür. Çevresinde ayıplanmak ağır bir ceza sayıldığından Çeçenler bu cezaya çarpılmamak için uyanık davranmak zorundadırlar. Elden gelen iyiliği esirgememek, kötülük ve fenalıklardan uzak durmak, büyüklerin sözünü dinlemek, yaşlılara saygı göstermek, zayıflara ve düşkünlere yardım etmek, anane ve adetlerin esasını teşkil eder. Bu konuda Evliya Çelebi şunları kaydeder: ‘Bu memleket o kadar ‘emn ü eman’ içinde idi ki genç ve güzel kızlar ve oğlanlar kadar kıymetli mücevherat ve eşyaları ile köylerden şehirlere, şehirlerden köylere dağlar, dereler içinde tek başlarına geçerek giderler de kimse onlara yan bile bakmaz. Hiçbir zaman haranı yemezler ve haranı ipek giymezler.’ Yine seyahatnamenin başka bir

³⁶ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 126.

³⁷ Gürcan Sevkett Avcıoğlu. “Türkiye’de Yaşayan Kafkas Toplulukların Sosyo-Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme” Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2013, Sayı: 30, s. 62.

yerinde de: Bu diyarda yalan, gıybet, mesavi, suizan, kibir, buğz ve atalet yoktur, diye geçer”.³⁸

Çeçen yaşam tarzının merkezinde olan adetler ve gelenekler, Çeçen toplumunu yüzyıllardır düzenleyen davranış kuralları ve etik sistemi Nokhchalla'da yer almaktadır. Nokhchalla, kişisel ve sosyal davranış normlarını tanımlayan, yargı konseylerinin kararlarını verdiği yasadır. Nokhchalla, devleti ifade eden bir son ekle "Nokhcho" (Çeçen) 'den türetilir ve Çeçenlik - Çeçen olmanın özelliği olarak ifade edilebilir. Bu geleneksel yapı, sosyal tarihin belirli aşamalarında güncellenmiş ve geliştirilmiş olmasına rağmen, bu yapının çekirdeği en eski zamanlara kadar uzanır.³⁹

“Çeçen erkekleri evde dokunan kumaşlardan yapılmış Çerkezka giyerlerdi. Milli giyim sayılan Çerkezkanın altına aynı renkte dik yakalı dar bir gömlek giyerlerdi. Gömleğin göğüs kısmında saat koymaya yarar iki çep bulunurdu. Bu gömlek iki yanından özel kancalarla iliklenirdi. Ayakkabıları ham deriden özel Kafkas biçiminde yapılırdı. Başlık olarak kışın kuzu derisinden yapılmış bir papak giyerlerdi. Yazın ise keçeden yapılmış bir başlık kullanırlardı. Kadınlar dizlere kadar uzanan kırmızı ya da mavi bir gömlek ile dizlerin altında bağlanan bol bir şalvar giyerlerdi. Gömleğin üstüne Dağıstan beşmetine benzer bir elbise giyerlerdi. Bu beşmet biçim bakımından erkeklerin giydiği

³⁸ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). ss. 126-127.

³⁹ Amjad Jaimoukha. The Chechens A handbook, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series editor: Nicholas Awde. London - New York, Routledge-Curzon Press, 2005, s. 129.

beşmetten farklı idi. Bayram günlerinde Çeçen kadınlarının giyim kuşamı sırma ve şeritlerle süslenirdi. Bugün Çeçenler giyim kuşamı normal bir şehir kılığına benzer”.⁴⁰

Çeçenistan'da bayramlar (milli ve dini), kendilerine has şekilde kutlanılır. Çok önem verdikleri ve büyük bir neşe ile kutladıkları bayramların başında "çift sürme bayramı" gelir. Bu bayram kutlanmadıkça hiç kimse tarlasını sürmez. Bayram şenlikleri, mahallenin en 'yaşlı ve hürmet edilen şahsının evinde verilen bir ziyafetle başlar. Kuşluk vaktine yakın, kürkünü ters giymiş olan ziyafet sahibi ihtiyar önde, halk arkasında, en yakın bir tarlaya giderler. İhtiyar duadan sonra çifte sarılır ve tarlayı bir boy sürer. Bundan sonra eğlence üç gün, üç gece devam eder. Çalgı, oyun, eğlence, yemek içmek israf derecesinde boldur.⁴¹

"Doka Lovzar" denilen büyük şenliklerde ise, köy ve kasabanın dışına taşılıp uzaklardan konuklar çağrılmakta, herkese açık at yarışları, güreşler, beceri gösterileri vb. düzenlenmektedir ve kazananların derecesine göre çeşitli ödüller verilmektedir. Konukların yeme içmeleri ve yatmaları da köyün veya kasabanın ortak desteği ile imece usulüyle sağlanmaktadır.⁴²

⁴⁰ Cemal Anadol, Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler, Kamer Yayınları, İstanbul 1996, s. 52.

⁴¹ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım) s. 134.

⁴² Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 145.

- **Geleneksel Müzik, Dans ve Oyunlar**

Kuzey Kafkasya'nın dağlık ve sert tabiatı Çeçenlerin hem yaşam biçimini hem de geleneklerini etkilemiştir. Örnek olarak; bu coğrafyada “Çeçenler için at biniciliği hem oyun hem spor hem gelenek ve hem de bir yaşam biçimidir. Çeçenlerde binicilik bir spordur. Bu sporda pek ustadırlar. Bundan başka, koşma, atlama, güreş ve gülle atma gibi sporlar da yaygındır. Çelik çomak oyunları tıpkı Anadolu'daki gibi oynanır. Sırıkla atlama, at ve ip cambazlıklarıyla silah oyunlarında ve dağ sporlarında da çok ileridirler. Köy meydanlarında yahut en yakın sahalarda sık sık, hemen her gün atlama, koşma, binicilik ve atıcılık sporları yapılır. Düğün yahut bayram günleri birer spor bayramı gibi geçer. sporun başlıcası binicilik ve atıcılıktır. Bu sayede her Çeçen daha çocuk denecek yaşta iken kaçanı mutlaka yakalayan bir binici olur”.⁴³

Çeçen halk şarkıları ve bu şarkıları söyleme soyleme geleneği bir kültürel miras olarak zengin ve çok yönlüdür. Ritüel şarkılar arasında ritüelik şarkılar - özellikle yağmur ve diğer büyüler; tören: düğün şarkıları ve ağıtlar (akrabalar ve profesyonel ağıtçılar tarafından söylenir) yer alır. Komşu bölgelerde olduğu gibi Çeçenya'da 19. yüzyılın ortalarına kadar profesyonel ağıtçılar tutulurdu. Ağıtçılar, ölenleri erdemleri ve zenginlikleri için över, akrabalarının gücünü ve çeşitliliğini ve onun ölümüyle dünyanın ne kaybettiğini söylerdi. Tiizhar ağıtları, ölenin annesi, kız kardeşi, karısı, kızı ve diğer yakın

⁴³ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 130.

kadın akrabaları tarafından söylenir. Emek şarkıları ise pek çok esnaf ve zannatkara aittir, örneğin dokumacılar, marangozlar, saman yapıcılar, oduncular vb. gibi. Erkeklerin şarkıları ise yaşam ve ölüm ya da hükümlülerin ve abrek haydutlarının sert kaderi üzerine felsefi düşünceleri içerir. Halk şarkılarının birçoğu iseanneye, bir arkadaşına veya ülkeye adanmıştır.⁴⁴

Halk müziği ve çalgıları da Çeçenlerin hayatlarında oldukça önemlidir. Dine çok bağlı olan Çeçenler Müslümanlığın koymuş olduğu yasaklara rağmen oyun ve çalgıdan vazgeçmemişlerdir. Halk çalgıları arasında “deçikpondur, atuhpondur ve akerdeon” sayılabilir.⁴⁵ “Kuzey Kafkasya halk kültürünü oluşturan en önemli unsurlardan birisi olan geleneksel müzik, batı müziği formlarına yakın özellikler gösterir. Müzikal çok seslilik ve koral yapı, geleneksel töre ve törenlerde icra edilen müziğin temelini oluşturur. Bu müziğin eşlik çalgıları da söz konusu çok sesliliğe uygun olarak düzenlenmiş olan üflemeli, telli, vurmali ve yaylı çalgılardır”.⁴⁶

“Değişik şekillerde oynanan Çeçen oyunlarında kadınlar bir tarafta erkekler onların karşısında yer alarak kendilerine eş seçtikleri kızların önlerine giderek dansa davet ederler. Davet edilen kız sıradan çıkıp

⁴⁴ 19. Lecha Ilyasov. The Diversity of the Chechen Culture: From Historical Roots to the Present. Published with support of the UNESCO Moscow Office for Azerbaijan, Armenia, Belarus, the Republic of Moldova and the Russian Federation, 2009, ss. 48-49.

⁴⁵ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 130.

⁴⁶ M. Tekin Koçkar, A. Abrek Koçkar. “Orta Avrupa’dan Anadolu’ya Bir Çalgının Yeni Kimliği: Çerkes Mızıkası”, Folklor Akademisi Dergisi. Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı:3, s. 445.

erkeğin önüne düşer ve oyuna başlar, dans etnleyenler müziğin temposuna uygun bir şekilde el çırpırlar. Oyuna çıkan çiftler fazlaştıkça oyunun figürleri de değışir, Oyunda dönüşler yapıldıkça çiftler değışir, öyle ki erkek kendi önündeki kızı dahi daha öndekine bırakır, kendi arkasındakini önüne alınış olur. Kız ve erkek ekseri yüzyüzedir, tempoya uygun bir şekilde kendi kendilerine dönüş figürleri yaparak erkeğin kızı kovalaması şeklinde oyun devam eder. Bu vaziyet kartalın sülünü kovalamasını andırır. Kızlar ve erkekler Avrupa danslarında olduğu gibi birbirlerine tutunmazlar, hatta hafif de olsa hiç temas etmezler. Bazen de erkek veya kız, elindeki ‘sevgi çubuğu’ adı verilen ince bir çubukla, oynamak istediği bir kimseyi ortaya davet eder ve ortada ikisi arasında kısa bir şiir faslı geçtikten sonra oyuna devanı ederler. Oyuna çıkarken karşılıklı söylenen ninnilerde birkaç örnek:

Sevgi çubuk, aşk çubuk
Sevgilime dokun çubuk
Sevgilime dokunamazsan
Ateşe düşüp yan çubuk
Ben de sen de biridik
Bahçelerde biten gül idik
Şeytan girdi araya
Biz böyle değil idik.⁴⁷

⁴⁷ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 131.

“Kuzey Kafkasya’da yaşayan birçok halk çok eskiden beri geleneksel çoksesli (Polifonik) vokal müziğine sahiptirler. Bu müziğin temelinde Abazin, Abhaz (Abh), Adige (Adg), Balkar-Karaçay (Kar-Bal), Oset (Os), Avar, Kumuk, İnguş (İng.) ve Çeçen (Çeç.) halklarının geleneksel, bölgesel, tarihsel, etnografik, sosyo-kültürel ve folklorik ortak işitsel ürünleri bulunmaktadır. Bu da Kuzey Kafkasya bölgesinin müzik kültürünün bir tarihi eser olarak vokal çok sesliliğini oluşturan çok sesli Bourdon tipi anlamlı ve yapısal çeşitliliğe ulaşmasını sağlayan, zengin ve çok çeşitli geleneklerin örneklendiği Kuzey Kafkasya vokal çok sesliliğinin yapısını açıklamaktadır”.⁴⁸

“Kuzey Kafkasya halklarının müzikal kültürü toplum hafızasını oluşturan dans ve şarkılardan oluşmaktadır. Özellikle Kuzey-Batı Kafkasya’da Nart destanlarını içeren şarkılar, pagan dönemlerin kahramanlarını anlatan şarkılar, dua ve dilek şarkıları, tarımsal çalışma ve iş şarkıları, çoban şarkıları, avcılık şarkıları, aile içi çalışma şarkıları, aile kurumu ile ilgili şarkılar, demircilik şarkıları, tedavi amaçlı şarkılar, kahramanlık şarkıları ve ağıtlar. Bu şarkıların dışında maniler biçiminde söylenen samarkau (şaka) şarkıları düğünlerin ve gençlerin geleneksel toplantılarının (zekhes) vazgeçilmezleri arasındadır. Kuzey

⁴⁸ M. Tekin Koçkar, A. Abrek Koçkar. “Orta Avrupa’dan Anadolu’ya Bir Çalgının Yeni Kimliği: Çerkes Mızıkası”, Folklor Akademisi Dergisi. Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı:3, s. 445.

Kafkasya’da geleneksel müziğin günümüze kadar taşınmasında en önemli unsurlardan birisi de geleneksel dans müzikleridir”.⁴⁹

“Bireylerin ortak değerleri olan toplumlara dönüşebilmesi için geleneksel töre ve törenlerinin, şarkı ve danslarının çocukluktan eğitimlerle verilmesi, çocukların iç dünyalarının zenginleştirilmesini sağlar. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu gelenekler çocukların ulusal kimliğini şekillendirir. Kültürel, siyasal ve coğrafi yaşam koşullarına uyum sürecini, toplumun yaşam alanlarına diğer toplumlar tarafından yapılan müdahaleleri Kafkasyalı toplumlar ‘Khabze’ kurallarına uyarak, geleneksel müzik ve danslarını, dillerini bir ölçüde koruyarak atlatabilmişlerdir. Bu dönemde Kafkasya’dan göçle getirdikleri birçok geleneksel müzikal form ve danslar kaybolmasına rağmen yenileri üretilebilmiştir. Bunların en önemlileri ‘T’leperüş’ ve ‘Şeşen’ danslarıdır”.⁵⁰

• Mutfak Kültürü

“Toplumlar herhangi bir yemeği, kültürel değerlerine uygunluk göstermedikçe genellikle yeme alışkanlıkları arasına dahil etmemektedirler. Bu sebeple, mutfak alışkanlıkları, toplumların kültürel kimliğini oluşturan en temel özelliklerden birisi olarak kabul

⁴⁹ M. Tekin Koçkar, A. Abrek Koçkar. “Orta Avrupa’dan Anadolu’ya Bir Çalgının Yeni Kimliği: Çerkes Mızıkası”, Folklor Akademi Dergisi. Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı:3, s. 446.

⁵⁰ M. Tekin Koçkar, A. Abrek Koçkar. “Orta Avrupa’dan Anadolu’ya Bir Çalgının Yeni Kimliği: Çerkes Mızıkası”, Folklor Akademi Dergisi. Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı:3, s. 448.

edilmektedirler. Çeçen mutfağı da çok zengin bir yapıya sahip olmasının yanında kendine has bazı kültürel özelliklere sahiptir. Bu kapsamda Çeçen mutfağının genel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir

1. Çeçen yemekleri genellikle bitkisel ve hayvansal ürünlere dayanmaktadır.
2. Çoğu yemek, temel iki yiyecek maddesi olan “hamur ve etin” birlikteliğinden oluşmaktadır.
3. Çeçen toplulukları için yemeklerin ailece hep birlikte ve aynı anda yenmesi büyük önem arz etmektedir. Çeçen sofrası, açık havada (piknikte), özel bir salonda ya da evde nerde olunursa olunsun genellikle kalabalıktır. Bu konuyla ilgili “Birlikte yemek tatlıdır” biçiminde atasözleri bile bulunmaktadır”.⁵¹

Köklü ve çok eski bir geçmişe sahip olan Çeçenler, zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Çeçenlerin tarihin süzgeciden süzülerek günümüze ulaşan geleneksel mutfak kültürü; yemek çeşitliliği, lezzet, hazırlama, pişirme, sunum şekli bakımından farklılık göstermektedir. Çeçen geleneksel mutfağına, komşu etnik grupların bazı yemekleri eklenmiş olmasına rağmen, Çeçenler, Kuzey Kafkasya'daki diğer halklardan farklılık gösteren kendi özel mutfağına sahiptir. Çeçen mutfağı, dağlık bölgede yaşayanların misafirperverlikleri ve konuk kültüne dayanan zenginliği ve çeşitliliği ile biliniyordu. Çeçenler geleneklerini

⁵¹ Melike Özkan, Hasan Yetim, “Mutfak Kültürü ve Yeme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Yıl: 2018, Sayı: 6(3), s. 355.

ziyaretçilerini birkaç gün boyunca şölen ve ziyafetlerle ağırlardı. Oldukça güçlü konukseverliklerinin yanı sıra, Çeçenler genellikle günlük yeme ve içme alışkanlıklarında tutumluydular. Onların gündelik mutfakları da 19. yüzyılda bölgede temel gıdaları olan mayasız buğday veya arpa ekmeği, peynir ve sütü içermekteydi, sadece et zaman zaman tüketilirdi. Hazırlık aşaması oldukça sade olmasına rağmen, Çeçen yiyecekleri hem besleyici hem de sindirimi kolaydır. Geleneksel mutfak et, buğday ve mısır unu, süt ürünleri, bal ve sebzelere dayanır. Kuzey Kafkasyalılar, yemekleri süslemek ve lezzetlendirmek ve de tıbbi amaçlar için otlar ve çeşniler kullanırlar ve dolayısıyla bitkisel sanatlarda usta uzmanlardır. Vainakh diyeti ise özel bir beslenme şekli olarak avcılık ve balıkçılık ürünlerini de içeriyordu. Meyve ve sert kabuklu meyveler meyve bahçelerinden ve ormanlardan serbestçe temin edilebilirdi.⁵²

“Çeçen toplumu, başka toplumlarda olduğu gibi hayvancılıkla uğraşan ve et ile süt ağırlıklı bir yemek kültürüne sahiptir. Tahıl ürünü olarak buğday ve mısır en başta yer alan vazgeçilmez yiyecekler arasındadır. Bu çalışmada ele alınan ve tarifleri belirtilen yemekler, Çeçen mutfağında önemli yere sahip olan yiyecek veya yemeklerdir. Buğday unuyla yapılan yemekler Mısır unuyla yapılan yemekler Et ürünüyle

⁵² Amjad Jaimoukha. The Chechens A handbook, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series editor: Nicholas Awde. London - New York, Routledge-Curzon Press, 2005, ss. 149-150.

yapılan yemekler Süt ürünüyle yapılan yemekler şeklinde ana gruplara ayrılmıştır”.⁵³

“Çeçen kültüründe mısır unu, en çok tüketilen tahıllar arasında yer almaktadır. Bunun sebebi Çeçenlerin taraça olarak adlandırdıkları tarım yerlerinin en fazla mısıra elverişli olmasıdır. Mısır üretiminden dolayı da genellikle mutfaklarında yemekler, hamur işleri ve tatlılar mısır unundan yapılmaktadır”.⁵⁴

Çeçen mutfağının en ünlü et yemekleri arasında zhizhig-galnash (et-köfte), bir tabak et, mantı ve sarımsak sosu; lezzetli tava-Kafkas Şaşlık, köz üzerinde kavrulmuş şişlerde kuzu eti parçaları; dalla (nash), karaciğer turtası; ba’ar, karaciğer, pirinç ve soğanla doldurulmuş sosis; ve sadece misafirlere sunulan koyun kellesi ve bacakları olan zarif korta-kueigash yemekleri yer alır. Bu yemekler içinde korta-kueigash yani kelle ve bacak bir saygı işareti olarak tüketilir. K’ald-daetta, yağ ile karıştırılmış lor, ch’epalgash, lor (veya patates) ile doldurulmuş yuvarlak çörekler ve ekşi pıhtılaştırılmış süt (etshura) ana süt ürünleridir. Tahıl ve un yemekleri arasında mayasız ekmek çeşidi olan chekek; mantıya benzer kuerzanash; loka, börek, siskal, kalın yuvarlak mısır unu çöreği; ve khingal, tatlı balkabağı jölesi ile dolu ince yarı dairesel çörek yer alır. Ghaghal matzoth (Fısıh bayramında yenen

⁵³ Melike Özkan, Hasan Yetim, “Mutfak Kültürü ve Yeme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Yıl: 2018, Sayı: 6(3), s. 356.

⁵⁴ Melike Özkan, Hasan Yetim, “Mutfak Kültürü ve Yeme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Yıl: 2018, Sayı: 6(3), s. 358.

mayasız ekmek) Çeçen versiyonudur. Dolma, lahana dolması ve naersbeeram, ulusal salatalık salatası, patates ve yeşil soğan başlıca sebze ürünleridir. K'oo-beeram, ekşi süt ve soğan veya sarımsaktan yapılmış bir sostur. Fındık helvası (hovla), ghoz-hovla, başka bir helva ve mısır pudingi ana şekerlemelerdir. Kalmyk-çay (ghalmakkhchai), kaynar (yeşil) çayla hazırlanan ve tadı haşlanmış süt, tuz, karabiber ve tereyağı ekleyerek hazırlanan bir içecek olan Kuzey Kafkasya'nın her yerinde. İçecekler için, Vainakh bira (nikha), şarap (chaaghar) ve fermente boza hazırlanır.⁵⁵

Çeçen ailesinin mutfağında hiç eksik olmayan eşsiz ve milli kabul ettikleri yemekleri; **Jijig galnış** isimli bir yemektir. “Çeçen kültüründe geleneksel bir yemek türü ve ana yemek olan ‘jijig galnış’; yapılışı bakımından mantıya benzetilen fakat suyu da çorba gibi içilen bir yemektir. Yemeğin kendisi kadar bir geleneğe dönüşmüş sanatsal yapısı da dikkate değer bulunmaktadır”. “Yemeğin sunumunun bir tepside gerçekleşmesi ve ortak paylaşımı en karakteristik özelliklerindendir. Çeçen toplumunun sahip olduğu toplumsal gelenek görenekleri ile dini inançlarının mutfak kültürlerine de yansıdığı görülmektedir. Örnek olarak; Jijig galnış yemeği yalnız olarak yenilmez ve mutlaka büyük bir tepside sunulur. Çeçen inanışlarına göre de sofrasını misafirden saklayan kişi, ruhunu şeytana satmış olarak

⁵⁵ Amjad Jaimoukha. The Chechens A handbook, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series editor: Nicholas Awde. London - New York, Routledge-Curzon Press, 2005, ss. 149-150.

sayılır.⁵⁶ Yapımının kolay, lüks bir malzemeye gerek duyulmadan her sınıftan insanın karşılayabileceği malzemelerden yapılması da bu yemeğin özelliklerindendir. Jijig galnış, Çeçenlerin yaşamında büyük bir öneme sahiptir. Bu yüzden bu yemek üzerine yazılmış veya anlatılmış çok sayıda atasözleri ve destanlaşmış hikâyelerle de karşılaşmaktadır. Bunlardan bir tanesi; ‘yemek kültürü üzerine araştırma yapan bir bilim insanı; bu yemeğin çeçenler tarafından çok sevildiğini öğrenince Çeçen birine bu yemeğin ne zamandan beri yapıldığını sorar. O da bu yemeği Havva anamız, Âdem babamıza yedirmiştir şeklinde bir cevap vermiştir. Konuşmaya dâhil olan diğer bir kişi de evet şeklinde onaylamış ve söyle eklemiştir; sarımsak kokusu da bizi cennetten kovdurmıştır’. Çeçen toplumunda bu tür sohbetlere fazlaca rastlanılmaktadır. Bununla birlikte genel bir söylem haline gelmiş ‘seni jijig galnış kadar seveceğim’ çeçenlerin aşkını ifade etmek için bildikleri ve kullandıkları en etkili sözdür Bu yemeği diğer hamur işi yemeklerinden ayıran en önemli özelliği yoğurma ve haşlamada kullanılan suyunun et veya tavuk suyu olmasıdır. Bu işlem yemeğin hem lezzetini hem de besin değerini arttırır. Yemeğin sosu da bol sarımsak ve yağlı haşlama suyunun karışımıyla hazırlanır. Çeçenler için bir yemekten daha fazlası olan jijig galnış, mutfaklarının ve kültürlerinin temel yapılarından birisidir. Çeçen mutfağının vazgeçilmezlerinden bir diğer yemek çeşidi kurzunuş; un, su ve tuz ile hazırlanan sert bir hamurdan elde edilen yufkalar içerisine haşlanmış

⁵⁶ Melike Özkan, Hasan Yetim, “Mutfak Kültürü ve Yeme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Yıl: 2018, Sayı: 6(3), ss. 355

patatesin eklenmesiyle yapılan bir yemektir. Bu yemek suda haşlama yöntemiyle pişirilmektedir ve salça, sarımsak ve biberle hazırlanan sosa bandırılarak yenilmektedir. Bu yemek de Çeçen tarihi boyunca bilinene yemek çeşitlerinden birisidir. Kurzunuş'un farklı Kafkas toplumları tarafından değişik isimlerle (içek, kıbın, kurze, hınkal, psihaluj ve mataz) adlandırıldığı da görülmektedir".⁵⁷

Çeçen toplumunda küçükbaş hayvancılığın yaygın olmasıyla birlikte büyükbaş hayvancılıkta yapılmaktadır. Bu sebeple Çeçen mutfağına ait çoğu yemeklerde genellikle koyun eti ve sığır eti tercih edilmektedir, ancak yemekleri daha çok karbonhidrat ağırlıktadır. Çeçen mutfağının en önemli özelliklerinden birisi, yemeğin içerisindeki malzemelerin besleyiciliğinin yüksek ve kolay ulaşılabilirliğe (ekonomik vb.) sahip olmasıdır.⁵⁸

ATASÖZLERİ:

Türk atasözlerinin benzerlerine Çeçenlerde de rastlamak mümkündür. Burada. Birkaç örnek:

- Bir evi kadın kurar, kadın bozar.
- Evlilik, kızların daima girmek, kadınların ise bazen çıkmak istediği bir evdir.

⁵⁷ Melike Özkan, Hasan Yetim, "Mutfak Kültürü ve Yeme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Yıl: 2018, Sayı: 6(3), ss. 356-357.

⁵⁸ Melike Özkan, Hasan Yetim, "Mutfak Kültürü ve Yeme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Yıl: 2018, Sayı: 6(3), s. 359.

- İyi köyde ayak olup durmaktansa, kötü köye baş olup dur.
- Misafir gelmeyen yere bereket gelmez.
- Atına fazla yem verersen, tekme yi sana atar.
- Tuz ekmeği olanın, misafir kapısı ardına kadar açıktır.
- Diliyle eteğine hakim olan hayatta mahcup olmaz.
- Manda çalan da iğne çalan da hırsızdır.
- Gözden giden, gönülden de gider.⁵⁹

NART DESTANLARI:

“Çeçen halkının tarihi, dili ve gelenekleri hakkında en değerli kaynak Çeçen folklorudur. Milâttan önceki yıllarda meydana geldiği sanılan Nart destanı sözlü halk edebiyatının başlıca temsilcisidir. Özgünlüğüne rağmen dünya motifleriyle kaynaşmış olan Çeçen folkloruna, ünlü yazar Tolstoy ile P. K. Uslar ve L. P. Semenov gibi araştırmacılar büyük değer vermişlerdir”.⁶⁰

Manzum destanlar veya kahramanlık şarkıları “illesh (tekil olarak illi)” olarak adlandırılır. “İlli” kelimesi çok eskidir ve ilk olarak Sümer-Akad döneminde kullanılmış gibi görünmektedir. Lyoma Usmanov, kelimenin MÖ 3000'den kalma Mezopotamya çivi yazısı Sümer-Akadî yazılarında bulunduğunu belirtmiştir. Sözlü edebiyat olarak yakın zamana kadar geçen kahramanlık baladının bu eski kafiye şekli Çeçenlere özgüdür. Bir insan olarak kendilerini ifade etmenin en eski

⁵⁹ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 133.

⁶⁰ Jamuhanov Culeyman Sultanoviç “Çeçenistan” İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan> (Erişim Tarihi: 04.04.2020).

biçimidir. Bununla birlikte, Donald Rayfield tarafından Gürcü kahraman eposları ve diğer Nart destanları ve halk gelenekleri arasındaki bağlantıların Çeçenlerin Nart destanlarının kendi versiyonlarına sahip oldukları, ancak Kafkasya'nın çoğu halkıyla da ortak olduğu belirtilir. Çeçen-İnguş versiyonları Kuzeydoğu Kafkasya'ya özgüdür.⁶¹

Kahramanlık şarkıları ve destanlar diğer Kuzey Kafkasya halklarında olduğu gibi Vaynakh halkında da önemli bir yer tutmaktadır. “İlli” adı verilen kahramanlık şarkıları sözlü, çalgı eşlikli ya da yalnızca çalgı ile seslendirilebilmektedir. Çok özel bir icra tekniği ve yeteneği gerektiren İlli’ler için, söyleyen kişinin günlerce önceden hazırlık yapması gerekmektedir. Günümüzde İslamiyet’in yoğun olarak yaşandığı Çeçenistan’da 1980’li yıllardan sonra çok fazla seslendirilmeyen eski pagan kültüre ait olan bu destan şarkılarını en son söyleyen kişi Abdül-Vahit Damkaev’dir. İlli şarkılarında savaşçı kahramanlar konunun ana temasını oluştururlar. Bu kahramanlar cesur ve gözü pek, dikkatli ve temkinlidirler. Bu kahramanların destan kahramanlarından farkı vardır. İnsanüstü değillerdir. Gerçek insanlar gibi halkı için, köyü için kendisini feda etmeye hazır, nazik, kibar ve onurludurlar.⁶²

⁶¹ Amjad Jaimoukha. The Chechens A handbook, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series editor: Nicholas Awde. London - New York, Routledge-Curzon Press, 2005, ss. 212-213.

⁶² M. Tekin Koçkar, A. Abrek Koçkar, “Çeçen ve İnguş Halklarının Geleneksel Müzik ve Çalgılarına Genel Bir Bakış”, <https://xn--esog-3ra.academia.edu/MTekinKo%C3%A7kar> (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

Çeçen kahramanlık destanları hem yapı hem de tipoloji açısından genel Kafkas epik sistemine aittir. Kuzey Kafkasya folklorunun önde gelen uzmanı Uzdiat Dalgat, içeriğe ve etimolojisine göre aşağıdaki sistematizasyonunu oluşturmuştur:

1. Dev atalara ait anlatmalar- destansı masallar:

- a) Tekgözlü devler;
- b) Tekgözlü devlerden farklı devler (geçmişte var olduğu iddia edilen dev bir ırk fikri dahil);
- c) Kudretli yarı efsanevi ve yarı tarihi dev atalar

2. Üç tip kahramanın anlatmaları:

- a) Nart Orstkhoi - Nart destanının tüm Kafkasya için ortak olan yerel bir versiyonu;
- b) Yerel kahramanlar;
- c) Anonim Anlatımlar

3. Masallar, efsaneler ve gelenekler (Nart destanına bağlı olmayan ama kahramanca destansı bir tipolojiye sahip olan anlatmalar).⁶³

Kafkasya'daki halkların ortak kültürel değeri olan Nart Destanları; Çeçenlerde, erken dönemde Müslümanlığın kabulü, yaşanan büyük sürgün gibi farklı sebeplerle tam olarak muhafaza edilememesi ve

⁶³ Lecha Ilyasov. The Diversity of the Chechen Culture: From Historical Roots to the Present. Published with support of the UNESCO Moscow Office for Azerbaijan, Armenia, Belarus, the Republic of Moldova and the Russian Federation, 2009, ss. 44-45.

unutulmaya yüz tutmasına rağmen, manzum destan metinleri, efsane veya masallaşmış nesir anlatımlar halinde varlığını sürdürerek günümüze ulaşmıştır. Kafkasya’da yüzyıllar boyu birlikte yaşayan Adige, Abhaz-Abazin, Karaçay-Malkar, Oset ve Çeçen-İnguş halklarının Nart destanlarında benzer motiflerin yer aldığı görülmektedir. Nart destanlarının, köklerini Kafkas halklarının yerel kültürlerinden, Orta Asya’dan Kafkaslara kadar yayılan eski Türk boylarının ve Hint-Avrupa kökenli İranî kabilelerin kültürlerinden, eski Yunan mitolojisinden ve hatta Ön Asya medeniyetlerinin kültürlerinden alarak büyüüp gelişen, Kafkas halklarının ortak mitolojik destanları olduğu anlaşılmaktadır. Karaçay-Malkar Nart destanlarında eski Türk mitolojisinin ve destan geleneğinin izleri açık olarak hissedilmektedir. Karaçay-Malkar Nart destanları birçok yönden Oset ve Adige Nart destanlarını da etkilemiştir.⁶⁴

Nart destanları, bütün Kafkas halklarının mitolojisi olarak da adlandırılabileceğimiz bir destan türüdür. Kafkas halkları; Karadeniz ile Hazar denizi arasında uzanan Kafkas sıradağlarının üzerinde ve kuzeyinde kalan bölgelerde yaşamakta olan Abhaz-Abaza, Adige, Karaçay-Malkar, Kabardey, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstan halkları “Kafkas kültürü”nü meydana getiren Kafkasya halklarıdır.⁶⁵

⁶⁴ Ufuk Tavkul, “Nart Destanlarının Eski Türk Destanları İle İlişkisi”, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı, Ankara, 2008: s.603.

⁶⁵ Ufuk Tavkul, “Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Bahar 2001, Sayı: 11, s.166.

“Nart destanları, değişik dillerde konuşan ve farklı etnik kökenlerden gelen Kafkasya halkları arasında, onların kültürlerini birleştirici önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Karaçay-Malkar, Adige, Abhaz-Abaza, Oset ve Çeçen-İnguş halklarının folklorlarında Nart destanları eski Kafkas kültürünün en belirgin temsilcisi olma özelliği taşımaktadır. Kafkasya’da yüzyıllar boyu birlikte yaşayan Adige, Abhaz-Abaza, Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş ve Oset halklarının Nart destanlarında benzer motiflerin yer aldığı görülmektedir. Sosyolojik açıdan Kafkasya halkları arasındaki kültürleşmeye en güzel örneği teşkil eden Nart destanları Kafkas halklarının kültürlerini birleştirici bir unsur olmaktadır. Nart destanları Karaçay-Malkar halkı ile birlikte Adige, Abhaz-Abazin, Oset, Çeçen-İnguş gibi Kafkas halklarının folklorlarında da yer almaktadır. Kafkas halklarının ortak kültür ürünleri olan Nart destanları temelde birbirine benzetmekle birlikte, konu, biçim ve söyleniş yönünden farklılıklar göstermekte, her halkın kendisine has millî vasıflarını barındırmaktadır”.⁶⁶

“Nart destan ve efsanelerim konularına göre şöyle tasnif edebiliriz;

A. Nartların hayatıyla ilgili olan destan ve efsaneler;

1. Nart Örüzmek ile Satanay-Biyçe hakkındaki destan ve efsaneler.
2. Nart Sosuruk/Sosurka hakkındaki destan ve efsaneler.

⁶⁶ Ufuk Tavkul, “Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Bahar 2001, Sayı: 11, ss.166-167.

B. Nartların soyu/secereleri hakkındaki destan ve efsaneler;

1. Debet-Alavgan-Karaşavay hakkındaki destan ve efsaneler.
2. Açıy oğlu Açımez hakkındaki destan ve efsaneler.

C. Nart destanlarında isimleri az geçen kahramanlarla ilgili destan ve efsaneler; Sozukku, Raçıkav, Şırdan, Nöger, Açı Tilli Gilastırhan, Çüerdi...

D. Nartların ortadan nasıl kaybolduğunu anlatan destan ve efsaneler. Bu tasnif dışında, başka konularla ilgili Nart destan ve efsaneleri de vardır. Karaçay-Malkar Nart destanları şiir ve hikâye biçimindedir. Her iki biçimin birleşmesiyle oluşmuş olan varyantlar da vardır”.⁶⁷

“Karaçay-Malkar Nart destanlarında Örüzmek’in karısı olan Satanay güzelliğin ve bilgelğin sembolüdür. Doğaüstü güçlere ve sihirlere sahiptir. Nartlar Satanay’a danışılmadan hiç bir işe kalkışmazlar. Satanay Oset Nart destanlarında Satana adını taşır ve Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki aynı özelliklere sahiptir. Wrijmeg ve Batraz her zaman Satana’ya akıl danışır ve Satana her zaman onları zor durumdan kurtarır. Adige Nart destanlarında Satanay farklı söylenişe sahiptir. Kabardeylerde Seteney, Abzeh-fiapsğlarda Setenay, Abazinlerde Satanay şeklinde karşımıza çıkan bu kadın Nart

⁶⁷ T. M. Hacıev, “Karaçay-Malkar Türklerinin Eski Folklor Ürünleri”, Çev. A. Adiloğlu. Bilig, Yıl: Yaz 1997, Sayı: 6, s. 184.

kahramanının adı Çeçen-İnguş Nart destanlarında Seli-Sata, Gürcü-Svanlarda ise Sataney şeklindedir”.⁶⁸

Özel bir bölge olan Kafkasya ve toplum, orada yaşayan halklar arasında Kafkasya'daki Nart destanının ortamını oluşturdu (Osetyalılar, Çerkesler ve diğerleri Abhazlar, Balkarlılar, Karaçaylar, Çeçenler, İnguş ve Svans). Burada sadece birkaç motif veya konu arasındaki bir benzerliğe değil, destanın temel yapısı ve baş kahramanların kimliğine ve bunların genel olarak Nart olarak adlandırılmasına atıfta bulunmaktadır.⁶⁹

ÇEÇEN EFSANE VE MASALLARI:

Çeçen Nart Efsaneleri **Çeçen Nart Erstxo Efsaneleri ve Masalları**⁷⁰ başlığı ile Türkiye’de 2004 yılında yayınlanır. Sirazhdin Elmurzayev tarafından derlenen efsane ve masalları, Çeçenceden Türkiye Türkçesine Tarık Cemal Kutlu çevirmiştir. Kitapta 37 efsane ve masal metni yer almaktadır.

Çeçen Nart Efsaneleri adlı kitabın arka kapağında; “Nart efsaneleri Kafkasya halklarının en güzel tarihi yadigârlarından, kültürlerinin en anlamlılarından sayılmaktadır. Bunlara ait rivayetleri, masalları,

⁶⁸ Ufuk Tavkul, “Karaçay-Malkar Nart Destanları”, *Türkler*. 20. Cilt Türk Dünyası, s. 579.

⁶⁹ Vasily Iv anovich Abaev. “Introduction The Ossetian Epic Tales of the Narts”, ***Tales of the Narts Ancient Myths and Legends of the Ossetians***. Ed.: John Colarusso and Tamirlan Salbiev Princeton University Press, 2016. https://www.degruyter.com/view/title/521961?tab_body=toc-62810 (Erişim Tarihi 03.04.2020). s. LII.

⁷⁰ *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurzayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, ss 240.

türküleri, şarkıları vs. Asetinler, Kabardeyler, Çerkesler ve Abazalar bilimsel ölçülerle araştırıp derlemiş, yazmış ve yayımlamışlardır. Öz ve muhteva bakımından bütün Kuzey Kafkasyalılarda benzerlik arz eden bu efsaneler, her halkın özelliğine göre de farklılık gösterir. Bu kitaptaki efsaneler ve masallar, halkın anlattığı biçimde yazılmış ve yayımlanmıştır” notu özellikle dikkati çekmektedir.

Bazı bilim adamlarına göre Nart efsane ve masallarının geçmişi üç bin yıl öncesine dayanmaktadır. Çeçen efsane ve masallarını derleyen Sirazhdin Elmurzayev, “**Çeçen Nart Efsaneleri**” adlı kitabın “Açıklama” bölümünde;⁷¹ “Çeçenler ve İnguşlara ait Nart Erstxo efsanelerini ilk önce derleyip yayımlayanların Çeçen tarihçisi ve etnografi Laudayev Umalt (1872’de), İnguş etnografi ve folkloristi Çax Axriyev (1870’de) ve halk öğretmeni eğitimci Eldarxanov Taştemir (1900’da)” olduğunu belirtmektedir. Sirazhdin Elmurzayev’e göre; Çeçen İnguşlara ait Nart Erstxo efsaneleri hakkında yazı yazarlar arasında eski ve ünlü bilim adamları V. F. Miller, A. Grena, A.B. Pfafa, N. Semenov’dur. Adı geçen bilim adamlarının Nart Erstxo efsaneleri hakkındaki araştırmaları, bugün de önemini korumaktadır. Sirazhdin Elmurzayev, bu araştırmacıların bazı tespitlerinin yanlış olduğu görüşündedir. Sirazhdin Elmurzayev, son yıllardaki araştırmaların bu efsaneleri bütün Kuzey Kafkasya uluslarının ortak malı olarak belirlediğini, özellikle vurgulamaktadır. Öz ve muhteva bakımından

⁷¹ *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurzayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, s.7-11.

bütün Kafkasyalılarda benzerlik arz eden bu efsaneler, her halkın özelliğine göre de farklılık gösterir.⁷²

Çeçen-İnguşlara ait Nart Erstxo efsaneleri doğuda Dağıstan’ dan başlayıp, batıda Asetin sınırlarına kadar olan Aktaş, Yamsu, Gümsa, Orga ve Assa boğazlarından Gümsa, Terek, Nesari dağ ve nehirlerini içine alan bölgelere kadar yayılmıştır. Her bölgede Nart Erstkho’ ların bulunduğu ve yerleştiği yer adlarına rastlanmaktadır. Hatta halk, Nart Erstxo kuleleri, köyleri, mezarları, yolları, dereleri ve vadilerinin bulunduğunu belirtmektedir.⁷³

Nart Erstxolar, çok iri cüsseli insanlardır, insanlarla birlikte yaşarlar. Nart Erstxolar hakkındaki efsane ve masallar Çeçen-İnguşya’nın bütün bölgelerinde anlatılmaktadır. Anlatıcılar onların yaşadıkları, hünelerlerini gösterdikleri ve savaştıkları yerler olarak anılan pek çok toponimden söz ederler. Dağ, vadi, kale, köylerde yaşamayı sevdikleri söylenir. Et, arpa ve pirinç yerlermiş. Sığır ve koyunları diri diri şişe geçirip kızartırlarmış ya da kazanda haşlarırlarmış. İçki olarak arpa suyu ile kavrulmuş ekin suyu içerlermiş. Silah olarak da zırh, ok, yay, kalkan, mızrak kullanırlarmış. Nartlar son derece iri ve güçlüdür.⁷⁴

⁷² *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurazayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, s.7-11.

⁷³ *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurazayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, s.9.

⁷⁴ *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurazayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, s.13.

İslam mitolojisinde Kafkasya, Kaf dağı diye meşhurdur, burası dünyanın en esrarlı yeridir. Hatta dünyadan başka bir dünya olarak düşünülür. Kaf dağı'nın padişahı, şehzadesi, kızı yani prensesi vardır; ihtişamı dillere destandır. Cinleri, perileri cüceleri, devleri, ejderleri masallara konu olmuştur.⁷⁵

Çeçen halk anlatmalarında önemli tip ve motfler vardır. Sembolik olarak öneme sahip olan kurt bunlardan biridir. Kurt (borz) güçlü ulusal bir semboldür. Çeçen erkekler kurtlarla karşılaştırıldığında gurur duyarlar. “Dişi kurt tarafından emzirilmek” iltifat ve cesaret ima eden bir övgüdür. Bir anlatmada ise kıyamet günü serbest bırakılan öfkenin karşısında kahramanca durarak dünyayı kurtaran kurt anılır. Çeçen halk felsefesine göre, kurt, çevikliği, zekâsı, cesareti ve azimiyle herhangi bir dezavantajı telafi eden eşitsiz bir karşılaşmaya girecek tek hayvandır. Eğer savaşı kaybederse, kaderini tam olarak kabul ederek düşmana bakar. Bu kurt alegorisi, Çeçenlerin bin yıldır dış işgalcilerle nasıl başa çıktıklarının bir tasviridir. Mitolojiye göre, Tanrı kurdun zevk alması için koyunu yaratmıştı, ancak insan onu kandırdı, bu yüzden hakkını geri almak için hileye ve soyguna başvurmak zorunda kaldı.⁷⁶ Bu anlatma, inanç ve uygulamalar Çeçenlerdeki kurt kültürüyle ilişkilidir.

⁷⁵ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Ankara: Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım) s. 121.

⁷⁶ Amjad Jaimoukha. *The Chechens A handbook*, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series editor: Nicholas Awde. London - New York, Routledge-Curzon Press, 2005, ss. 149-153.

“Kafkasya ve Çeçenistan'a ait efsaneler oldukça ilgi çekicidir. Bu efsanelerin özelliği, Kafkas ülkelerini dünyanın hiçbir bölgesinin güzelliğiyle kıyaslanamayacak güzellikte ve cennetin yeryüzünde bir benzeri olarak göstermesidir. Kutsal kitaplarda adlan geçen velilerin de bu bölge ile yakın ilgisi vardır. Yine bu efsanelerden anlıyoruz ki insanoğlunun güzellik ve güç kaynağı Kafkasya'dadır”.⁷⁷

Son derece önemli bir Çeçen anlatması Kazenoi Gölü Efsanesi olarak bilinir. Bu efsanede yaşlı bir dilenci dağ köylerinden birine girer. Her kapıda yalvarır, ama herkes onu geri çevirir. Son olarak, köydeki en fakir aile, içeri girmesine izin verir ve ona en büyük misafirperverlik gösterir. Yaşlı dilenci, Tanrı bütün bölgeyi sular altında bırakıp ertesi gün tüm köylüleri boğacağından köyden gitmelerini söyleyerek minnettarlığını gösterir. Aile hemen oradan ayrılır. Diğer tüm köylüler boğulur. Köyün yerinde derin bir dağ gölü oluşur. Efsane, etrafında birçok masal ve batıl inanç oluşur ve efsanenin ait olduğu bölge bir tür çekim merkezi haline gelir.⁷⁸

Türk kültüründe bilindiği gibi **at** önemli bir yere sahiptir. Türk sözlü kültür ürünlerinde kahramanın en yakın arkadaşı, dostu ve en büyük yardımcısı atıdır. Destan kahramanları genellikle; atlarıyla aynı anda doğmakta çoğu “Kongur Atlı Kazan”, “Boz Aygırlı Bamsı Beyrek” örneklerinde olduğu gibi, atının adıyla tanınmaktadır. Eski Türk

⁷⁷ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Ankara: Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). ss. 120-121.

⁷⁸ Amjad Jaimoukha. *The Chechens A handbook*, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series editor: Nicholas Awde. London - New York, Routledge-Curzon Press, 2005, ss. 149-214.

kültüründe ve özellikle destanlarında olduğu gibi; efsanevi bir halk olan ve bugünkü Kafkasya halklarının yani Abhaz-Abaza, Adige, Karaçay-Malkar, Kabardey, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstan halklarının atası olarak kabul edilen Nartların kültüründe de at önemlidir.⁷⁹

Çeçen Nart sözlü kültür ürünleri incelediğinde, olağanüstü kahramanların yanı sıra olağanüstü atlar da dikkati çekmektedir. Sirazhdin Elmurzayev tarafından derlenen **Kurpal İle Atı Turpal**⁸⁰ başlıklı Çeçen anlatmasında, Kurpal adındaki kahramanın insan gibi konuşan, güçlü atı Turpal dikkati çeker. Turpal uçuş ve yüzme özelliğine sahiptir. Turpal adı eski Türk destanlarında geçen uçuş özelliğine sahip Tulpar adlı kanatlı atı hatırlatmaktadır. Tulpar adının Çeçen-İnguş dilinde Turpal'a dönüştüğünü söylemek mümkündür. Genel kabullere göre, Turpal adı metateze uğramıştır olup kökeni Türk mitolojisindeki “uçan kanatlı at” anlamına gelen Tulpar sözüne dayanmaktadır. Yine aynı anlatmada geçen denizden çıkan **Yılkı başı ala donlu aygır** da, Turpal dışındaki olağanüstü bir at olarak dikkati çekmektedir.

“Pharmat”⁸¹ başlıklı Çeçen Nart efsanesinde de; uçan at Turpal yer alır. Promete karşılığında kişi adı olarak kullanılan Pharmat'ın, Çeçence sözlük anlamı “bronz ustası, demirci” demektir. Pharmat'ın atı

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ufuk Tavkul, “Kafkas Nart Destanlarında At Motifi”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), Eylül 2007, s.196-204.

⁸⁰ *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurzayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, s. 111-124.

⁸¹ *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurzayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, ss.54-60.

Turpal, Siela (Gök Tanrı- Zeus) dan ateşi alma macerasında kahraman Pharmat'ın en büyük yardımcısıdır. Efsaneye göre Tulpar şimşek gibi koşma, uçma ve ölümsüz olma özelliklerine sahiptir. Efsanenin “Turpal ölmez. Turpal daima yaşar” sözleriyle bitmesi dikkate değerdir.

Siracdin Elmurzayev'in derlediği Çeçen masallarını Türkiye'de Tarık Cemal Kutlu Çeçence'den Türkçe'ye çevirerek **“Çeçen Masalları”** ⁸² adı ile yayımlamıştır. Türkiye'de Kafkas halklarının özellikle de Çeçen kültürü ve tarihi konusundaki çalışmaların, sınırlı sayıda olduğunu söylemek mümkündür. Tarık Cemal Kutlu, **“Çeçen Nart Efsaneleri”** ve **“Çeçen Masalları”** adlı iki eseri ile bu konudaki eksikliği büyük ölçüde gidererek Çeçen kültürüne ve bu kültürün Türkiye'de tanınmasına önemli bir katkı sağlamıştır. **“Çeçen Masalları”** adlı kitapta 31 masal metni verilmiştir.

Siracdin Elmurzayev aşık ve anlatıcıların eskiden doğdukları köyün adını alarak anıldıklarını belirtir. Çeçen halkbilimi ürünlerinin derlenmesi, araştırılması, basım ve yayımı Ekim Devrimi'nden sonra mümkün olmuştur. Günümüzde Çeçen halkbiliminin araştırılması ve derlenmesi çalışmalarında öğretmen ve Çeçen-İnguş Araştırmaları Enstitüsü'nde görevli araştırmacılar yer almıştır. Çeçen halkbiliminde masallar en geniş yeri tutmaktadır. Çeçen masalları konu ve tema olarak çeşitlilik gösterir ve Çeçen kültürüne ait zengin malzeme sunar. Çeçen masallarında insanın doğa ile mücadelesi sıkça karşımıza çıkar.

⁸² *Çeçen Nart Efsaneleri*, Derleyen, Sirazhdin Elmurzayev, Tarık Cemal Kutlu (Çeviren), İstanbul: Anka Yayınları, 2004, ss. 214.

Olağanüstü motifler, kahraman, hayvan, bitki, eşya olarak sıkça yer alır. Toplumsal eleştiri, işini iyi yapmayan veya kötüye kullanan meslek sahiplerinin eleştirisi de masallar da yer almaktadır. Çeçen Masalları adlı kitapta 206. sayfadaki “Mollanın Dana Kuyruğuyla Dövülmesi” ve 213. sayfada verilen “Mollanın Köpeğe Muska Yazması” başlıklı masallar örnek olarak verilebilir.

Masallar, efsaneler, destanlar, türküler, ninniler Çeçen sözlü kültürünün yapı taşlarıdır. Masalların en meşhuru "Hangur"un masalıdır. Türk anlatmalarındaki "Tepegöz"ü andırır. Demirciliğin dünyaya Kafkasya'dan yayıldığı hakkındaki rivayet ünlüdür. Halk arasında Lafontaine'nin kendinden çok önce yazılmış olup da yeniden ve manzum yazdığı masallar tarzında, hayvanları insanlaştıran ve konuşturan yazılarda çoktur.⁸³

Çeçen masalları (masallar, hayvan masalları ve gündelik hayatla ilgili masallar), diğer Kuzey Kafkasya ve Avrupa etnik varlıklarının aynı türlerinden farklı değildir. Masallarda motifler sihirli nesneler, olağanüstü yetenekleri olan insanlar, hayali hayvanlar (ejderhalar, kanatlı atlar, vb.) ve diğer dünyalara seyahatler yer alır. Ağabeylerinden daha zeki, akılcı ve cesur olduğunu ispatlayan küçük bir erkek kardeş Çeçen masallarının en sık rastlanan kahramanıdır. Kurnaz tilki, açgözlü kurt ve aptal ayı, tıpkı Rus ve diğer halk masallarında olduğu gibi genellikle hayvan masallarının kahramanlarıdır. Çeçen irfanı ayrıca

⁸³ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 119.

Türk folklorunun karakteristiği Molla Nasreddin'i (Nasreddin Hoca) de bilir.⁸⁴

“Çeçenlerin hayatı destanlarla doludur. Halk doğuştan bilge olduğu için, önemli bir olay karşısında hemen destan oluşturur. Eskilerin söylediği destanlar ezberlenerek nesilden nesile aktarılır. Çeçenler şarkı-türkü söylemeyi seven insanlardır. Yalnız kaldıkları zaman dertlerini, sevinçlerini, istek ve arzularını dağlara dinlenmekten hoşlanırlar. Yollarda, düğünlerde, sevinç zamanlarında, gurbette ve inzivada Çeçen kalbine tercüman olan birçok halk şarkıları vardır. Bunların kimler tarafından ne zaman yazıldığı bilinmez, fakat kimin dilinde canlanıyorsa onun eseri sayılır, o kadar aşk ve heyecanla söylenir”.⁸⁵

⁸⁴ Lecha Ilyasov. The Diversity of the Chechen Culture: From Historical Roots to the Present. Published with support of the UNESCO Moscow Office for Azerbaijan, Armenia, Belarus, the Republic of Moldova and the Russian Federation, 2009, s. 47.

⁸⁵ Şamil Mansur. Çeçenler, Ankara Sam Yayınları, 1995 (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). s. 121.

BÖLÜM II

DÜNDEN BUGÜNE ÇEÇENİSTAN’IN SİYASİ TARİHİ

İlk yazılı belgeleri M.Ö. 4-3. yüzyıllara tekabül eden Çeçenler, zamanla Kuzey Kafkasya’nın kalabalık topluluklarından biri haline gelmiştir.⁸⁶ Ruslar, Çeçenistan’da varlıklarını 500 yıl önce göstermişlerdir.⁸⁷ Bu bölgede fazlaca problem yaratan Ruslar, etkisini günümüzde bile hissettiğimiz faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Bugün savaşın ardından geçen yıllara rağmen Avrupa’nın çeşitli illerinde düzenlenen etkinlikler hala yaraların açık olduğuna işaret etmektedir. Çeçen Cumhuriyeti İçkerya hükümeti Bakanlar Kurulu’nun 4 numaralı kararnamesi ile ÇİC temsilcilikleri Rus-Çeçen Savaşı’nın 25. yılı nedeniyle Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Polonya’da kongreler düzenlenmiş ve Rus-Çeçen savaşının Çeçenistan’da bıraktığı izler tartışılmıştır.⁸⁸

16. yüzyıldan bugüne değin Çeçen ve Rusların gerilimleri devam etmiştir. Çeçen halkı ile Rus halkının ilişkilerinin geçmiş tarihlerden bu yana incelenmesi çalışmanın amacı bakımından oldukça önemlidir. Çünkü, Çeçen halkı ile Ruslar arasında geçmişte yaşananlar bugünkü sorunlu ilişkilerinin kaynağını oluşturmaktadır. Bu durumun derinine

⁸⁶ İrfan Sönmez, Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2019, s. 668.

⁸⁷ Zelimhan Yandarbiyev, *Çeçenistan Siyaset ve Gerçeklik*, Küresel Kitap Yayınları, İstanbul 1438 / 2017, ss. 25-26.

⁸⁸ Çeçen Cumhuriyeti İçkerya Türkiye Fahri Konsoloslugu, “Rusya’nın Çeçenya’yı İşgalinde 25.yılı Nedeniyle Bir Dizi Etkinlik Düzenlendi.”, <http://ickerya.com/2019/12/22/rusya-nin-cecenya-yi-isgalinin-25-yili-nedeniyle-bir-dizi-etkinlik-duzenlendi/>, (Erişim Tarihi: 24.08.2019).

inmek için Rusya ile Çeçenistan'ın ilk karşılaşmalarından itibaren aralarındaki tarihi ilişkiler çalışmada yer alacaktır. Bu tarihsel süreç, tarihçiler tarafından genel hatlarıyla 4 bölüme ayrılıp incelenmiştir.⁸⁹

Birinci dönem: Çeçenler ile Rusların ilk karşılaşmaları yani 15. ve 16. yüzyıllar arasındaki dönemdir. Bu dönemde Çeçen halkının Rus politikasına karşı duruşu ön planda olacaktır.

İkinci dönem: 18. yüzyılda başlamaktadır. Bu dönemde Büyük Petro'nun Kafkasya üzerindeki planları, Çeçen halkının ticari ve ekonomik açıdan Rusya ile kaynaşıp Osmanlı ve İran Devletleri ile uzaklaşması ele alınacaktır.

Üçüncü dönem: 18. yüzyılda, Rusya'nın Çeçen halkını zor kullanarak kendisine bağlamak istediği bir dönem olarak ele alınacaktır.

Dördüncü dönem: 1780'lerden 1850'li yıllara kadar süregelen Rus-Çeçen gerilimini ele alır. 1850'lerden itibaren ise Rus Devleti savaşta galip gelerek bu dönemi kapatmıştır.

Çeçenistan ve Rus Devleti arasındaki tarihsel gelişim, iki devletin ilişkileri, gerçekleştirmiş oldukları savaşlar bu çalışmada süreçlere ayrılarak incelenecektir.

⁸⁹Yavus Ahmadov, *Çeçen – İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler*, Sorun Yayınları, Halkların Tarih Kültür Dizisi: 6, Eylül 2000, ss. 11-12.

ÇARLIK DÖNEMİNDE ÇEÇENİSTAN

Rusların onuncu yüzyıldan itibaren Kafkasya'yı hâkimiyeti altına alma arzusu had safhada olmuş ve yayılmacı politikalarına ek olarak daha önce bahsettiğimiz gibi Kafkasya bölgesinin önemli siyasi, coğrafi özelliklerinden dolayı Kafkasya'da işgallere kalkışmışlardır. Çeçenistan, Rusların Kafkasya'yı istilas sırasında azmi ve savaşçı kimliği ile tarih sahnesinde yerini almıştır.⁹⁰ Ruslar, Kafkas sevdasını ilk olarak 1552 yılında Kazan şehrini işgaliyle ve Kazan Hanlığını yıkmasıyla göstermişlerdir. Buna ek olarak 1556 yılında Rusların Astrahan Hanlığını ele geçirmesiyle Kafkasya ile ilk temasını gerçekleştirmişlerdir.⁹¹

Bilindiği üzere, 1475 yılında Kefe, 1484 yılında da Kili ve Akkirman'ın fethedilmesi ile Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiş ve İstanbul Boğazı'nın da Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde olması dolayısıyla, Karadeniz ticaretinde Osmanlı Devleti önemli bir avantaj elde etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Karadeniz'in kuzeyindeki etkin kontrol mekanizması Rusya'nın güçlenmesiyle tehlikeye girmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Ruslar, tarihi emelleri doğrultusunda güneye doğru ilerlemeye koyulmuştur. Osmanlı Devleti hem Rusları durdurmak hem de çeşitli stratejik özelliklerinden dolayı Ejderhan'ı (Osmanlı kaynaklarında Ejderhan olan geçen şehrin ismi Rus

⁹⁰ Emine Eser, "Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçen Çerkez ve Çeçenlerin Göç Hikâyeleri", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 11, s.593.

⁹¹ Sefa Sole, Rusya-Çeçenistan Savaşı: Geçmişten Günümüze, 05.04.2017, <https://www.stratejikortak.com/2017/04/rusya-cecenistan-savasi.html> , (Erişim Tarihi: 24.08.2019).

Kaynaklarında ve diğer kaynaklarda Astrahan veya Astarhan) Ruslardan geri almak, ayrıca burayı elde tutabilmek için de Don-Volga (Ten-İdil) Kanal Projesi’ni gerçekleştirmeyi planlamıştır.⁹²

Bu dönemde Osmanlı Devleti batıda Habsburg İmparatorluğu doğuda ise Safeviler ile rekabet etmekteydi. Bunlara ek olarak kuzeyden gelen tehdit olan Ruslar ile de mücadele etmesi gerekmekteydi. O zamana kadar Karadeniz’in kuzeyinin ve Kafkasların Rus tehdidine karşı koruyucu olan Altınordu Devleti’nin zayıflaması bölgede Osmanlı’yı zor durumda bıraktı. Dahası, 1552 Kazan ve 1556 yılında ise Astrahan’ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi Osmanlı Devleti’nin kuzeyden güneye doğru nüfuz politikasını empoze etmeye başlayan Rus tehdidini yakından hissetmesine neden olmuştur. Akabinde, Osmanlı Devleti 1569 yılında Don ve Volga Nehirleri’nin birbirine en yakın olduğu bölgede bir kanal açarak önce Astrahan’ı ele geçirmeyi sonrasında ise Karadeniz ile Hazar Denizi’ni birbirine bağlayarak o bölgede donanma ve askeri üstünlüğü kendi elinde tutmayı planlamıştır. Fakat mevsim şartları, coğrafyanın zorluğu, Kırım Hanı’nın isteksizliği ve teçhizat eksikliği gibi nedenlerden dolayı kanal kazma işi yarıda kalmış ve Osmanlı Devleti bu devasa projeyi tamamlayamamıştır.⁹³

⁹² Mustafa Işık, “Ejderhan Seferi ve Don-Volga Kanal Projesi”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, ss.129-144, s.130, ISSN: 2149-9535<http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/285f/72b6/d1f4/5bc78d0578285.pdf>?(Erişim Tarihi:23/04/2020)

⁹³ Mustafa Işık, “Ejderhan Seferi ve Don-Volga Kanal Projesi”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical*

Kazan ve Astrahan'ın Rus hakimiyetine girmesi neticesinde Volga nehri artık bir Rus nehrine dönüşmüş ve şüphesiz Rusların Asya İçdenizi yani Hazar Denizi'ne giriş kapısı olmuştur. Ayrıca ileride yapılması planlanan Don-Volga Kanalı vasıtasıyla Hazar Denizi de aynı zamanda Karadeniz'e ve Baltık Denizi'ne bağlanabilecektir.⁹⁴

1569 yılında yapılması için ilk adımı atılan Don-Volga Kanalı Projesi, o dönemde hayata geçirilememiş ancak proje stratejik açıdan Ruslara ışık tutmuştur.⁹⁵

Bu kanal eğer hayata geçirilseydi, Osmanlı kuvvetlerinin İran'ın içlerine kadar ulaşması kolay olacaktı. Ayrıca bu kanal Rusların İdil boyuna sokulmalarını güçleştirecek ve Astarhan'ın ele geçirilmesini kolaylaştıracaktı.⁹⁶ Ancak Osmanlı Devleti'nin o dönemin koşullarında böyle büyük bir projeyi başarabilecek ne ekonomik ne askeri ne de teknolojik gücü veya potansiyeli vardı. İkinci Dünya Savaşından önce

Researches, Yıl/Vol. 3, ss.129-144, s.132, ISSN: 2149-9535<http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/285f/72b6/d1f4/5bc78d0578285.pdf>?(Erişim Tarihi:23/04/2020)

⁹⁴ Mustafa Işık, "Ejderhan Seferi ve Don-Volga Kanalı Projesi", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, ss.129-144, s.133, ISSN: 2149-9535<http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/285f/72b6/d1f4/5bc78d0578285.pdf>?(Erişim Tarihi:23/04/2020)

⁹⁵ Mustafa Işık, "Ejderhan Seferi ve Don-Volga Kanalı Projesi", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, ss.129-144, s.143, ISSN: 2149-9535<http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/285f/72b6/d1f4/5bc78d0578285.pdf>?(Erişim Tarihi:23/04/2020)

⁹⁶ Kürşat Köse, "Rus ve Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin 1569 Astarhan Seferi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Volume 2, Sayı/Issue 3, Ocak /January 2020, ss. 63-76, s.69, file:///C:/Users/user/Downloads/RUS_VE_OSMANLI_KAYNAKLARINA_GORE_OSMANLI.pdf (Erişim Tarihi: 20.06.2020)

Sovyetler birliği tarafından hayata geçirilmeye alışan Don-Volga kanalı projesi savaşın çıkması ile bir süre ertelense de 1948-1952 yılları arasında yapımı tamamlanmış ve hizmete açılmıştır.⁹⁷

Bu süreçten sonra Kafkas Dağlarında Rus kaleleri görölmüş ve 1567 yılında een zümrelere karşı inşa edilen kalede silahlarla bezenmiş büyük bir garnizona rastlanmıştır. Rusların bu kaleyi Sunja ve Terek nehirleri arasında inşa edip ateşli silahlar bulundurmasının tek sebebi een zümreler değil tüm Kuzey Kafkasya olduğu açıktır.⁹⁸

Ruslar tüm Kafkasya’da hâkimiyet sağlayabilmek için önemli bir stratejik konuma sahip olan Çeçenistan’ı, Kafkaslara giden yol ve en zayıf halka olarak gördüğu için ele geçirme girişimlerinde bulunmuşlardır. Terek Nehri üzerinde görölmeye başlayan Ruslar, een halkıyla ilk temaslarını bu dönemlerde gerçekleştirmişlerdir.⁹⁹ 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya’nın Kafkasya politikası, Çeçenler ile Ruslar arasında yeni bir döneme girdiğine işaret etmektedir.

Rusların een topraklarına ilk tecavüzü ar İvan Grozni Döneminde gerçekleşmiş ve şiddetle artarak diğer arlar döneminde de devam etmiştir. IV. ar İvan, Grozni yani “korkunç” anlamına gelen ön

⁹⁷ Kürşat Köse, “Rus ve Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti’nin 1569 Astarhan Seferi”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Volume 2, Sayı/Issue 3, Ocak /January 2020, ss. 63-76, s.70, file:///C:/Users/user/Downloads/RUS_VE_ORMANLI_KAYNAKLARINA_GORE_ORMANLI.pdf (Erişim Tarihi: 20.06.2020)

⁹⁸Yavus Ahmadov, *een – İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler*, Sorun Yayınları, Halkların Tarih Kültür Dizisi: 6, Eylül 2000, ss. 38-39.

⁹⁹ M. Halistin Kukul, *şeyh şamil ve Çeçenistan*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 3.

ismiyle anılmakta ve adı tarihte ünlenmiş en kanlı hükümdarlar arasında sayılmaktadır.¹⁰⁰ Tahta geçtiği dönemler içerisinde Çeçen halkına zulümleri ile hafızalarda yer eden korkunç İvan, Çeçen topraklarına ve dahası tüm Kafkasya bölgesine karşı yürüttüğü nefret ve eziyet yüklü politikalarını kendinden sonra gelecek olan çarlara da aktarmış ve düşmanlık artarak devam etmiştir. Rus çarlarına ek olarak savaş komutanları, aydınlar ve dönemin bilim insanları hatta sanatçıları bile çarların ideolojilerini sürdürmeye yönelik fikirler ortaya atmışlardır.

1780-1791 yılları arasında Çeçen halkı, topraklarının Rus çarları tarafından saldırılara uğramasıyla zorlu zamanlar yaşamıştır. Fakat Rusların Kafkasya'ya yönelik planları istediği şekilde ilerlememiştir. Çeçenlerin ve Kuzey Kafkas Dağlı halkının birleşmesi ve mücadeleye büyük bir azimle devam etmesi direnişi artırarak devam ettirmiştir.¹⁰¹ Bunu takiben 1780 yılında Çeçenlerin, Rusya'nın işgalini durdurmayı amaçlayan, savunma planlı savaşı tüm Kafkasya'ya yayılmıştır. Bu dönemde Kafkas halkını birleştiren, Kafkasya Bölgesini Rus saldırılarına karşı savunmayı sürdüren, Kafkas ve Çeçenlerin ilk imamı, Aldı köyünde yaşayan Şeyh Mansur isimli bir çobandır.¹⁰² Şeyh Mansur'un, geçmişine dair kaynaklarda cemaatin takip ettiği bir imam olduğu, Rus kaynaklarında aşağılanması aksine bilgili, İslami

¹⁰⁰Tarkan Tufan, Çar Korkunç İvan / Kötülüğün Vücut Bulmuş Hali, 27.10.2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2019/10/27/dunya-forum-car-korkunc-ivan-kotulugun-vucut-bulmus-hali/>, (Erişim Tarihi: 01.09.2019)

¹⁰¹Sefa Sole, Rusya-Çeçenistan Savaşı: Geçmişten Günümüze, 05.04.2017, <https://www.stratejikortak.com/2017/04/rusya-cecenistan-savasi.html>, (Erişim Tarihi: 01.09.2019).

¹⁰²Zelimehan Yandarbiyev, *Çeçenistan Siyaset ve Gerçeklik*, Küresel Kitap Yayınları, İstanbul 1438 / 2017, s. 26.

Bilimlere hâkim, ileri derecede Arapça bilen, cemaat tarafından sevilen ve sayılan biri olduğu bilinmektedir.¹⁰³ İmam Mansur, Dağıstan ahalisi tarafından sevildiği gibi tüm Kafkasya’da adını duyurmuş ve Müslümanların önderliğine geçmiştir. Osmanlı Devleti tarafından pek fazla tanınmasa da Ruslara karşı verdiği mücadele Osmanlı Devletini de bir hayli memnun etmiştir.¹⁰⁴

Şeyh Mansur, 1785’te halkı Ruslara karşı teşkilatlandırmış ve “*Gazavat Harekâtı*” denilen direnişi başlatmıştır.¹⁰⁵ Kuzey Kafkasya’da başlayan Rus saldırılarına yönelik direnme amaçlı kurtuluş mücadelesi ise Ruslar tarafından “Müridizm” olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁶

Arapça olan “mürid” kelimesi, yeni Türkçede “dervişlerin emrine giren, çırak, havari” anlamına gelirken “Müridizm” toplumsal adalet ve dağ yerlilerinin özgürlükleri için savaşmaları anlamına gelmektedir. Kullanıldığı döneme göre anlamı değişebilen kelimelerden biri olan Müridizm, 19. yüzyılda Kafkaslarda hüküm süren bir dini, siyasi felsefe

¹⁰³Yılmaz Nevruz, “İmam Şeyh Mansur ve Kafkasya’da Milli Birlik Hareketi”, <http://www.yilmaznevruz.net/eser/>, (Erişim Tarihi: 02.09.2019), ss. 1-2.

¹⁰⁴ Abdullah Saydam, “Rusya’nın Kafkasya’ya İşgali”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, s. 246.

¹⁰⁵ Muhammed Cihad Burak, İsmail Ermağan, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 119, Sayı: 235, Temmuz-Ağustos 2018, s. 187.

¹⁰⁶ Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 2, İzmir 2009, s. 165.

ve yaşam tarzı şeklinde de tanımlanabilir.¹⁰⁷ Müridizm, bazı prensiplere sahiptir:

- Rus hareket tarzına benzeyen her şey haramdır.
- Hastalar, Rus doktorlar tarafından tedavi edilmeyecektir.
- Ruslardan nefret etmek dinin şartlarındanıdır.
- Din düşmanı Ruslara karşı gaza vakti gelmiştir ve cennet kılıçların gölgesindedir.
- Savaştan ve kâfirlerden kaçanın yeri cehennemdir.¹⁰⁸

Gazavat/ Müridizm Direniş Hareketi, 1785'ten İmam Şeyh Mansur'un, Nakşibendîlerin¹⁰⁹ önderliğinde Kadirilerin¹¹⁰ de yardımlarıyla çeşitli süreçlerle 1920 yılına kadar devam etmiştir. İmam Mansur'dan önce çarlıklara karşı Kafkasya'ya özerklik verilmesi amacıyla hareketler gerçekleşse de sonuçsuz kalmıştır. Müridizm başlangıcından kısa bir

¹⁰⁷ Ahmet Yüksel, “Osmanlı İstihbarat Ağı ve İmam Mansur”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 32, Güz 2012, s. 172.

¹⁰⁸ Osman Kimya, “Kafkaslarda Çarlık Rusya'ya Karşı Müridizm Hareketi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019, 6 (3), s. 1678.

¹⁰⁹ Nakşibendilik; Nakşibendî tarikatının kökenlerinin ilk halife Hz. Ebubekir ve Hz. Muhammed'e dayandığı bilinir. Nakşilik tarikatı Bahaüddin Nakşibend tarafından 14. yüzyılda kurulmuştur. Kurulduğu zamanlardan itibaren diğer tarikatların aksine siyasi gelişmelere dâhil olmuştur. İktidara yakın olmak ve iktidar olmak temel özelliklerinden biridir. *Hürriyet Gündem*, 07.02.2001, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/en-gucluleri-naksi-tarikati-39223831>, (Erişim Tarihi: 02.09.2019).

¹¹⁰ Kadiriler; Abdülkadir Geylani tarafından kurulduğu bilinen Kadiri tarikatı, Bağdat çıkışlı olan ve günümüze kadar gelen en eski tarikat olarak bilinmektedir. Kadiriler, İstanbul, Fas ve Hindistan olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Tarikatın bugüne kadar ulaşabilmiş olması ve farklı coğrafyalarda yayılma göstermesi; ilahiyatçılar tarafından Geylani'nin çok geniş bir dinleyici kitlesinin bulunmasına ve fikirlerini yayacak uygun bir zeminin oluşturulmuş olmasına bağlıyor. *Haber3*, 10.10.2005, <https://www.haber3.com/guncel/iste-merak-edilen-kadiriye-tarikati-haberi-30206>, (Erişim Tarihi: 02.09.2019).

müddet sonra ulusal bir nitelik kazanarak bağımsız Kafkasya düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹¹¹ Şeyh Mansur'un "kutsal savaş" için yaptığı çağrılardan sonra Çeçenlerin yanında Kumuk ve Kabardey grupları, Oset prensi A. Dudarov da savaşa katılmıştır. Şeyh Mansur'un Ruslara karşı ilk başarısı 1785'te Elda'da gerçekleşmiştir. Bunu takiben 8 Eylül 1785'te Ruslar Şeyh'e karşı saldırıya geçmiş ve tekrar yenilmişlerdir. Şeyh Mansur'un 1785'teki son savaşı 30 Ekim'de yapılan Tatartub Savaşı olmuş ve savaş sonunda Müslüman topluluğun ağır hasarlar almasıyla Şeyh Mansur geri çekilmiştir. 1786'da Çerkezlerinde yardımı ile Kuzey Kafkasya'nın büyük bir kısmı Ruslardan arındırılmış ve Küçük Kabarday Rus işgalinden kurtarılmıştır. Şeyh Mansur'un bu tarihten itibaren 1787 Osmanlı Rus savaşına kadar faaliyeti görülmemiştir.¹¹² 1787 Osmanlı Rus savaşında, Osmanlı'nın verdiği mücadeleden etkilenen Şeyh Mansur, Osmanlı yanında Anapa Kalesi için Ruslara karşı savunma savaşlarında yer almış ve başlangıçta başarılı olmuştur. Fakat Şeyh Mansur'a destek veren toprak ağalarının harekâta Şeyh'i yalnız bırakması ve Osmanlı Devletinden savaş cephelerine beklenen malzeme yardımlarının alınamaması¹¹³ başlangıçta başarılı ilerleyen Şeyh ve ordusu, zamanla çatışmalarda kaybetmeye başlamış ve hareket dağılmaya yüz

¹¹¹İbrahim Halil Er, "Kafkaslarda Bağımsızlık Mücadelesi", Milli Gazete, 03.02.2019, <https://www.milligazete.com.tr/makale/1795153/ibrahim-halil-er/kafkaslarda-bagimsizlik-mucadelesi> , (Erişim Tarihi: 02.09.2019).

¹¹²Nurhan Aydın, Elif Ergün, "Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil", *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, Kars 2019, s. 98.

¹¹³Zelimhan Yandarbiyev, *Çeçenistan Siyaset ve Gerçeklik*, Küresel Kitap Yayınları, İstanbul 1438 / 2017, s. 26.

tutmuştur.¹¹⁴ Gücsüz düşen Şeyh, önce yaralanmış, 5 Temmuz 1791’de ise Çarlık ordularına esir düşmüş ve götürüldüğü Petersburg’un Schlüsselburg Hapishanesinde hayatını kaybetmiştir.¹¹⁵ Sonuç olarak Dağıstan’ı birleştiren, İslam dünyası ve Avrupa’ya adını Kafkas mücadelesiyle duyuran Şeyh Mansur¹¹⁶, Çariçe Katerina’nın Güney’e yayılma politikasında ciddi bir engel olarak önüne çıkmış ve önderliğindeki Çeçen ordusu, Ruslara geçit vermemiş, Rus ordusunda büyük yaralar açmışlardır. Şeyh Mansur’un teşviklerinde ve önderliğinde gerçekleşen Gazavat Hareketi, Çeçenleri fazlaca cesaretlendirmiş ve halka umut kaynağı olmuştur. Dağ halkı, Rus ordularının yenilgisiyle gururlanmış ve Şeyh’e olan bağlılık daha da artmıştır. Kuzey Kafkasya’nın Çarlık Rusya tarafından vilayet haline getirilmesiyle İmparatorluk birliğine dâhil edilmesi, II. Katerina’nın, Kafkasya reformlarına ve Şeyh Mansur’a karşı alınacak önlemleri artırmasına neden olmuştur.¹¹⁷ Şeyh Mansur’un vefatından sonra da Müridizm, Kafkasya idealini sürdürmüş ve Kafkas Müslümanları bu defa İmam Gazi Muhammed’in (Gimrili Molla Muhammed) önderliğinde birleşmişlerdir.¹¹⁸

¹¹⁴V. A. Kuznetsov, Çev. Murat Papşu, “Vaynahlar, Çeçenler ve İnguşlar”, Rusça çevirisi için bkz. :<http://shard1.narod.ru/> , <http://www.vehi.net/istoriya/armenia/geographiya/index.html> , s. 3.

¹¹⁵Naz Penah, ElchinShakirov, “Kafkasya’da Özgürlük Mücadeleleri ve Müridizm”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 66, Ekim 2019, s. 416.

¹¹⁶M. Halistin Kukul, *Şeyh Şamil ve Çeçenistan*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 8.

¹¹⁷Naz Penah, ElchinShakirov, “Kafkasya’da Özgürlük Mücadeleleri ve Müridizm”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 66, Ekim 2019, s. 416.

¹¹⁸İbrahim Halil Er, “Kafkaslarda Bağımsızlık Mücadelesi”, *Milli Gazete*, 03.02.2019, <https://www.milligazete.com.tr/makale/1795153/ibrahim-halil-er/kafkaslarda-bagimsizlik-mucadelesi> , (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

Kafkasya’da Şeyh Mansur’un önderliğinde gerçekleşen Mürdizim direniş hareketi ruhu hala canlılığını sürdürmüş ve Şeyh Mansur’dan sonrada tarikatın teşkilat şeması kullanılarak daha askeri bir fikre yakın olarak seçilen kişiye “imam” olarak hitap edilmiş ve seçilen ilk imam ise Gazi Muhammed olmuştur.¹¹⁹ Mürdizmin ikinci lideri Gazi Muhammed, Avar asıllıdır ve 1793 yılında doğmuştur. Alçak gönüllü, çok konuşmayan, kararlı bir imam olarak bilinmektedir. Medresede İslami Bilimler okumuş ve Arapça öğrenmiştir. Nakşibendî tarikatı ile bağlantısı bulunan Gazi Muhammed, camilerde siyasi özgürlüğe dayanan vaazlarıyla fazlaca nüfusa hitap etmiştir. Gazi Muhammed’in halka seslenişine örnek verecek olursak; *“Dağlının ilk görevi özgürlük uğrunda gazavat, yani kutsal cihad olmalıdır. Dağlının ikinci görevi, **bireyin, ailenin, toplumun, ulusun ve devletin yaşamını yöneten şeriata uymak ve saygı göstermek olmalıdır. Dağlı kimsenin tutsağı olamaz, kimseye haraç vermez. Yasa karşısında herkes eşittir. Dağlı tütün ve uyuşturucu madde kullanmamalıdır. Ruhunu ibadetle beslemeli, güçsüz olmamalı ve eğlencelere karışmaktan çekinmelidir.***”¹²⁰

Gazi Muhammed döneminde 1823 yılında gazavat hazırlıklarına başlanmıştır. Halkı hazırlamak için uzun bir süre boyunca vaazlar veren Gazi Muhammed, komşu boylarının önde gelenleriyle birlikte bir toplantı düzenlemiştir. Bölgede sayılan halk liderlerinin bulunduğu

¹¹⁹Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya Mürdizmi, Mürdizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 2, İzmir 2009, s. 176.

¹²⁰ İmam Gazi Muhammed, 27.11.2018, <http://www.cerkesya.org/icerik/biyografi/353-imam-gazi-muhammed> , (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

topluluk Gazi Muhammed'in imamlığını kabul ettikten sonra aralarında Şeyh Şamil'in de bulunduğu önderler Kafkasya'nın çeşitli bölgelerine dağılarak halka gazavat fikrini aşılamağa başlamışlardır.¹²¹ Gazi Muhammed'in, Çeçenistan ve Dağıstan halkını Rusları alt edebileceğini belirtmek için bu dönemde yayınladığı bildiri; *"Bizler Allah'a mûti olmuş kullarız. İşimizin doğruluğundan sonunda bu hedefimizin başarıyla neticeleneceğinden eminiz; kalbimizdeki dini inançtan güç buluyoruz. Dininin gerektiği gibi yaşayanların dostlarıyız bizler. Allah'ı anlamayan ve anlamak için çaba sarf etmeyen günahkârlar bizim düşmanlarımızdır. Biliniz ki, biz bu dava uğruna yemin etmişiz, Allah'ın dinini korumaya ve yine nu dini yüceltmek üzere kendimizi kurban etmeye kellesini bu dava uğruna adanmış ve bir dava adamının çok net tavrını bu durumda sarıh bir şekilde anlıyoruz. Sevgili kardeşlerim, zeki olduğumuzu, şefkatli olduğumuzu, sağlamlığımızı, cesaretimizi, yiğitliğimizi ve Allah'a mûti olduğumuzu göstermenin tam zamanı ve vaktidir. Biz bu noktada ümitliyiz ve Rus Devletini yeneceğimize, biz inanıyoruz kâfirlerin kötü amaçları ve niyetlerinin istedikleri gibi sonuçlanmayacaktır."*¹²² Bu bildiri ile Gazi Muhammed, ilk siyasi içerikli konuşmasını Dağıstan'daki Gimri köyünde gerçekleştirmiştir.¹²³ Gazi Muhammed'in emeli sadece Dağıstan değil bütün Kuzey Kafkasya halklarını birleştirmek ve güçlü bir devlet kurabilmektir fakat yalnızca Çeçenler ile ittifak sağlayabil-

¹²¹ M. Halistin Kukul, *Şeyh Şamil ve Çeçenistan*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 9.

¹²² Osman Kimya, "Kafkaslarda Çarlık Rusya'ya Karşı Müridizm Hareketi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019, 6 (3), s. 1687.

¹²³ Osman Kimya, "Kafkaslarda Çarlık Rusya'ya Karşı Müridizm Hareketi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019, 6 (3), s. 1688.

miştir.¹²⁴ 1829 yılından 1832 yılına kadar olan süreçte, direniş hareketi Gazi Muhammed liderliğinde devam etmiştir. 1830 yılında gerçekleşen Hunzah Savaşında ağır kayıplar verdiği için geri çekilmek zorunda kalan Gazi Muhammed, 1831 yılında doğrudan Ruslar ile çatışmaya başlamıştır. Bornoya Venizagnoya kalesinde Ruslara ağır darbelerle karşılık vermiştir.¹²⁵ 17 Ekim 1832’de işgalci Ruslar tarafından kuşatılan Gimri’de direnmeye devam etmiş ve bu Gimri savunması sırasında diğer savaşçı liderler ile birlikte şehit olmuştur.¹²⁶

İmam Gazi Muhammed’in ölümünden sonra üçüncü imam, kendisinin yetiştirdiği Şeyh Şamil olmuştur. Şeyh Şamil, adaletli oluşu, dürüstlüğü, ahlakı ve savaşçı kişiliği ile nam salmış bir Şeyh’tir. 26 Haziran 1797’de Hazar Denizi’nin batısında yer alan Dğıstan’ın Gimri köyünde doğmuştur. Çocukluğundan itibaren İmam Gazi Muhammed ve diğer bilginlerden dersler almış ve kendisini yetiştirmiştir.¹²⁷ 1829’da kurulan İmamet¹²⁸ adlı İslam devleti Çeçenistan’ın büyük bir bölümünü kaplamış ve İmamati’ı ciddi anlamda bir devlet haline getiren kişi Şeyh Şamil olmuştur. Şeyh Şamil sadece dini değil, siyasi,

¹²⁴ Tarık Binat, İmam Gazi Muhammed, 2011, <http://ahhulghoh.blogcu.com/imam-gazi-muhammed/10016088> , (Erişim Tarihi: 06.09.2019).

¹²⁵ Şehit İmam Gazi Muhammed, Türkiye Gazetesi, 17.10.2006, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a304962.aspx> , (Erişim Tarihi: 06.09.2019).

¹²⁶ Nurhan Aydın, Elif Ergün, “Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil”, *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, Kars 2019, s. 98.

¹²⁷ Fırat Abrek, Kafkas Cihadının Doruk Noktası: Ahulghoh Direnişi ve İmam Şamil, 04.02.2018, <https://kavkazcihad.wordpress.com/2018/02/04/kafkas-cihadinin-doruk-noktası-ahulghoh-direnisi-ve-imam-samil/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

¹²⁸ İmamet İslam Devleti: İmam Gazi Muhammed’in 1829’da kurduğu İslam devletidir.

askeri, hukuki kontrolleri de elinde tutmuştur. Şeyh Şamil başarılı reformları sayesinde Rusya'ya çeyrek asır karşı koymayı başarmıştır.¹²⁹

Rus tarihine “Kafkas Harbi” olarak geçen 25 yıl süren Milli Azadlık cihadı, Çeçen topraklarına saldırılar ile devam etmiştir. 1859'da Ruslar, Çeçenler'in Vodeo köyünü de işgale girişmiştir.¹³⁰ Rus saldırıları Çeçen topraklarına son hızıyla devam ederken İmam Şamil, 6 Eylül 1859'da Gunip'de Prens Baryatinsky liderliğindeki yetmiş bin kişilik Rus ordusu tarafından kuşatılmıştır. Yanında savaşanların, çocukların ve kadınların güvenliği adına Rusya ile masaya oturmuş ve silah bırakma antlaşması imzalamıştır. Fakat Rusya, Şeyh Şamil'e ülkeyi terk edeceğine dair söz vermesine rağmen yanında bulunan yardımcısıyla birlikte, Şeyh Şamil'i Petersburg'da yıllar boyu sürecektir. ¹³¹ Şeyh Şamil'in esaretinden sonra Çeçenistan ve Dağıstan'ın tamamen ele geçirilmesi Rus çarlığına, Kuzey Kafkasya hâkimiyeti açısından büyük bir imkân sağlamıştır.¹³² Savaş sonrası Ruslar, Çerkezleri, Çeçenleri, Dağıstanlıları ve diğer Kafkas kavimlerini göç etmeye zorunlu bırakmışlardır. Bu sırada süren Kırım savaşı ile Rusya ağır bir yenilgiye uğramış ve var olan gücüyle

¹²⁹Murat Papçu, Çeçenistan, Dağıstan, Şamil'in Rüyası, 23.09.2013, <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/cecenistan-dagistan-samilin-ruyasi.html> , (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

¹³⁰CerkesyaCircassian Diaspora, Çeçenistan Kronolojisi, 13.12.2018, www.cerkesya.org/kafkasya/tarih/kafkasya-kronolojisi/1169-cecenistan-kronolojisi , (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

¹³¹Fethi Güngör, İmam Şamil'i ve “İmamatDevleti”ni Yakından Tanımak, 08.02.2018, <https://www.tyb.org.tr/fethi-gungor-imam-samili-ve-imamat-devletini-yakindan-tanimak-32891h.htm> , (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

¹³²AskerbiyPaneş, “İmam Şamil'in Çerkesya Naibi Muhammed Emin'in Kuzeybatı Kafkasya'daki Faaliyetleri (1848-1859)”, *Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimleri Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7-8, Kasım 2018 - Mayıs 2019, s. 172.

Kafkasya'ya yüklenmiş, ekonomik açıdan zayıflamıştır. Yıllar süren savaşlardan sonra yorgun düşmüş olan Kafkas halkının evlerini yağmalayıp köylerini yakıp yıkmaya başlamışlardır. Rus baskınlarından kaçan dağlılar hal böyle olunca Rusya'ya itaat etmekten başka bir yol bulamamış ve 1785 yılında Şeyh Mansur ile başlayan direniş, Şeyh Şamil'i Rusya'nın esir almasıyla son bulmuştur.¹³³ Şeyh Şamil'in ardından Müridizm direnişlerine devam etmiş ve uzun bir süre daha mücadeleyi sürdürmeyi başarmışlardır.¹³⁴ Lidersiz, hedefsiz ve güçsüz kalan bu ordular Ruslar için zafer yolunda bir engel teşkil etmemiştir. Müridizm hareketlerinin bastırılmasıyla Çeçenler, Çar'a bağlılıklarını bildirmekten başka yol bulmamış ve 125 yıl Rus bünyesinde kalmışlardır.¹³⁵ Çeçenlerin bağlılıklarını bildirmelerine rağmen bu bildiri Rusların sözlerini tutmasında yeterli olmamış ve Kafkaslıların mülklerine el konulmuştur. Geçimini sağlayamayan Kafkas halkı çeteciliğe başlamış ve bu çetecilik sadece para için değil aynı zamanda bir direniş göstergesi haline dönüşmüştür.¹³⁶ Çoğunluğu Güneyli olmak üzere birçok Kafkas halkı çaresiz kalarak Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. 1864 yılına gelindiğinde ise gerilla mücadelesi 1877-78 yılında Osmanlı-Rus (93 harbi) savaşında tekrar canlanmak üzere fiilen sona ermiştir. 93 Harbi hem Osmanlı hem

¹³³ Osman Kimya, "Kafkaslarda Çarlık Rusya'ya Karşı Müridizm Hareketi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019, 6 (3), s. 1696.

¹³⁴ Mesut Uyar, "Çeçenistan: Askeri ve Siyasi Kısırdöngü", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 28, s. 286.

¹³⁵ Muhammed Cihad Burak, İsmail Ermağan, "Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 119, Sayı: 235, Temmuz-Ağustos 2018, s. 189.

¹³⁶ Naz Penah, ElchinShakirov, "Kafkasya'da Özgürlük Mücadeleleri ve Müridizm", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 66, Ekim 2019, s. 419.

de Çeçenistan ve Dağıstan isyanı için büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. 1917 Ekim devrimine kadar bölgede geniş çaplı bir isyan çıkmamıştır fakat Rusların her zamanki sindirme politikaları, hoş olmayan faaliyetleri ve toplumsal huzursuzluklar devam etmiştir.¹³⁷ Çarlık yönetiminden Sovyet yönetimine geçecek olan Rusya'nın iç işlerindeki gelişmeler Çeçenistan'ı yakından ilgilendireceğinden dolayı Rusya'nın Çarlık yönetiminden Sovyet yönetimine geçişine ve Çeçenistan'ın Sovyet yönetimi altında geçirdiği badireler “Sovyet Döneminde Çeçenistan” başlığı altında incelenecektir.

SOVYET DÖNEMİNDE ÇEÇENİSTAN

Rusya'da 1917 yılında yaşanan Bolşevik Devrimi Kafkasya'yı büyük bir karmaşaya sürüklemiştir. Yaşanan karmaşalar 1923 yılına kadar sürmüştür. Kuzey Kafkasya'daki gruplar bölge üzerinde oluşturulan siyasi politikalarla karşı mücadele etmişlerdir. Varlığı kısa süren bağımsız devlet ve siyasi birimler ortaya çıkmış ve kaybolmuştur.¹³⁸ Kafkasya'nın bu dönemde genel tablosu böyle iken Rusya'nın 1917 yılında Ekim Devrimiyle kaderi değişmiştir. 1917 Bolşevik Devrimine temel hazırlayan genel tabloya bakacak olursak: Sovyet öncesi dönemde yaşanan ekonomik çöküntüler ve Çar'ın otoriter yönetimi halkı isyanlara sürüklemiştir. Halkın memnuniyetsizliği her geçen gün artmış ve Çar II. Nikolay'a karşı yaşadığı sıkıntıları dile getirmek

¹³⁷ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Askeri ve Siyasi Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 28, s. 286.

¹³⁸ Oktay Bingöl, “Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Gelişen Aşama: Başarısızlık ve Terör”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:37, Bahar 2013, s. 145.

isteyen halk ilk olarak 22 Ocak 1905'te papaz Gupon ve beraberindeki 200 bin insanın Kışlık Saray'a doğru yürümesiyle harekete geçmiştir . Ancak bu yürüyüş askerlerin halka güç kullanmasıyla katliama dönüşmüştür. Tarihte “Kanlı Pazar” olarak geçen ve 500'e yakın kişinin hayatını kaybettiği bu olay, Çar II. Nikolay ile halkı birbirinden iyice uzaklaştırmıştır. Sovyet Devrimi'nin temellerinin atıldığı Kanlı Pazar olayına sonraları 1905 Devrimi denmiştir. 1905 Devriminden sonra artan gerilim, 1914 Birinci Dünya Savaşı'nın güçlendirdiği milliyetçi duygular ile biraz da olsa azalma göstermiştir. Ancak savaşın beraberinde artan kıtlıklar, sefalet halkın 1917 Devrimi'ne kalkışmasını hızlandırmıştır. “Kahrolsun Çar” propagandalarıyla ilerleyen Rus halkı ile askerlerin ayaklanması dört gün içerisinde Çar'ı yönetimden alı koymaya yetmiştir. Şubat Devrimi olarak adlandırılan bu olaydan sonra Lenin'in meşhur Ekim Devrimi gerçekleştirilmiştir. Ekim Devrimi'ni takiben Sovyet Rusya inşalarına başlanmış ve 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur.¹³⁹

Rusya'daki toplumsal olayların gerçekleştiği dönemlerde Çeçenler, Rus sömürsü altında yaşamışlardır. SSCB'nin kuruluşuna kadar gelen döneme baktığımızda Çarlığın yıkılmasıyla Çeçenistan'daki bağımsızlık hareketlerinin daha da kuvvetlendiğini gözlemliyoruz.¹⁴⁰ Çeçen

¹³⁹Dünyayı Değiştiren Devrim: Ekim Devrimi, NTV Haber, 07.11.2018, <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyayi-degistiren-devrim-ekim-devrimi,BClQMgombUORoK48FibSWQ/H-4T7h4-6kCUuDE6hxLG5g> (Erişim Tarihi: 03.11.2019).

¹⁴⁰ Kafkasya'da Bir Ülke: Çeçenistan, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 21.06.2011, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/2331/kafkasyada_bir_ulke_cecenistan , (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

halkında Rusya'daki Bolşevik İhtilalı sırasında yeni bir isyan baş göstermiş ve bu isyan 1917 yılında Şeyh Uzun Hacı liderliğinde gerçekleşmiştir. Şeyh Uzun Hacı, Kafkasya'da ünlü bir din adamı olarak yaşamıştır. Gençlik yıllarından itibaren başlayan Rus Çarlığına karşıt eylemler yüzünden birkaç kez tutuklanmış, hapis yatmış ve sürgün edilmiştir. 1877 ayaklanması ile adını duyuran Şeyh, ayaklanmanın bastırılmasından sonra tutuklanmış ve Samara eyaletinin Novouzensky ilçesinde 7 yıl ağır işçiliğe zorunlu bırakılmıştır. Fakat 4 yıl sonra firar ederek Dağıstan'a dönmüş, 1910'da tekrar tutuklanmış ve oradan da firar ederek bir yıl sürecek olan bir yolculukta Hac için Mekke'ye gitmiştir. Dönüş yolunda Çeçen hacılara katılmış iki yıl boyunca Çeçen halk arasında yaşamış ve Rus rejimi karşıtı vaazlar vermiştir. Şeyh Uzun Hacı, Çarlığın yıkılması ve 1917 İhtilalinde yaşananlardan sonra siyaset ile daha alakadar olmuş ve “Dzhamiatul – İslamiye” (İslami Toplum) kuruluşunda yer almıştır. Bu kuruluş Dağıstan Milli Komitesinin temeli olmuştur. Şeyh Uzun Hacı komitede görev alarak halkı örgütlemeyi planlamış ve direnişe giden yolu açmıştır.¹⁴¹ Şeyh Uzun Hacı, dönemin en güçlü ordusuna sahip olduğu bilinen General Denikin'in¹⁴² ordusunu alt etmesiyle tarihe geçmiştir. General Denikin dağlık bölgeler dışında Çeçenya'nın tamamını, İnguşetya ve Dağıstan'ın Derbent'e kadar gelen yerlerini almış ve Şeyh Uzun Hacı'nın başlattığı direniş ile karşılaşınca kadar dağlık

¹⁴¹ Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, <http://kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/biyografi/uzun-haci-saltinski.html> , (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

¹⁴² Anton İvanoviç Denikin: Rus İmparatorluğu'nun Generali ve Beyaz Ordu komutanlarından biridir. 1918 – 1922 yılları arasında meydana gelen Beyaz Terör'ün en önemli isimlerinden biridir.

bölgelere ilerlemeyi planlamıştır. General Denikin'i Dokka Umarov da Şeyh Uzun'a benzer şekilde alt etmeyi başaramamış bir Çeçen komutanıdır. Fakat başarıları Şeyh Uzun Hacı ile kıyas edildiğinde Şeyh Uzun Hacı'nın gerisinde olduğunu görebiliriz.¹⁴³ Şeyh Uzun Hacı'nın başlattığı başarılı ayaklanma sayesinde gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz bir diğer gelişme ise Çeçenlerin de dâhil olduğu Kuzey Kafkasya Halkları Cumhuriyeti adlı Kafkas Devleti'nin (Dağıstan) 11 Mayıs 1918'de Rusya'dan ayrıldığını ilan etmesi olmuştur.¹⁴⁴ 1917 ile 1920 yılları arasında yaşamış olan bu devlet, Aralık 1917 yılında egemenliğini, 11 Mayıs 1918 yılında ise bağımsızlığını ilan etmiştir. 11 Mayıs 1918 tarihli belgede şunlardan bahsedilmektedir:

1. Kafkas Dağlılar Birliği, Rusya'dan ayrılarak müstakil bir devlet kurma kararı vermiştir.
2. Yeni devletin ülke sınırları:

Kuzeyde: Dağıstan, Terek, Stavropol, Kuban ve Karadeniz nam vilayet ve merkeze bağlı yerlerin eski coğrafi sınırları,

¹⁴³ Mairbek Vaçagayev, Uzun Hacı ve Umarov'un Emirliğine Bakış, 08.08.2008, <http://ajanskafkas.com/konuk-yazarlar/uzun-haci-ve-umarovun-emirligine-bakis/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

¹⁴⁴ Sabah Sözlük, Kuzeydoğu Kafkasya'da Ülke Çeçenistan, <https://www.sabah.com.tr/sozluk/tarih/kuzeydogu-kafkasyada-ulke-cecenistan> , (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

Batıda: Karadeniz, doğuda Hazar denizidir. Güney sınırları: Güney Kafkas Hükümetleriyle yapılacak anlaşmalara göre sonradan tesbit edilecektir.¹⁴⁵

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti; Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya, Kabardin Balkar Özerk Cumhuriyeti, Dağıstan ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti bölgelerini kapsamaktadır. Bu Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu, Almanya, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti ve Kuban Halk Cumhuriyeti tanımıştır.¹⁴⁶ Hükümet yetkilileri ise; devlet başkanı Abdülmecit Çermoy, başbakan yardımcısı Ali Rıza Pişmah, içişleri bakanı Reşit Kaplan, dışişleri bakanı Haydan Bammat, milli müdaafa bakanı Nuh Tarkolu, maliye bakanı Wassan Giray Cabağı, Ulaştırma Bakanı İbrahim Haydaroğlu, Meclis Başkanı Zübeyr Termihan'dır. 1922'de bağımsızlıklarını ilan edecek olan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi Kafkasya' da bağımsızlığını ilan etmek istese de uzun vadede başarılı olamamıştır. Bu gelişmeler ile güçlü bir Kafkas birliği değil de dört zayıf Cumhuriyet kurulmuştur.¹⁴⁷ Kafkasya'nın Rusya'dan bu şekilde ayrılması ve örgütlenmiş olmasıyla Rus baskısı daha şiddetli bir şekilde kendini göstermiştir.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşuna karşı çıkan General Denikin, Çarlık rejimini tekrar diriltmeyi hedefleyen “bir ve bölünmez

¹⁴⁵ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Sam Yayınları, İstanbul 1996, s. 67.

¹⁴⁶ Ekrem Hayri Peker, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1920), 30.03.2018, <https://www.belgeseltarih.com/kuzey-kafkasya-cumhuriyeti-1917-1920/> , (Erişim Tarihi: 01.12.2019).

¹⁴⁷ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Sam Yayınları, İstanbul 1996, s. 68.

Rusya” sloganı ile saldırıya geçmiştir.¹⁴⁸ Ruslar, Şubat 1919’da Çarlık taraflı ordular resmen Çeçenistan’ı işgal etmişlerdir. Gerilla savaşında, Çeçenistan’da Şeyh Uzun Hacı cihad bayrağını açmış ve Şeyh Uzun Hacı cihadında başarılı olmuştur. General Denikin’e galip gelen Çeçenistan daha sonra Rusya’nın başına geçen Bolşeviklerin işgaline uğramış ve başarılı olamamıştır. Bu dönemlerde Çar taraflı ordunun komutanı General Denikin ile Bolşevikler arasında doğan gerilimlerde, Denikin 1920 başlarında Bolşeviklere mağlubiyeti kabul edip Avrupa’ya kaçmıştır.¹⁴⁹ Kafkas halkının yenilgisi üzerine 20 Ocak 1921’de bugünkü Osetya’nın başkenti olan Vladikafkas’ta Dağlılar Kongresi toplanmıştır. Moskova bu toplantıya Milletler Halk Komiseri olan Stalin’i göndermiştir. Stalin özetle kongrede, tek bir Sovyet Dağ Cumhuriyeti’nin kurulmasının faydalı olacağını ancak bu şekilde Sovyet Hükümeti’nin dağlıların bağımsızlığını tanıyacağını belirtmiştir. Dağlılar bu öneriyi dikkate alarak Çeçenistan, Osetya, İnguşetya, Kabartay, Balkar, Karaçay ve Dağıstan’ı kapsayan Bir Sovyet Dağ Cumhuriyeti kurmuşlardır. Her bölgeye zamanında iyi işler çıkarmış, becerikli bir Bolşevik getirilmiştir. Anlaşmaya göre Moskova yönetimi Sovyet Dağ Cumhuriyeti’nin iş içlerine karışmayacaktı ayrıca devlet İslam ve genel hukuka göre idare edilecek şeklinde imzalanmış olsa da bu durum dağlı halkı bir müddet kontrol altında tutabilmek için tasarlanmıştı çünkü 1924 yılında Sovyet Dağ Cumhuriyetine son

¹⁴⁸ Muharrem Yıldız, *Dünden Bugüne Kafkasya*, Yitik Hazine Yayınları, No: 08, İzmir 2006, s. 48.

¹⁴⁹ Hakan Albayrak, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 12.05.2017, <https://www2.karar.com/yazarlar/hakan-albayrak/kuzey-kafkasya-cumhuriyeti-3982>, (Erişim Tarihi: 03.12.2019).

verilmiştir.¹⁵⁰ Bu sürecin devamında Çeçen-İnguş halkın üzerine yüklenen Stalin, halkı sindirme politikalarını gittikçe ilerletmiş ve yok etme harekâtı başlatmıştır. Köylülerin mallarına el koymuş, keyfi tutuklamalar ve sürgünler gerçekleştirmiştir. Bu rahatsız edici durum Çeçen-İnguş Cumhuriyeti’ni iyice isyana sürüklemiştir. İsyân sonrasında Sovyet Hükümeti, bölgede var olan gücüyle Çeçenistan’ın dağlık kısımları haricindeki bölgelerini işgal etmiştir. İşgalin sonrasında Kafkas halklarını küçük parçalara ayırıp yönetmeyi uygun görmüştür. 1934 yılına gelindiğinde daha önce ayrılmış olan Çeçen ve İnguş Özerk Bölgelerini birleştirerek Çeçen – İnguş Özerk Bölgesi kurmayı uygun bulmuş¹⁵¹ ve 1936 sonrasında Çeçen-İnguş Otonom Cumhuriyeti içerisinde yer almıştır.¹⁵² 1936 sonrası Çeçenistan için Çeçen-İnguş Özerk Bölgesinin Özerk Cumhuriyet’e yükselmesi bir anlam ifade etmediğinden ve Stalin’in devam eden baskıcı politikalarıyla halkın eziyet görmesinden sonra Sovyet karşıtı faaliyetlere girişilmiştir. Bu girişimlerin üzücü sonuçları olmuş binlerce Çeçen tutuklanılmış ya da öldürülmüştür.¹⁵³

¹⁵⁰ İrfan Sönmez, Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2019, s. 669.

¹⁵¹ Abdullah Temizkan, Elchin Shakirov, “Rusya’nın Kafkasya Siyaseti Üzerindeki Stalin Gölgesi”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: III/2, Aralık 2017, s. 141.

¹⁵² Muhammed Cihad Burak, İsmail Ermağan, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 119, Sayı: 235, Temmuz-Ağustos 2018, s. 189.

¹⁵³ Cerkesya Circassian Diaspora, Çeçenistan Kronolojisi, 13.12.2018, www.cerkesya.org/kafkasya/tarih/kafkasya-kronolojisi/1169-cecenistan-kronolojisi , (Erişim Tarihi: 03.12.2019).

1940'lara gelindiğinde tarihe düşen kanlı notlardan biri olarak anılacak olan Stalin'in sürgün politikasına değinmemiz gerekmektedir. Stalin, Çeçenleri II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerle işbirliği yapmakla suçlamış ve tüm Çeçenleri zor kullanarak Kazakistan ve Sibirya'ya sürmüştür.¹⁵⁴ Çeçenlerle birlikte binlerce Kafkasyalı yollarda ölmüş, zorunlu yer değiştirmeler Nazilerle iş birliği kapsamında kısa bir süre zarfı içerisinde yapılmış, eski özerk yönetimler dağıtılmış, sürgüne gönderilen grupların eski topraklarına bölgede kalan itaatkâr Ruslar yerleştirilmiştir. Sürülen halkın evleri Ruslar tarafından işgale uğramış, işgal edilmeyenlerinki ise yağmalanmıştır. Sürgün yıllarından kalma yaralar günümüzde de etkisini sürdürmektedir.¹⁵⁵

Sürgün hazırlıklarının bir yıl sürdüğü, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ile savaşırken Çeçenlerden şüphe etmesiyle sürgün planını oluşturduğu bilinmektedir. Stalin'in asıl politikasının en başından beri milliyetçi ayaklanmaları engellemek olduğunu bilinmektedir. Tam da bu yüzden sürülen halkın Almanlarla iş birliği yapmış olduğu tezini öne atarak sürgünü gerçekleştirmiştir. Stalin Döneminde Rusya İmparatorluğundan kalan kısım milliyetçilik düşüncesi ile Sovyet Sosyalist Birliği olarak yeniden düzenlenmiş ve en büyük kısım "Büyük Rus milletinin yaşadığı Rusya Sovyet Sosyalist

¹⁵⁴Fatih Mustafa Altun, "Çeçen Sorunu ve Rusya'nın Terörle Mücadele Politikaları", https://www.academia.edu/18266141/%C3%87e%C3%A7en_Sorunu_ve_Rusyan%C4%B1n_Ter%C3%B6rle_M%C3%BCcadele_Politikalar%C4%B1 , (Erişim Tarihi: 04.12.2019).

¹⁵⁵ Oktay Bingöl, "Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geliyen Aşama: Başarısızlık ve Terör", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:37, Bahar 2013, s. 147.

Cumhuriyeti” iken diğer bölümlerde küçük gördüğü ve sürgüne zorladığı halk yer almaktadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi tüm bu “büyük Rus” olarak adlandırılan halka dâhil olmayanlar ise Stalin’in ezici gücü altında kalmıştır. Çarlık döneminden daha baskın bir şekilde Ruslaştırmaya maruz kaldıkları bilinen halk hakkında Stalin’in düşüncesi en başından beri belirgindir. Stalin’in ulus kavramına ilişkin düşüncelerine bakacak olursak:

“Rus Marksistleri çoktandır kendi ulus teorisine sahiptirler. Bu teoriye göre ulus, dört temel özelliğin birliği temelinde tarihsel olarak oluşmuş istikrarlı bir insan topluluğudur, bu dört temel özellik: dil birliği, toprak birliği, ekonomik yaşantı birliği ve ulusal kültürün özgül özelliklerinin birliğinde kendini açıkça gösteren ruhsal şekillenme birliğidir. ... bu teoriyi yeterli görmüyorsunuz. Bu nedenle, ulusun dört özelliğini beşinci bir özellikle tamamlamayı öneriyorsunuz, yani: kendisine ait ayrı bir ulusal devletin varlığı. Bu beşinci özellik olmaksızın ulus olmadığı ve olamayacağı görüşündesiniz... Sizin şemanıza göre, yalnızca, diğer devletlerden ayrı kendi devletine sahip olan uluslar ulus sayılabilir, bağımsız devlet yaşantısına sahip olmayan ezilen uluslar ise ulus kategorisinden silmek gerekir ki bu durumda ezilen ulusların ulusal boyunduruğa karşı mücadelesini, sömürge halkların emperyalizme karşı mücadelesini de artık “ulusal hareket”, “ulusal kurtuluş hareketi” kavramı içinde saymamak gerekirdi... Sovyet uluslarının, kendi ulusal Sovyet Cumhuriyetlerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde birleştirdikten sonra ulus olmaktan çıktıklarını kanıtlamaya çalışan Sovyet Cumhuriyetlerimizdeki burjuva

milliyetçilerinin haklı gösterilmesine yol açtığından hiç söz etmiyorum... Geriye yalnızca bir tek şey kalıyor: Rus Marksist ulus teorisinin tek doğru teori olduğunu kabul etmek.” Stalin bu konuşmasında Rus milliyetçiliğini gözler önüne sermiştir.¹⁵⁶ Buna ek olarak Stalin’in sürgün sebebinin geçersizliğini hakkında Seyit Tuğrul; “Nazi Almanyası 22 Haziran 1941’de SSCB işgalini başlatmıştı. Birkaç ay gibi kısa bir sürede ise Beyaz Rusya’yı işgal etmiş ve Moskova önlerine dayanmıştı. Bir yıl sonra ise işgalci ordu, Kuzey Kafkasya’nın büyük bir bölümünü ve Rostov-Don bölgesini kontrolüne almıştı. Nazi orduları her işgal ettikleri bölgede yağma, zulüm ve katliam konusunda Rus, Ukraynalı, Tatar, Balkar, Kalmuk ve Çeçen ayrımı yapmamıştı. Fakat nasıl olduysa Kremlin iktidarı Nazi ordularının geri çekilmek zorunda kaldığı bölge halklarını hemen “Nazi işbirlikçiliği” ile suçlamıştı. Özellikle Türk, Müslüman ve Kalmuklar bu işbirliği kapsamına konmuş, ama hiçbir Slav ve Ortodoks dinine mensup halk bu kapsama alınamamıştı.” diyerek Stalin’in işbirlikçilik suçlaması yapmış olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷ Bu örnekler Stalin’in Kafkas halkını gerçekçi sebeplere dayandırmadan sürgün ettiğini göstermektedir.

Sürgünün gerçekleştiği gün özel eğitimli 100.000 ordu ve emniyet gücü Çeçen köylerine, kasabalarına gönderilmiştir. 23 Şubat 1944 arifesinde Çeçen halkı kasaba ve köylerde Kızıl Ordu günü kutlamaları yaptığı

¹⁵⁶ Merve Suna Özel, “Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Temmuz 2014, s. 109.

¹⁵⁷ Nilüfer Darvishova, Sovyetler Birliğinin Sürgün Politikası ve Türk Düşmanlığı, 03.11.2018, <https://www.kenandabirkuyu.com/sovyetler-birliginin-surgun-politikasi-ve-turk-dusmanligi> (Erişim Tarihi: 04.12.2019).

sırada güvenlik güçleri halkın etrafını sarmış ve Çeçen İnguş halkının Orta Asya ile Sibirya'ya sürgüne gönderileceğine ilişkin Sovyet kararnamesini okuyup halkın özel merkezlerde toplanmasını emretmişlerdir. Herhangi bir karşıt davranışın cezası askerler tarafından ölümle sonuçlandırılmıştır. Sürgüne hazırlık sırasında çok fazla Çeçen halkının öldüğü bilinmektedir. 23 Şubat akşamından itibaren trenlere doldurulan Çeçen halkı doğuya Kazakistan, Kırgızistan ve Batı Sibirya'ya yönelmiştir.¹⁵⁸ Sürgün sırasında can kaybının fazlaca olduğu bilinmektedir. Sürgünün ilk haftaları içinde 70 binden fazla insanın soğuktan, açlıktan, tifodan öldüğü bilinmektedir. Bunların yaşandığı sırada binlerce Çeçen-İnguş gencin Rus ordularına alındığı da dikkat çekmektedir. Alınan gençler Sovyet Birliği'ni Nazi işgaline karşı savunmuşlardır. Sürgün sırasında 200 binin üzerinde Çeçen ve 30 binin üzerinde İnguş halkının yaşamını kaybettiği bilinmektedir.¹⁵⁹

Çeçen-İnguş sürgününü yaşayan 90 yaşındaki Alvi Saduev: “Savaş devam ederken bir gün aniden evleri basan Sovyet askerleri bize ‘Sizi düğüne götüreceğiz’ dedi. Bulduğumuz yerdeki çocuk, yaşlı herkesi toplayıp büyük bir arabaya bindirdiler. Gerçekten bizi topladıkları yer düğün yeri gibiydi. Ruslar orada oyun oynadılar ve bizi de bir süre sonra ormana götürdüler. Oraya gittiğimizde bir İnguş ‘Bizi sürgün edecekler.’ dedi. Bunu duyduktan sonra çocuklar ve yaşlılar çılgılık

¹⁵⁸ Mohammed Shashani, “1944 Çeçen Sürgününün 60.yıl Dönümü”, 17.08.2018, <http://www.surgun.org/cecen-ingus/27-1944-cecen-suerguenue-nuen-altm-s-alt-nc-y-ldoenuemue-2010> , (Erişim Tarihi: 30.12.2019).

¹⁵⁹Mohammed Shashani, “1944 Çeçen Sürgününün Altmışınıc Yıl Dönümü”, 23.02.2010, <http://www.waynakh.com/tr/2010/02/1944-cecen-surgununun-altmis-altinci-yildonumu/> , (Erişim Tarihi: 30.12.2019).

atmaya başladı. Kaçmaya çalışanlar olduğu için üzerimize ateş açtılar. Gençlerin bir kısmını bizimle getirmediler. Soğuk olmayan bir gün aniden soğumaya başladı. Dondurucu bir soğuk vardı.”¹⁶⁰ şeklinde sürgünü betimlemiştir.

Özetle Stalin’in emri ile bütün Çeçenler ve İnguşlar sürgüne zorlanmış ve on binlerce kişi yük vagonlarındaki olumsuz koşullardan dolayı yaşamını kaybetmiştir. Geride kalanlar için ise yaşam şartlarının Stalin’in öldüğü 1953 senesine kadar hayli zor olduğu bilinmektedir.¹⁶¹

Sürgün sırasında gerçekleşen Haybay Katliamı, Haybay köyünde çoğunluğu kadın ve çocuk 700 kişinin ölümüne sebep olan bir katliam olarak tarihte yerini almıştır. 27 Şubat 1944 tarihinde gerçekleşen katliamda 700 civarında kişinin ahır içinde yakılarak öldürüldüğü bilinmektedir. Sürgün sırasında çok sayıda Çeçen’in ölümüne sebep olan bir diğer olay ise Sotni köyünde yaşanmış olduğu bilinmektedir. Buz tutmuş gölün üzerinden geçmeye zorlanan çoğunluğu kadın ve çocuk olan topluluğun, gölün onları taşıyamayacağını bilincinden olan Kızıl Ordu askerleri ile NKVD polislerinin zorladığı ve yaşamlarını kaybetmelerine sebebiyet verdikleri bilinmektedir.¹⁶² 1944 sürgünü ve

¹⁶⁰ Haber Turk, Çeçen-İnguş Sürgünün 90 yaşındaki tanığı Saduev: “Sovyetler düğüne diye ölüme gönderdi.”, <https://www.haberturk.com/cecen-ingus-surgununun-90-yasindaki-tanigi-saduev-sovyetler-dugune-diye-olumu-gonderdi-istanbul-2609017> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

¹⁶¹ Sabah, 23 Şubat 1944 Çeçen Sürgünü, 23.02.2015, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/02/23/23-subat-1944-cecen-surgunu>, (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

¹⁶² Kafkas Dernekler Federasyonu, Tarihte Bugün – 23 Şubat 1944 Çeçen-İnguş Halklarının Sürgünü, 22.02.2014, <https://www.kaffed.org/haberler/federasyondan/item/1456-tarihte-bug%C3%BCn-23-%C5%9Fubat1944-%C3%A7e%C3%A7en->

sürgün sırasında yaşanan bu tatsız olaylar dehşet verici bir boyuta ulaşmıştır.

Etkisinin hala sürdüğünü belirttiğimiz bu olay “Unutma Emri Verildi” isimli filme konu edilmiştir. Filmin yapımcısı Ruslan Kokanayev, 20 Mayıs’ta Rusya Kültür Bakanlığı’nın aldığı kararla filmin gösteriminin Rusya’da yasaklandığını bildirmiştir. Sebep olarak da filmin etnik ayrımcılığa yol açtığının öne sürüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca Rusya Kültür Bakanlığı filmi “çok sert olarak nitelendirmiştir.”¹⁶³ Bunun üzerine Kokanayev, olayın Rusya tarafından inkârının etnik anlaşmazlığa yol açacağını belirtmiştir.¹⁶⁴ Sürgün yılları sadece film ve belgesellerle anılmamıştır. Çeçenistan’da 23 Şubat uzun zamandır Anma ve Matem Günü olarak anılmış fakat Ramazan Kadırov anma gününü 10 Mayıs olarak değiştirmiş ve Halkın sürgün günü her yıl acı verici bir şekilde hatırlanmaktadır.¹⁶⁵

Stalin’in 5 Mart 1953 tarihinde vefatıyla Çeçenler üzerindeki baskılar azalma göstermiş ve 1957 yılında Çeçen-İnguş Cumhuriyeti’nin Sovyet Rusya’nın bir parçası olarak tekrar kurulması kararlaştırılmıştır. Bu

ingu%C5%9F-halklar%C4%B1n%C4%B1n-s%C3%BCrg%C3%BCn%C3%BC.html , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

¹⁶³Kırım Haber Ajansı, Çeçen İnguş Sürgününü Anlatan Film Rusya’da Yasaklandı, 21.05.2014, <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/cecen-ingus-surgununu-anlatan-film-rusya-da-yasaklandi/132360/> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

¹⁶⁴Kırım Haber Ajansı, Rusya Haybay Katliamını ‘tarihin tahrifati’ olarak nitelendirdi, 22.05.2014, <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/rusya-haybah-katliamini-tarihin-tahrifati-olarak-nitelendirdi/132377/> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

¹⁶⁵ QHA Medya, İstanbul’da Çeçen İnguş Sürgünü ve Soykırımı Anıldı, <https://qha.com.tr/haberler/istanbul-da-cecen-ingus-surgunu-ve-soykirimi-anildi/163632/> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

tarihten sonra sürgün edilen halk evlerine dönmeye başlamış fakat döndüklerinde bölgede hâkim olan yersizlik, işsizlik gibi sorunlarla karşılaşmışlardır.¹⁶⁶ Stalin'in vefatıyla başlayan Sovyet sonrası dönemde Çeçenlerin tarihsel süreçte şekillenmesi “Sovyet Sonrası Dönem” başlığı altında incelenecektir.

SOVYET SONRASI DÖNEMDE ÇEÇENİSTAN

Çeçenler'in Stalin'in vefatıyla daha yumuşak bir döneme adım attığı bu süreçte, Stalin'in vefatı sonrası gelen Nikita Hruşov ile yeni bir döneme adım atılmıştır. 1956 sonrasında başlayan de-Stalinasyon sürecinde Hruşov'un gerçekleştirdiği ünlü 20. kongrede Stalin'in sürgünü eleştirilmiş ve Çeçen halkının haklılığına yer verilmiştir.¹⁶⁷ Komünist Partinin 20. Kongresinden sonra, tüm Sovyetler Birliği Stalin hakkındaki gerçekleri öğrenmişti.¹⁶⁸ Bu gelişmeler Çeçen halkı için umut kaynağı olmuş ve yeniden inşa süreci başlamıştır. Kruşçev, Stalin'in yolundan gitmemek adına Çeçenlere bazı haklar tanıdığı sırada kültürel içerikli olan bu haklar Çeçenler için yeterli olmamıştır. Çeçenler özerk cumhuriyetlerini geri istediklerini belirtmişlerdir. Bunu takiben Komünist Partisi Merkez Komitesi, 24 Kasım 1956 yılında

¹⁶⁶ Muhammed Cihad Burak, İsmail Ermağan, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 119, Sayı: 235, Temmuz-Ağustos 2018, s. 190.

¹⁶⁷ Osman Acar, Türkiye'nin Çeçenistan Sorununa İlişkin Politikası, 07.11.2016, <https://kafkassam.com/turkiyenin-cecenistan-sorununa-iliskin-politikasi.html>, (Erişim Tarihi: 11.01.2020).

¹⁶⁸ Vefa Kurban, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020.

Çeçenlere ve İnguşlara tekrar bağımsızlıklarını vermek üzere karar almışlardır.

9 Ocak 1957’de Üst Konsey, Çeçen-İnguşya’nın Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yeniden kurulması için karar almıştır. Fakat sınır bölgeler Çeçen-İnguşya’ya tekrar verilmemiş, Kargalin, Naur ve Şelkov bu bölgeye bağlanmıştır.¹⁶⁹ Çeçenistan’ın ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi bu tarihten sonra başlamıştır. Yüksek kalitede petrol çıkarılması, petrol üretiminin en üst seviyede olması, 1958 yılında ise Çeçen-İnguş’un endüstriyel üretim oranının 1940 yılı ile karşılaştırıldığında 2,5 kat artması ekonomik gelişimine örnektir. Ulusal üniversite, tiyatro merkezleri, yayınevleri, sanat ve bilim örgütlerini bünyesinde barındıran başkent Grozni, hızlı bir şekilde yeniden hayata dönmüştür.¹⁷⁰

1980’li yıllarda dış politika nedenleriyle güç kaybeden SSCB¹⁷¹ karşısında Çeçenler, muhalif fikirlerini daha net bir biçimde dile getirebilmişlerdir. 1985 yılında Glasnost yani açıklık politikasının başlatılması Çeçenler için olumlu bir gelişim olmuştur. Askeri, ekonomik ve etnik çıkmazlar içinde bulunan SSCB, olası isyanlara

¹⁶⁹ Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi, Kafkasya’da Bir Ülke: Çeçenistan, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/2331/kafkasyada_bir_ulke_cecenistan, (Erişim Tarihi: 11.01.2020).

¹⁷⁰ V. A. Kuznetsov, Çev. Murat Papşu, “Vaynahlar, Çeçenler ve İnguşlar”, Rusça çevirisi için bkz. :<http://shard1.narod.ru/> , <http://www.vehi.net/istoriya/armenia/geographiya/index.html> , s. 6.

¹⁷¹ Vefa Kurban, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

karşı durabilmek adına Kuzey Kafkaslarda ardı ardına reformlar yapmıştır.¹⁷² Bunlardan biri Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyetine ilk defa yerli halktan idareciler ataması olmuştur. 1989 yılı sonrası siyasal hareketlenme ve dini örgütlenme Çeçenistan’da oluşmaya başlamıştır. Bunlara örnek olarak Çeçen Bart Komitesi, Çeçen ve İnguş Halk Cephesi ve Kafkas Topluluğu verilebilir.¹⁷³

1990 yılında Çeçen-İnguş Cumhuriyeti içinde hareketlenmeler giderek artmış ve Çeçen Milli Halk Kongresi kurulmuştur. Kasım 1990’da toplanan Çeçen halkı Çeçen Milli Kongresi adını verdikleri bu halk meclisinin icra kurulu başkanlığına yılında Cahar Dudayev’i seçmiştir.¹⁷⁴

Cahar Dudayev’in kurul başkanlığına gelmesi Çeçenistan için bir dönüm noktası olmuş ve Dudayev’in desteğiyle gerçekleştirilen darbeye komünist yönetim devrilmiştir. Gerçekleştirilen seçimlerle Dudayev’in devlet başkanı seçilmesiyle Moskova yönetimi seçim sonuçlarını asla tanımayacağını bildirmiştir. 1990 yılına kadar Sovyetler Birliğinin özerk bir cumhuriyeti olan Çeçenistan, 1990 yılının Nisan ayında yapılan referandumlar sonrasında bağımsızlığını

¹⁷² Mesut Uyar, “Çeçenistan: Askeri ve Siyasi Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 28, s. 288.

¹⁷³ Muhammed Cihad Burak, İsmail Ermağan, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 119, Sayı: 235, Temmuz-Ağustos 2018, s. 190.

¹⁷⁴ Milli Gazete, Efsane Komutan Cevher Dudayev’in Şehadetinin 23. Yıldönümü, 22.04.2019, <https://www.milligazete.com.tr/haber/2475898/efsane-komutan-cevher-dudayevin-sehadetinin-23-yildonumu> (Erişim Tarihi: 12.01.2020).

ilan etmiş¹⁷⁵ ve Çeçenya yönetimi federasyon antlaşmasını imzalayıp diğer bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetlerle eşit statüde olacağını bildirmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Ahmet Salmaz, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, Kasım 2013, s. 5.

¹⁷⁶ Utku Yapıcı, “Tarihsel Süreç İçerisinde Rus Çeçen Srounu”, 28.11.2007, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/52> (Erişim Tarihi: 12.01.2020).

Çeçenistan'ın bağımsızlığı 1 Kasım 1992 tarihine tekabül etmiş ve Çeçen-İnguş Cumhuriyeti dağılmıştır. Çeçenistan bağımsızlığını ilan etmesiyle hem Rusya hem de SSCB'den ayrılmıştır. Çeçenler ve İnguşlar ayrıldıktan sonra problemlerini barışçıl yollarla halletmişlerdir. 1 Kasım 1991'de kurulan bağımsız Çeçen Cumhuriyeti ile 4 Haziran 1991'de kurulan İnguş Cumhuriyeti olarak tarihte yerlerini almışlardır.¹⁷⁷ Büyük federasyon devletleriyle birlikte bağımsızlığını ilan ederek kendi yolundan ilerleyen Çeçenistan'da yaşanan bu gelişmeler Rusya'da büyük rahatsızlıkları ortaya çıkmış ve Rusya Federasyonu serbest kalan on beş devlet ile birlikte Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımayınca I. Rus-Çeçen Savaşı doğmuştur.¹⁷⁸ Tarihi süreçte şekillenen bu tablo gelecek dönemde yaşanacak olan gerilimlerin ön izlemesi niteliğindedir.

¹⁷⁷ Muhammed Cihad Burak, İsmail Ermağan, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 119, Sayı: 235, Temmuz-Ağustos 2018, s. 191.

¹⁷⁸ Anıl Çeçen, Çeçenistan'da Rus İşgali, 11.05.2019, <http://www.ngazete.com/cecenistanda-rus-iskali-638yy.htm>, (Erişim Tarihi: 12.01.2020).

BÖLÜM III:

KAFKASLARDA DİRENİŞİN ADI: ÇEÇENLER

Çeçenlerin tarihi, sosyo-kültürel yapısı ve siyasal yönlerini aydınlatmak amacıyla yaptığımız çalışmada Çeçen kimliğinin siyasal yönlerinin analizini ortaya koymak için aşağıdaki başlıklar takip edilecektir:

- Kùltürler Mozaigi: Kafkasya
- Kuzey Kafkasya
- Savaşlar Ekseninde Rus-Çeçen Mücadelesi
- 2000’li ve 2010’lu Yıllar: Rus-Çeçen İlişkilerine Genel Bakış
- Türk-Çeçen-Rus Üçgeni
- Çeçen Sorununun Türk-Rus İlişkilerine Yansıması

Çeçenistan (<http://ankaenstitusu.com/cecenistanda-rus-iscali/>)

"Psikolojik olarak asla boyun eğmemiş bir halk vardı.

Bir tanesi, iki tanesi değil, bütün bir halk.

Bunlar Çeçenlerdi."

Aleksandr SOLZENİYTŞİN

(Gulag Takımadaları)¹⁷⁹

KÜLTÜRLER MOZAIĞI: KAFKASYA

Karadeniz ve Hazar denizi arasında bir köprü gibi uzanan Kafkasya, Doğu-Batı paralelinde yer alan ve yüksekliği orta kısımlarında beş bin metreyi aşan sıradağların adıdır. Bu bakımdan Kafkas sıradağları bölgeyi Kafkas olmayanlardan ayırırken, Avrupa sınırının da güneydoğu bölümünü oluşturmaktadır.¹⁸⁰

Şekil 2: Kafkasya (<http://bilgioloji.com/pages/sosyal/cografya/yer/kafkasya-neresidir/>)

¹⁷⁹ Şamil Mansur, “Çeçenler”, SAM Yayınları, 1995, Ankara, s.7

¹⁸⁰ Ergin Ayan, “Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi”, ODÜ **Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi** Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr> Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık 2010, s.19-50, s.21 (Erişim Tarihi: 25.08.2019)

Çeçenlerin de vatanı olan Kafkasya, Orta Asya ile Ön Asya¹⁸¹ arasında konumlanmıştır. Batı'dan gelerek Doğu'ya geçenlere; Doğu'dan da Batı'ya geçenlere bir geçiş merkezi olmuştur. “Mağrur güzellik ülkesi”, “şaşılabak ülke”, “eşi bulunmayan”, “dev gibi kahraman”, “kahramanlar yurdu” olarak tasvir edilen Kafkasya¹⁸² jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir konuma sahiptir.¹⁸³

Kafkasya, doğusunda Hazar Denizi, batısında Azak ve Karadeniz, kuzeyinde Kuban ve Kuma nehirleri, güneyinde Türkiye ve İran'ın yer aldığı bir bölgedir.¹⁸⁴ Bu dinamik geçiş rotasının merkezinde olması Kafkasya kimliğine kavimler kapısı vizyonunu yüklemiştir. Kavimler kapısı olması da sürekli olarak göç ve mücadeleyi beraberinde getirmiştir. Bağladığı kıta bölgeleri dikkate alındığında ve onlar ile mukayese edildiğinde Kafkasya'nın çok geniş bir alana sahip olmadığı gerçeğine ulaşılsa da, bu bölgede elliye yakın boy, kavim ve etnik topluluk yaşamaktadır.¹⁸⁵ Bölgenin etnik yapısının bu kadar zengin

¹⁸¹ Asya Kıtasının güneybatı bölgesini kapsar ve Orta Doğu'da yer alan Asya ülkelerini içermektedir. <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/on-asya.htm> (Erişim Tarihi: 10.02.2020)

¹⁸² Kafkas ve Kafkasya adından ilk defa eski Yunan düşünürü Aiskhylos'un M.Ö. 490'da yazdığı “Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence” eserinde “Kavkasos Dağı” olarak bahsedilmiştir. Bölgeye Kafkasya adının M.S. 479'da bölgedeki Dağıstan yerlilerinin verdiği bilinmektedir. Kaynak: Nurhan Aydın, Elif Ergün, “Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil”, *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, Kars 2019, s. 89.

¹⁸³ Cemal Anadol, Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler”, Kamer Yayınları, No:78, İstanbul 1996, s.16.

¹⁸⁴ Ahmet Sapmaz, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötüken Yayınevi, İstanbul,2008, s.19.

¹⁸⁵ Anıl Çeçen, “Türkiye ve Avrasya”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.104-105

olması, onun doğu-batı aynı zamanda kuzey-güney yönlerinde hem geçiş hem de kavşak noktası olması ile ilintilidir.¹⁸⁶

Dugin'in ifadesiyle, "Rus jeopolitiğinin en kırılgan noktası" konumunda olan¹⁸⁷ ve dünya haritasındaki stratejik konumunun yarattığı jeopolitik üstünlüğü itibariyle Kafkasya; yüzyıllar boyunca çeşitli toplulukların ve devletlerin uğrak bölgesi haline gelmiş ve dünyanın en köklü yerleşik toplumlarına ev sahipliği yapmıştır.¹⁸⁸ Yine Rusya açısından bakıldığında bölgeyi önemli kılan bir diğer unsurun başta ABD olmakla birlikte, Batı'nın nüfuzunun bölgede giderek artması¹⁸⁹, aynı zamanda Kafkasya'nın Hazar bölgesindeki petrol kaynakları ve İpek yolu üzerinde yer alması da bölgenin jeopolitik önemini pekiştirirken, reelpolitik hesaplamalarla küresel ve bölgesel güç olma peşinde koşan devletlerin bu coğrafyaya stratejik yaklaşımını da zorunlu kılmaktadır.¹⁹⁰ Bölgeyi önemli kılan bir diğer husus Asya

¹⁸⁶ Ahmet Sapmaz, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2008, s.45.

¹⁸⁷ Ahmet Sapmaz, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2008, s.37.

¹⁸⁸ "Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I", T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:121, İstanbul, 2012, s.3

<https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi->

[yayinlar/OSMANLI%20BELGELER%C4%B0NDE%20KAFKAS%20G%C3%96%C3%87LER%C4%B0-1.pdf](https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/OSMANLI%20BELGELER%C4%B0NDE%20KAFKAS%20G%C3%96%C3%87LER%C4%B0-1.pdf)(Erişim Tarihi: 15.09.2019)

¹⁸⁹ Ahmet Sapmaz, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2008, s.37.

¹⁹⁰ Nurhan Aydın ve Elif Ergün, "Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 6, Sayı: 12, Kars 2019, ss. 87-114, s.91, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/766475>(Erişim Tarihi: 20.02.2020)

ile Avrupa, İslam ile Hıristiyanlık, Türklük ve Slavlık arasında geçit konumunda olmasıdır.¹⁹¹

Bunların dışında, Kafkasya üç temel açıdan cazip bir bölge konumunu elinde tutmaktadır:

- Jeostratejik anlamda, Orta Asya'ya açılan kapıdır,
- Orta Asya bakımından, Batı pazarlarına ulaşmanın güzergâhıdır ve
- Orta Asya ile bir bütün olarak ele alındığında ise, bölge petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından zenginliğe sahiptir.¹⁹²

İki yüzyıldan beri Avrupa ve Asya'nın omurgasını oluşturan Kafkas coğrafyası¹⁹³ arzu edilen başlıca yerlerden biri olmuş ve bu doğrultuda sürekli istilalara maruz kalmıştır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir göç bölgesi vazifesi görmüştür.¹⁹⁴ Sayısız kabileyi ve toplulukları bünyesinde barındıran kozmopolitan kimlikli bölgede ırklar, diller ve dinler mozaïği oluşmuştur.¹⁹⁵ Dolayısıyla, Kafkasya

¹⁹¹ Ahmet Sapmaz, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2008, s.29.

¹⁹² Bülent Açma ve Kübra Yenişen, "Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. *Yönetim ve Ekonomi*, Yıl:2013, Cilt:20 Sayı: 2, 131-149, s. 133

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/146139>, (Erişim tarihi: 05.10.2019)

¹⁹³ Ahmet Sapmaz, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2008, s.28-30.

¹⁹⁴ Nurhan Aydın ve Elif Ergün, "Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 6, Sayı: 12, Kars 2019, ss. 87-114, s.91, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/766475>(Erişim Tarihi: 20.02.2020)

¹⁹⁵ Muharrem Yıldız, "Dünden Bugüne Kafkasya", Yitik Hazine Yayınları, 2006, İzmir

kültürler mozaïği görünümünde heterojen yapıda bir bölgedir.¹⁹⁶ Hatta Troçki, bölge için “etnografya müzesi” tabirini kullanmıştır.¹⁹⁷ Bölgenin coğrafi elverişliliği yerleşime, toplulukların kendilerine özgü kültürler oluşturmalarına ve bunları muhafaza etmelerine olanak tanımıştır. Kafkasya’nın bütün bu özellikleri dikkate alındığında, geçmişten günümüze uzanan süreçte dünyanın etnik yönden en çeşitli bölgesi olarak betimlendiği de bilinmektedir.¹⁹⁸ Hatta bu şekildeki etnik çeşitliliğinden dolayı Kafkasya için “Diller dağı”, “Kavimler kapısı” ifadeleri de kullanılmıştır.¹⁹⁹ Transkafkasya’daki kuzey ve güney istikametlerine doğru gerçekleşen göçler bölgedeki etnik grupların birbirine geçmesine neden olmuştur ve Rusya 16. yüzyıldan itibaren koloniler elde ederek ilgi alanına aldığı Transkafkasya’daki nüfusunu, 19. yüzyılda Ermenilerin de göç politikası kapsamında Transkafkasya’ya yerleştirilmesi ile daha da arttırmıştır.²⁰⁰

Bilindiği üzere Kafkasya, Asya’nın kilidi olarak görülmektedir ve Asya’ya geçebilmenin en zorlu kısmı, Kafkas dağlarını aşmaktır; eğer

¹⁹⁶ Ergin Ayan, “Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr> Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık 2010, s.19-50, s.22 (Erişim Tarihi: 15.08.2019)

¹⁹⁷ Ahmet Sapmaz, Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’nin Etkileri, Ötügen Yayınevi, İstanbul,2008, s.45.

¹⁹⁸ Mehmet Alpargu ve Enis Şahin, “Sovyet Rusya’nın Dağılmasından Sonra Kafkasya’da Kimlik Problemi”, *Akademik İncelemeler* Cilt:2 Sayı:1 Yıl:2007, s.331(Erişim Tarihi: 20.11.2019) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17877>

¹⁹⁹ Ahmet Sapmaz, Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’nin Etkileri, Ötügen Yayınevi, İstanbul,2008, s.46.

²⁰⁰ Ahmet Sapmaz, Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’nin Etkileri, Ötügen Yayınevi, İstanbul,2008, s.46.

ordular bunu başarabilirse artık onlar için Asya'nın kapıları açılmış demektir. Birçok medeniyetin iştahını kabartan Kafkasya'yı Ruslar, hiçbir medeniyetin nüfuz alanına kaptırmak istememiş ve gözünü Kafkasya'ya dikmiştir. Rusların Kafkasya'yı kontrollerinde tutma projesinin temel amacı, Kafkas Dağları'nı doğal bir sınır olarak kullanarak kendisini Avrupa'dan gelebilecek saldırılara karşı koruyabilme düşüncesidir.²⁰¹ Hatta Çarlık Rusya'nın 1695 yılında I.Petro'nun Çar olmasından bu yana, meşhur güneye yayılma stratejisini izlediğini artık bilmeyen yoktur ve Petro'nun bu politikası ülke tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çar Petro, devraldığı Rusya'yı bir çaya benzetmiş ve hedefinin onu denize dönüştürmek olduğunu, bu hedefe ulaşmak için de mümkün olduğu kadar İstanbul ve Hindistan'a yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir.²⁰² Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesinde aradığı dokuyu bulmakta zorlandığı da bir gerçektir. Bunun da en önemli nedeni tabii ki aradaki dini farklılıklardır. Bölge halkının büyük çoğunluğunun İslam dinine mensup oluşu Rusların işini güçleştirmiştir.²⁰³

Aynı zamanda Kafkasya, bir kara devleti olan Rusya'nın çıkarları doğrultusunda, sıcak denizlere ulaşmanın stratejik bir istikametidir. Bölge Rusların kontrolünde bulundurulursa, Doğu Akdeniz ve Basra

²⁰¹ M.Murat Yeşil, “Batılı Kaynakların Penceresinden 19.Yüzyılda Kuzey Kafkasyalıların Ruslara Karşı Verdiği Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:6, Sayı:5, 2017, s.2670-2690, s. 2671-2672(Erişim Tarihi: 20.11.2019)

²⁰² Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s.181.

²⁰³ Ahmet Sapmaz, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötügen Yayınevi, İstanbul,2008, s.25.

Körfezi’ni uzaktan kontrol edebilecek olan Ruslar, güney kanadını savunmakta da güneye taarruzda da güçlü bir konumda olacaklardır.²⁰⁴ Tarihi süreçte biraz daha gerilere gidecek olursak, 1510 yılında Eleazarova manastırı psikoposu Filofey’in Moskova knezine yazılmış olan müracaatında ilk defa Ortodoks kilisesinin geliştirdiği “Moskova üçüncü Roma olmalı” siyasi, ideolojik tezinin dile getirildiğini, bu yönde bir programın hazırlanması gerektiği fikrinin ileri sürüldüğünü görürüz. Rusya tarihi açısından büyük önem taşıyan Filofey’in bu mektubu “Büyük Moskova Knezliği’nden “Büyük Rusya Knezliği’ne geçişin ve Rus yayılcılığının ideolojik dayanağıdır.²⁰⁵ “Üçüncü Roma Doktrini” öncelikle Rus ve Slav toprakları olmak üzere Rusya’nın siyasi ve kültürel anlamda gelişmesine, geleneksel rakibi olan Osmanlı Devleti’ne karşı yürüttüğü mücadelede yeni bir kimlik ve ruh kazanmasına, daha sonra ise sınırsız bir yayılcılık vizyonunun devlet yönetimine hâkim olmasına hizmet etmiştir.²⁰⁶

Coğrafi sorunlarını topraklarını genişletme yoluyla çözmeye çalışan, doğal sınırları olmayan Rus devleti için, tarih boyunca Rus emperyalizmini besleyen stratejik coğrafyayı ele geçirme politikası doğrultusunda Kafkasya kaçırılmayacak ve Rus hegemonyasının yutması gereken bir bölgedir. Hatta bu politikasından dolayı Sovyet sisteminde, Kafkasya’daki idari bölgeler etnik farklılıklara göre

²⁰⁴ Savaş Yanar, “*Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*”, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2002, İstanbul, s.72

²⁰⁵ Telman Nusretoğlu, Deli Petro’dan Putin’e Derin Rusya, Güç Mücadeleleri, Gizli Teşkilatlar, Darbeler ve İsyanlar Tarihi, KETEBE yayınları, İstanbul, 2020, s.71.

²⁰⁶ Telman Nusretoğlu, Deli Petro’dan Putin’e Derin Rusya, Güç Mücadeleleri, Gizli Teşkilatlar, Darbeler ve İsyanlar Tarihi, KETEBE yayınları, İstanbul, 2020, s.73.

ayrılmıştır ve bu şekildeki bir idari yapı da hem Rusya Federasyonu içinde ve Kafkasya bölgesinde çatışmaları da beraberinde getirmiştir.²⁰⁷

Bölgenin stratejik önemi Kafkaslar için dev bir avantaj gibi görünse de aynı zamanda dezavantajları da beraberinde sürüklediği aşîkârdır. Bölgeyi zorluklarla karşı karşıya bırakan nüfuz mücadeleleri/yayıma politikaları Kafkasya'nın istikrarlı bir yapıya sahip olmasına müsaade etmemiş ve günümüze kadar sürüp gelen göçler ve kanlı olaylar zinciri Kafkasya tarihini şekillendirmiştir.²⁰⁸ Bu durumda da Rusya kendi etnik çeşitliliğini bir arada tutacak ideoloji ve ekonomik güce sahip değildir ve Rusya'nın genel politikası ayrılıkçı oluşumları tanımama yönündedir.²⁰⁹ Bu çalışmamızda esas itibarıyla üzerinde durulacak olan nokta Kafkas halklarından Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan ve bir dönem Rusya Federasyonu'nun bir parçası olmayı kabul etmeyen ve bu uğurda mücadele veren Çeçenlerin, Rusların nüfuz girişimlerine karşı tarih boyunca vermiş oldukları mücadeleyi gözler önüne sermek olacaktır. Soğuk Savaş yılları da dâhil olmak üzere Rus-Çeçen mücadelesinin geçmişi tarihçe kısmında incelendiğinden dolayı, bu bölümde sadece Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile Soğuk Savaş sonrası yaşanan Rus-Çeçen anlaşmazlıklarına dikkat çekeceğiz.

²⁰⁷ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “**Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s. 309-310.

²⁰⁸ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.104-105

²⁰⁹ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “**Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s.310.

KUZEY KAFKASYA VE SAVAŞLAR

Kafkasya coğrafyası Güney ve Kuzey olarak iki bölgeye ayrılmaktadır. SSCB döneminde Güney Kafkasya'da Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan'dan oluşan 3 cumhuriyet; Kuzey Kafkasya'da ise birçok özerk yönetim mevcuttu. Günümüzde Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu'nun çatısı altında Adige, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan Özerk Cumhuriyetleri yer almaktadır.

Şekil 3. Kuzey Kafkasya Siyasi Haritası (www.sde.org.tr)

Tarih, dil, din ve etnik grupların çeşitliliği bağlamlarında dünyanın en zengin bölgelerinden biri olan ve Soğuk Savaş'ı SSCB hâkimiyetinde geçirmiş Kafkasya'da, SSCB'nin çöküşüyle birlikte 1991 yılında

Güney Kafkasya kanadından Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Fakat gözler Kuzey Kafkasya bölgesine çevrildiğinde bağımsızlık mücadelelerinin noktalanmış olmadığı anlaşılmaktadır. Çeçenistan, Dağıstan, Abhazya halen bağımsızlık mücadelesi çabası içerisinde Ruslara muhalif olarak Kafkasya siyasetine yön vermektedir.²¹⁰

Stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan ve doğal güzellikleriyle, zengin kaynaklarıyla ünlü Kafkasya'nın, dünya kamuoyunda çok iyi bilinmesinin nedenlerinden birisi bölgenin kuzeyinde yaşayan Kafkas dağlı kabilelerinin 19. Yüzyılda yayılmacı Ruslara karşı başlattığı ve tarih içerisinde de devam ettirdiği bağımsızlık ve özgürlük mücadeleleri olmuştur. Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerinin, kendi topraklarını korumak amacıyla güçlü Rus ordusuna karşı yıllarca direniş göstermesi²¹¹ doğal olarak dünya medyasının ilgi noktası haline gelmiş ve bölgenin ritmini ortaya çıkartan haberler, yazılar, romanlar, ilgiyle takip edilir duruma gelmiştir.²¹²

²¹⁰ Telli Korkmaz, "Osmanlı Belgelerinde Kafkasya Göçleri Değerlendirme", *Studies of the Ottoman Domain*, Cilt:3, Sayı:5, Ağustos 2013, Issn: 2147-5210 www.thestudiesofottomandomain.com, 49-55, s.49

<https://sistem.nevsehir.edu.tr/bizdosyalar/0d4c19729f64fc4c85bf109ed8ec0f08/Osmanli%C4%B1%20Belgelerinde%20Kafkasya%20G%C3%B6%C3%A7leri-De%C4%9Ferlendirme.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2019)

²¹¹ "Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki Savaşı Hiç Bitmeyecek mi?", 28 Şubat 2019 <https://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/rusya-nin-kuzey-kafkasya-daki-savasi-hic-bitmeyecek-mi-h438699.html>

"Rus zulmüne karşı destansı Çeçen direnişi", 8 Mart 2019

<https://ilkha.com/guncel/rus-zulmune-karsi-destansi-cecen-direnisi-92824>

²¹² M.Murat Yeşil, "Batılı Kaynakların Penceresinden 19.Yüzyılda Kuzey Kafkasyalıların Ruslara Karşı Verdiği Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi", *İnsan*

Soğuk savaşın sona ermesi ile Güney Kafkasya’da üç bağımsız devlet ortaya çıkmış ve bu devletlerin bağımsızlığı uluslararası arenada tanınmıştır. Fakat, Kafkasya’nın kuzeyi için durum güneydeki gibi ilerlememiş ve bölge SSCB’nin ardılı Rusya Federasyonu’nun sınırları içerisinde kalmaya devam etmiştir ya da devam etmek zorunda kalmıştır.²¹³Kuzey Kafkasya, 6 özerk cumhuriyetten oluşmaktadır (Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya, Kabarda-Balkar ve Kalmuk Cumhuriyetleri). Karaçay-Çerkes bölgesi ise özerk oblast statüsündedir. Bu durumda Kuzey Kafkasya’da 7 özerk siyasal birim bulunmaktadır. Sovyet sisteminde, Kafkasya’da idari bölgeler etnik olarak ayrılmıştır.

Bilindiği üzere, Rusya Kuzey Kafkasya’yı bir Rus toprağı olarak görmesi ve bu coğrafyanın artısı ile sahip olunan gücü Rus çıkarları doğrultusunda Rus kimliğinde toplaması, bu topraklarda yaşayan etnik topluluklar ve Rusya arasındaki gerilim hattını alevlendirmektedir. Etnik temelli idari yapılar da, Rusya Federasyonu içinde ve Kuzey Kafkasya bölgesinde direniş ruhunu ötekileştirme ile besleyerek Ruslara karşı başkaldırıya neden olmaktadır.²¹⁴ Bölgede ötekileştirme olarak bilinen mücadelelerden biri “biz” ve “onlar” olarak ifade edilen Çeçen-Rus çatışma hattıdır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra

ve *Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:6, Sayı:5, 2017, s.2670-2690, s. 2671-2672

²¹³ Ahmet Sapmaz, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, ***Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences*** Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.2

²¹⁴ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s. 310

Kafkasya jeopolitiğindeki değişim nedeniyle Avrupa-Atlantik eksenine doğru kayan ve Tiflis-Kiev-Karadeniz üçgeni arasında sıkışan Kuzeybatı Kafkasya'yı kaybetmek istemeyen Rusya Federasyonu merkezi idaresi yeni stratejiler geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Avrupa-Atlantik dünyasının Kafkasya'ya nüfuz etmesiyle birlikte Kafkasya tarihinde görülmemiş iki önemli güç (ABD ve Avrupa Birliği) bölgeyi etkilemeye başlamıştır.²¹⁵ Bölgeyi kontrol altında tutmak isteyen Rusya açısından önemli bölgelerden birisi de Çeçenistan topraklarıdır ki, Çeçenistan Kuzey Kafkasya'nın en sancılı bölgesi olarak bilinmektedir.

Ruslar 1830'lardan başlayarak Kafkasya işgal politikalarını sahada uygulamaya başlamışlardır. Kafkasya savaşlarının ilki 1800'lü yıllarda meydana gelmiş ve Kafkasların mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Fakat Kafkasyalılar Rus emperyalizminin uydusu statüsünü kabullenmemiş ve sürekli direniş göstermişlerdir.²¹⁶ Rusların sindirme politikasına karşılık Kuzey Kafkasya halkları Çarlık Rusya'nın dağılmasıyla 1918'de bir araya gelerek Kuzey Kafkasya Federasyonu'nu kurmuşlardır. Komünist rejim yeni kurulan federasyonun uzun ömürlü olmasına izin vermemiş ve Kuzey Kafkasya'yı özerk yönetimlere ayırarak, kendi federasyonunun kontrolüne almıştır. Sovyetlerin Kızıl Ordu vasıtasıyla böl/yönet politikalarına karşı başta Çeçenler olmak üzere ve diğer Kafkas ulusları karşılık vermiş ve Ruslar tarafından sert muamelelere maruz bırakılmışlardır. Kuzey Kafkasya halkları üzerinde

²¹⁵ Fırat Karabayram "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası", Lalezar Kitabevi, Ankara 2007, s.93

²¹⁶ Anıl Çeçen, "Türkiye ve Avrasya", Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.111

sindirme ve Ruslaştırma politikası güden Sovyet yönetiminin planlarının sonuçsuz kalması ya da beklentilerinin altında kalması bölgede direnişin öncüsü olan Çeçenlerin Sibirya'ya sürülmesine yol açmıştır.

2. Dünya Savaşı yıllarına geldiğimizde ise, Alman faşizminin ve Rus komünizminin çekişmesinden doğan güç boşluğunu fırsata çevirmek isteyen Çeçenler ayaklanmışlar ve bağımsızlıklarını açıklamışlardır. Fakat Ruslar yine Çeçenler üzerinde kontrolü ele geçirmeyi başarmış ve Çeçen nüfusun büyük bölümünü Orta Asya'ya sürmüştür. Özelde Çeçenlere, genelde tüm Kuzey Kafkasyalılara uygulanan politika gayet açıktır: Çeçenler ve diğer Kuzey Kafkasya halkları Ruslaşmaya direniyorsa ve Rus emirlere itaat etmiyorsa, onları başka yere sür ve yerine Rusları yerleştir. Sovyet Rusya, bölgenin stratejik önemi bakımından bölgeden gözünü ayırmamış ve Moskovaya bağımlı bir sistem kurabilmek için her yolu denemekten çekinmemiştir.²¹⁷

Rusya'nın içerisindeki etnik çeşitliliği bir arada tutacak ideoloji ve ekonomik güçten yoksun olması ve genel politika çizgisinin ayrılıkçı oluşumları tanımamasının ve buna karşılık Çeçenlerin, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olmayı sürekli olarak inkâr ediyor olmaları bölgedeki tansiyonun artmasına yol açmaktadır.²¹⁸ Günümüzde Kuzey Kafkasya, Rusya'nın en istikrarsız lokasyonlarından biridir. Bunun en önemli nedenleri gücün ve kaynakların nasıl dağıtılacağı sorunsalı,

²¹⁷ Anıl Çeçen, "Türkiye ve Avrasya", Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.111-112

²¹⁸ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, "Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar", SRT Yayınları, Ankara, 2016, s. 310

etnik ve politik rekabetin üzerine kurulu mücadele ve etnik ilişkilerdir. Kuzey Kafkasya'nın içerdği diğer sorunlar ise terörizm, işsizlik²¹⁹, sosyal hayatın çökmesi, yolsuzluk ve rüşvet şeklinde tanımlanmaktadır.²²⁰

SAVAŞLAR EKSENİNDE RUS-ÇEÇEN MÜCADELESİ

Geçmişten günümüze kadar emperyal hamlelere boyun eğmemiş, saldırılara karşı direniş göstermiş ve Rusları geri püskürtme kabiliyetine sahip olmuş Çeçenler, Kafkasya'da varlıklarını etkin biçimde sürdürmektedirler. Çeçen halkı, Kafkasya nüfusunun yaklaşık 1.5 milyonunu²²¹ oluşturan Kuzey Kafkasya'nın en bilinen ve güçlü toplumdur. Çeçenlerin İslami dini kimliği Kuzey Kafkasya'da Rusların slavlaştırma politikasına müsaade etmemiş ve Rus politikasını neticesiz bırakmıştır. Bu durum çerçevesinde Çeçenlerin Ruslara karşı bağımsızlık savaşı vermeye yeten kararlılığı ve cesareti²²² dikkate değerdir. Çeçenler, Rusların kuklası olmamışlar ve her fırsatta bağımsızlık arayışının peşine koşmuşlardır. Şimdi de ışık tutacak

²¹⁹“En Yüksek İşsizlik Oranları Kuzey Kafkasya’da”, 18.03.2020, <https://www.kafkasevi.com/index.php/news/detail/5858>

²²⁰ Ahmet Sapmaz, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences* Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.4

²²¹ “Kafkas nüfusu yükseliyor”, 26 Ocak 2018, <https://kafkassam.com/kafkas-nufusu-yukseliyor.html>

²²² Anıl Çeçen, “Türkiye ve Avrasya”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.112

olduğumuz kısım Çeçenlerin yüz elli yıllık bağımsızlık serüveninin Soğuk Savaş sonrası gelişen boyutudur.²²³

Rusya, stratejik açıdan değerli olan bu bölgenin uluslararası alandaki diğer büyük güçlerin hâkimiyetine girmesini istememekte ve bu nedenle Çeçenler'in bağımsızlık taleplerine verdiği yanıt bölgedeki hareketlenmeleri bastırmak şeklinde olmaktadır. Rusların, Çeçenleri sindirme yöntemi bazen kendisini bölgedeki nüfusa zulmetme olarak gösterirken, bazen de Çeçenlerin Sibirya'ya ve Orta Asya'ya sürülmesi şeklinde ilerlemiştir. Kafkasya'yı “benim” olarak nitelendiren Rusya'nın gelecekte de benzer biçimde davranacağı açıktır.²²⁴

Yıl 1980'li yılları gösterdiğinde Sovyetler Birliği de yaşamının son evresine gelmişti. 1980'li yılların sonuna doğru Sovyetler'de iç karışıklıklar cereyan etmeye başladığında yönetimin de etnik kaynaklı isyanları bastırması zorunlu hale gelmişti ve bu yüzden Kuzey Kafkaslarda birbiri ardına siyasi reformlar uygulamaya konuldu. Örneğin Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyetinde ilk defa yerli halktan idareciler görev almaya başladı. Ancak reformların varlığı muhalif sesleri susturmaya yetmedi. Meydana gelen olaylar kanıtladı ki Çeçenistan'da bağımsızlık ateşi söndürülemez bir hal almıştı. Böylece Çeçenistan, Yeltsin dönemi Rus dış politikasının üzerine yoğunlaştığı en önemli sorunlardan biri olarak Rus yönetiminde ve istihbaratında

²²³ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.113

²²⁴ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.120

yerini aldı.²²⁵ Rusların 1859'dan itibaren Çeçenistan'ı himayesinde muhafaza etmesinden başlayarak zamansal yörüngeler içerisinde devam eden sorun Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Çeçenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve buna karşılık Rusya Federasyonu'nun da Çeçen egemenliğini başta diğer Kuzey Kafkas halkları olmak üzere Rusya Federasyonu bünyesinde yaşayan çeşitli etnik ve dini temelli halklara da örnek teşkil edeceği gerekçesinden tanımama yönündeki sert tutumu ile birlikte farklı bir düzlemde devam etmiştir.²²⁶

Rus-Çeçen mücadelesinin derin analizine girildiğinde, Sezai Özçelik'in belirttiği gibi Çeçen topraklarındaki çatışmanın iki temel nedeni bulunmaktadır: Jeostrateji ve jeopolitik ile Sovyet sisteminin tarihsel ve yapısal mirası. Kıtalararası geçiş yolu üzerindeki konumu ile jeostratejik ve jeopolitik önem sahibi olan Çeçenistan, özellikle Orta Asya ve Kafkasya'daki petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının Sovyet sonrası dönemde dış dünyaya satılmasının gündeme gelmesinden sonra daha cazip bir bölge haline gelmiştir. Sovyet sisteminin tarihsel ve yapısal mirasına gelindiğinde ise şu açıktır ki, bu miras sadece Çeçen özelinde değil, Kafkasya genelindeki çatışmaların da ateşleyicisi olmuştur. Rus yönetimi bünyesinde barındırdığı çeşitli

²²⁵ Sevim Şeker, "Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti", Editör: Necati İyikan, "Orta **Asya**-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010)", Hiperlink, 2011, İstanbul, s.567

²²⁶ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya" USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.134

Göktürk Tüysüzöğlü, "Rusya Arka Bahçesini Temizliyor", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, Temmuz 2011, 55-69, s.56, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_23c0c.pdf

etnik kimlikler üzerinde kontrol mekanizması kurmuş ve devletin varlığını tehlikeye düşürecek her türlü girişimi en sert tedbirlerle ortadan kaldırmıştır. Çeçenlerin toplu bir şekilde zorunlu göçe tabi tutulduğu zamanlar da vardır. Bu nedenle Çeçen etnik kimliğinin kökeninde onlarda denenmiş sürgün/soykırım gibi kimliklerini zedeleyici, aşağılayıcı politikaların karar vericisi ve uygulayıcısı Rusya'ya karşı güvensizlik ve nefret duygusu hâkimdir.²²⁷

Avrasyacılık akımının düşünsel lideri Dugin ise Kafkasya'daki tüm jeopolitik ve stratejik dönüşümün sembolü ve değişiminin dinamik merkezinin Çeçenistan olduğunu belirterek Çeçenistan'ın önemine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda Dugin yaklaşımından bakıldığında olayın başka bir perdesi daha aydınlatmaktadır. O da şudur ki: “Küçük eski Dağlı Halklar”, ABD'nin çıkarları adına Rusya'ya karşı bir harekât yürütmektedirler. Bu harekâtın stratejik hedefi, Rusya topraklarının bir kısmını Moskova'dan koparmak ve bu coğrafyada huzursuz bir iklim oluşturmaktır.²²⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiği dönemde glasnost ve perestroyka hareketlerinin devamında, özellikle de Müslüman cumhuriyetlerde patlak veren dini-milliyetçi özerklik ve bağımsızlık

²²⁷ Sezai Özçelik, “Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları”, *Yeni Türkiye*, Kafkaslar Özel Sayısı-9, sayı:79, Temmuz-Aralık 2015, ss.359-369 , s.360

²²⁸ Aleksandr Dugin, “**Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım**”, (Çev: Vügar İmanov), 5.bsk. Küre Yayınları, İstanbul, 2005, 368. Ahmet Sapmaz, “Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, **Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences** Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.4, alınmıştır:

yanlısı ayaklanmalar, tüm dünyanın dikkatini Sovyet Müslümanlarına çevirmişti ve bu bölgeler arasında en çok dikkat çekenlerden birisi de Çeçenistan toprakları idi.²²⁹

Bu süreçte Kuzey Kafkasya da sıcak gelişmeler yaşanıyordu ve hatta Çeçenler, 15 Ekim 1991’de Sovyet eski Generali Cahar Dudayev’in liderliğinde Çeçenistan’da yönetimi ele geçirdiler ve TASS haber ajansı Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti’nde bağımsızlık mücadelesi veren Çeçenlerin “şariat uygulamaya” karar verdiklerini açıkladı. TASS’ın haberine göre, Çeçen halkı İhtiyarlar Meclisi’nin toplantısında, en kısa zamanda bir şariat mahkemesi kurulması ve Çeçen halkının bağımsızlık mücadelesine engel olmak isteyenlerin şariat kurallarına göre yargılanmasını istediler.²³⁰

Cahar Dudayev, 27 Ekim 1991’de yapılan seçimlerde oyların çoğunluğunu elde ederek ilk devlet başkanı seçildi.²³¹ Bu seçimler Moskova tarafından yasa dışı ilan edilmişti, ancak buna rağmen yapıldı ve üç devlet başkanı adaylarından biri olan Dudayev oyların yüzde 99’unu aldı ve Rusya’nın bölge üzerindeki otoritesini tanımayı reddetti.²³²

1989 yılında nüfusun Çeçen-Rus bağlamında oransal olarak analizine bakıldığında Çeçenistan’da yaşayanların yüzde 73’ü etnik olarak Çeçen

²²⁹ “Cennetin Kılıçları: Şeyh Şamil’in Kafkas Westerni”, Cumhuriyet, 16 Mart 1990.

²³⁰ “Çeçenlere Şariat Düzeni”, cumhuriyet, 23 Ekim 1991.

²³¹ Erol Taymaz, “Çeçenistan Bunalımı: Ulus altı ve Ulus üstü Kimlikler Arasında”, Derleyen: Argun Terek, “Çeçen Sorunu”, SAM Yayınları, 1995, İstanbul, s.169

²³² “Çeçenlere Devlet Başkanı”, Cumhuriyet, 30 Ekim 1991.

iken Rusların oranı yüzde 23 olarak tespit edilmiştir.²³³ Çeçenistan'daki Rus kontrollü komünist iktidara son verilmiş ve yerine Çeçenistan ilk ulusal lideri Cahar Dudayev geçmiştir.²³⁴ Cahar Dudayev liderliğinde Kafkasya'da hareketlenmeler Kafkasları “bizden olanlar” ve “Ruslar” şeklinde bir kategorizasyona itmiş ve tutumlar bu bağlamda benimsenmiştir. Çeçenistan'ın kurucu lideri Dudayev, “Karadeniz'den Hazar'a Bağımsız Kafkasya” sloganı ile bağımsızlık savaşını başlatmış ve bu gelişmelerde tüm Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı için de Çeçenistan'ın bir öncü vazifesi göreceğini dile getirmiştir.²³⁵ Dudayev yalnız Çeçenler için değil, Rus emperyalizmi kontrolünde yaşayan tüm Kuzey Kafkasyalıların bağımsızlıklarını ilan etmeleri için harekete geçildiğini belirtmiştir. Fakat Dudayev ve tarafları, Kuzey Kafkasya'nın diğer kısımlarındaki Rus baskısından bağımsızlık dalgasının tüm Kuzey Kafkasya'ya yayılmasını sağlayamamışlardır.²³⁶

Gelişmeler 1 Kasım 1991'de Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan etmesi ile devam etmiş, fakat Moskova seçim sonuçlarını ve bağımsızlık kararını tanımadığını belirtmiştir.²³⁷ Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan merkezli hareketlenme-

²³³ Sezai Özçelik, “Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları”, *Yeni Türkiye*, Kafkaslar Özel Sayısı-9, sayı:79, Temmuz-Aralık 2015, ss.359-369, s.360

²³⁴ Sevim Şeker, “Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti”, Editör: Necati İyikan, “Orta **Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010)**”, Hiperlink, 2011, İstanbul, s.567

²³⁵ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.120

²³⁶ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.129

²³⁷ İrfan Sönmez ve Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Yıl:2019, Cilt:2, Sayı:3, ss.665-675, s.670 <https://doi.org/10.33712/mana.662284>

ler üzerine Moskova 7 Kasım'da Çeçenistan'da olağanüstü hal ilan ederken, durumun bastırılması için özel birliklerini ivedilikle Grozni'ye ulaştırmıştır.²³⁸

Çeçen lider Dudayev, yerel televizyon kanalında halkına çağrıda bulundu ve “Toprağımızın her bir metre karesini her ev, her köy ve her kentini kaleye çevirin. Müslüman halkımı özgürlük adına Moskova'yı güvensiz bir kente dönüştürmeye çağırıyorum. Kafkas halkları, Tanrı'nın bize bahsettiği özgürlük, artık Moskova'ya bağlı kalmaz” dedi.²³⁹

Sovyetler Birliği Başkanı Mihail Gorbaçov'un Rusya'dan bağımsızlıklarını ilan eden Çeçen halkıyla ilgili sorunun güç kullanılarak değil, siyasi yollardan çözülmesinden yana olduğunu söylemesi üzerine, Rusya Parlamentosu'nun Devlet Başkanı Boris Yeltsin ise Çeçen-İnguş özerk cumhuriyetinde olağanüstü hal ilan eden kararnamesini onaylamayarak doğru yönde bir adım attığını belirtti.²⁴⁰

O günlerde Çeçen meselesi Türk kamuoyunda sıkça gündeme geliyordu. Fahrettin Çiloğlu bir yazısında “Çeçenler Türk mü?” sorusuna cevap ararken, Kafkasya ile ilgili haberlerin Türkiye'de özel

²³⁸ Erol Taymaz, “Çeçenistan Bunalımı: Ulus altı ve Ulus üstü Kimlikler Arasında”, Derleyen: Argun Terek, “Çeçen Sorunu”, SAM Yayınları, 1995, İstanbul, s.169

²³⁹ “Moskova'ya Karşı Terörist Eylem”, Cumhuriyet, 10 Kasım 1991.

²⁴⁰ “Gorbaçov'un Açıklaması”, Cumhuriyet, 14 Kasım 1991.

bir yerinin olduğunu vurgulayıp Türkiye’de göç yoluyla gelmiş, bütün Kafkasya halklarından toplulukların yaşadığını belirtiyordu.²⁴¹

30 Kasım 1991’de ise İnguşlar yeni kurulan Rusya Federasyonu’na bağlı olduklarını bildirmişler ve Çeçenlerden ayrıldıklarını açıklamışlardı.²⁴² Kuzey Kafkasya’daki genel yapıya etnik boyut çerçevesinden bakıldığında etnik farklılığın harmoniden ziyade çatışmalar silsilesi oluşturma eğilimi, yakın akraba konumundaki İnguşları Çeçen ağırlıklı bir devletin parçası olmak yerine Rus yönetimini tercih etmeye itmişti.²⁴³

Cumhuriyet’in Moskova muhabiri Hakan Aksay o günlerde Moskova’dan verdiği haberlerde Rusya yönetiminin, federasyona bağlı özerk cumhuriyetler, bölge ve birimlerin liderleri ile bir federasyon anlaşması imzaladığını yazarken, aslında anlaşmanın halen yürürlükte olan Brejnev dönemi anayasasının açıklarını kapatarak durumu idare etmek amacını taşıdığını vurguluyordu. Aksay, “Tıpkı eski Sovyetler gibi şimdi Rusya yönetimi de yeni anayasanın hazırlanması konusunda gecikiyor. SSCB’deki gecikme devletin yıkılmasıyla noktalanmıştı. Federasyon anlaşması Tatar ve Çeçen liderler tarafından reddedildi. Topu topu birkaç yüz bin kişiye dayanan Çeçen lider, Yeltsin’e çoktan rest çekmiş durumda. Bir ara Çeçen General Dudayev’i güç kullanarak

²⁴¹ Fahrettin Çiloğlu, “Kafkasya Halkları Üzerine”, Cumhuriyet, 22 Kasım 1991.

²⁴² “Çeçenistan Kronolojisi”, <https://cerkesya.org/component/k2/itemlist/tag/%C3%87e%C3%A7enler?Itemid=754>

²⁴³ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.289, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

yola getireceğini açıklayan Rusya yönetimi, daha sonra özleştiri yaparak vazgeçince, Çeçen Cumhuriyeti iyice bağımsızlaştı. Şimdi Dudayev, devrik Gürcü lider Gamsahurdia ile birlikte Kafkaslar’da yeni ittifaklar yaratmaya çalışıyor. Federasyonda Ruslardan sonra ikinci ulus olan Tatarlar 21 Martta bağımsızlık referandumu yapmayı kararlaştırdılar. Sonucun Rusya’dan kopma anlamına geleceği bugünden belli. Yeltsin ne yapacağını şaşırmış görünüyor, ne ikna edebiliyor, ne de zor kullanabiliyor” diyordu.²⁴⁴

TASS’ın verdiği bilgilere göre, Çeçen Cumhuriyeti Parlamentosu, ülkedeki BDT ordu birliklerini kendi denetimine geçirirken, Parlamento Başkanı Hüseyin Ahmedov ise, bundan sonra askeri birliklerin, Çeçen Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını korumak için görev yapacaklarını öne sürüyordu. Aynı tarihlerde Çeçen-İnguş Cumhuriyeti Başbakanı Yaragi Muhammed ise Ankara’da TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk ile görüşüyordu. Görüşmede ise Cindoruk, Türkiye’nin Türk Cumhuriyetlerinin toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu açıklayarak, “Bizim Türkiye Cumhuriyeti olarak hiçbir ülkeden toprak talebimiz yoktur. Aradığımız dostluk, kardeşlik ve ortak bir medeniyet kurmaktır” diyordu ve Cindoruk, Türkiye’nin barış asrının gerçekleşmesine büyük katkıda bulunacağını da vurguluyordu.²⁴⁵

²⁴⁴ “Çatırdayan Federasyon”, Cumhuriyet, 16 Mart 1992.

²⁴⁵ “Cindoruk’un Konuğu”, Cumhuriyet, 3 Nisan 1992.

Dudayev, Çeçen Cumhuriyeti'nin "renkli kişiliğiyle tanınan lideri" idi. Komünist rejimin iktidarda olduğu 70 yıl boyunca, Rusya'nın halkına ve topraklarına verdiği zarar karşılığında ülkesine tazminat olarak 530 milyar dolar ödemesi gerektiğini söylüyordu ve Komsomolskaya Pravda Gazetesine yaptığı açıklamada Rusya'nın Çeçen halkına ve Çeçen toprağına verdiği "ekonomik, ekolojik ve demografik" zararların karşılanması gerektiğini ortaya koyuyordu.²⁴⁶

Çeçen Cumhuriyeti dış ilişkilerini de geliştirmeye çalışıyordu ve bu yüzden KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu'nun konuğı olarak Lefkoşa'yı ziyaret eden Çeçen Cumhuriyeti Başbakanı Yeragi Muhammed bağımsızlık mücadelesinde Kıbrıs Türklerini örnek aldıklarını belirterek KKTC'yi de tanıyacaklarını ve KKTC ile ekonomik-siyasi ilişki kurup geliştirmek istediklerini de kaydederken, "Umarız bizim ve sizin mücadelenizi tüm devletler anlar ve bizi tanırlar. Karşılıklı menfaatler üzerine ilişkimizi geliştireceğız" sözlerini sarfetti.²⁴⁷

Rusya'dan tek yanlı bağımsızlık ilan eden Çeçen Cumhuriyetinin lideri Cahar Dudayev ise yenilikler yapmaya devam ediyordu ve 1 Haziran tarihinden itibaren tüm resmi kuruluşlar ve özel sektördeki yazışmalarda Latin alfabesi kullanılması için bir kararname de yayınladı. Hatta Latin alfabesinin kullanımından devlet daireleri ve en üst düzeydeki yetkililerin kişisel olarak sorumlu tutulacakları ve istenen

²⁴⁶ "Çeçenler:Rusya Tazminat Ödesin", Cumhuriyet, 7 Ağustos 1992.

²⁴⁷ "Çeçenler KKTC'yi Tanıyacak", Cumhuriyet, 4 Eylül 1992.

sonucun elde edilmemesi halinde sorumluların cezalandırılacağı belirtildi.²⁴⁸

Dudayev, aslında Sovyet Hava Kuvvetleri'nin eski bir generaliydi ve ülkesinin Rusya'da gerçekleşecek olan genel seçim ve anayasa oylamasına katılmayacağını dile getirdi ve Grozni'de bulunan Reuters muhabirine yaptığı açıklamada Rusya'yı Çeçen Cumhuriyetinin istikrarını bozmaya teşebbüsle suçladı ve “tek yaptıkları bizi tahrik etmek” dedi.²⁴⁹

Tarihler 1994 yılı Mart ayını gösterdiğinde Çeçenistan'dan yine endişe verici haberler geliyordu, Grozni'de çıkan çatışmalarda interfax'ın verdiği bilgilere göre, bir gecede 13 kişi hayatını kaybetti.²⁵⁰ Olaydan kısa süre sonra ise Cahar Dudayev'in BDT'nin ve Rusya'nın Batı'ya karşı Varşova Paktı dönemindeki gücüne ulaşmasını istediğini söylediği haberlere yansdı. Batı'nın BDT topraklarında istikrar istemediğini de savunarak “özenle yaptığım uzun tahlillerden sonra, BDT'nin savunma kapasitesinin yükseltilmesi gerektiği ve Rusya'nın yeniden süper devlet düzeyine ulaştırılması ile istikrarsızlığın üzerinden gelinebileceği sonucuna vardım” dedi.²⁵¹

29 Mayıs 1994'te Cahar Dudayev'e karşı suikast düzenlendi, ancak suikast başarısızlıkla sonuçlandı. Olayın üzerine Dudayev'in sözcüsü olayda kullanılan bombanın “Rus gizli servisi KGB'nin sabotaj ve terör

²⁴⁸ “Çeçenya'da Latin Alfabesi”, Cumhuriyet, 25 Mayıs 1993.

²⁴⁹ “Gorbaçov yeni anayasadan yana”, Cumhuriyet, 10 Aralık 1993.

²⁵⁰ “Çeçenler Çatıştı:13 Ölü”, Cumhuriyet, 12 Mart 1994.

²⁵¹ “Çeçenler Güçlü Rusya İstiyor”, Cumhuriyet, 23 Nisan 1994.

olaylarında kullandığı türden” olduğunu söyleyerek Moskova’yı suçladı.²⁵²

1994 yılı Ağustosunda taraflar arasındaki anlaşmazlıklar artınca Cahar Dudayev ülke genelinde seferberlik ilan etti ve seferberlik kararnamesinde askerlik yaşına gelenlerin 16 Ağustos 1994 tarihine kadar silah altına alınacakları ve askeri birliklerin oluşturulacağı vurgulanıyordu. Dudayev, Rusya’nın ülkesine müdahale içinde olduğunu öne sürerek Moskova’ya karşı cihat uyarısında bulunuyor ve “Rusya bu tutumunu devam ettirirse bir felaketle karşı karşıya kalır. Kafkaslarda savaş çıkar” diyordu. Ayrıca, 500 bin mücahidin de savaşa hazır olduğunu söyleyerek, “olası bir Rus işgalinin Afganistan’ dakinden çok daha şiddetli bir direnişle karşılaşacağını” da öne sürüyordu.²⁵³

1991’de Dudayev’in önderliğinde Rusya’dan bağımsızlığını ilan eden 1.5 milyonluk Çeçen Cumhuriyeti’nin o tarihten sonra Moskova ile ilişkileri düzelmedi. Aslında bunun nedeninin anlaşılması hiç de zor değildi. “International Herald Tribune” Bakü’de imzalanan 8 milyar dolarlık petrol anlaşması haberini verirken, “Bu anlaşma ile Amerika’nın Kafkasya’da siyasal ve stratejik çıkarları önemli boyutlara ulaşmıştır. Anlaşma başarıya ulaşırsa Rusya’nın çevresindeki cumhuriyetlere uyguladığı ekonomik baskı kırılacaktır. Moskova, petrolü kendi boru hatlarıyla Rus topraklarından geçirerek, bu

²⁵² “Dudayev’e Suikast Girişimi”, Cumhuriyet, 30 Mayıs 1994.

²⁵³ “Dudayev Genel Seferberlik İlan Etti”, Cumhuriyet, 12 Ağustos 1994.

cumhuriyetler üzerinde ekonomik denetim sağlamak istiyor” diyordu. Moskova’nın Azerbaycan ile Batılı şirketler arasında imzalanan anlaşmayı tanımadığı açıklaması ile Rusya’nın çıkarılacak petrolün Türkiye üzerinden Akdeniz’e ulaştırılması planından duyduğu kaygıyı ortaya çıkarmış oluyordu. Petrolün taşınmasıyla ilgili ise dört seçenek vardı.

-Bakü, Dağıstan, Çeçen Cumhuriyeti ve Rusya’nın Karadeniz’deki Novorossisk Limanı Oradan Türkiye.

-Bakü, Gürcistan, Türkiye

-Bakü, Ermenistan, Türkiye

-Bakü, İran, Türkiye

Bu durumda Rusya’nın tercihi ilk seçenektan yana idi. Bu şekilde petrolün vanası Rusya’nın elinde olacağı gibi, Moskova, dağıtımı de denetleme olanağına sahip olacaktı.²⁵⁴

O günlerde Grozni’de direnişçi Çeçenlerin şiddetli tepkisiyle karşılaşan Rus birlikler Aralık 1994’e kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁵⁵ Bu direniş hareketleri kendisini sadece Rusya sınırları içerisinde göstermemiş, Çeçenlerin Sovyet uçaklarını kaçırma eylemleri de haberlere yansımıştır. Kasım 1991 tarihli “Ankara’da Heyecan” başlığıyla gündeme gelen haberde, 7 kişiden oluşan Çeçen grubun, Sovyetler Birliği’nde iç hatları seferi yapan 178 yolculu bir Aeroflot Sovyet uçağını Ankara Esenboğa’ya kaçırdığı ve hava korsanlarının

²⁵⁴ Ergün Balcı, “Boru Hattı Pazarlığı”, Cumhuriyet, 27 Eylül 1994.

²⁵⁵ Şamil Mansur, “Çeçenler”, SAM Yayınları, 1995, Ankara, s.98

hedeflerinin bağımsızlıklarını tanıtmak ve bölgelerindeki olağanüstü halin kaldırılması için Türkiye'nin Sovyetlere aracılık etmesini istemek olduğu belirtilmişti, bu haber uluslararası basının da ilgisini çekmişti.²⁵⁶ Sovyetler Birliği'nin dağılması ile dünya sahnesinde yerini alan Rusya Federasyonu Kafkasya'daki durumu kontrol altına almaya çalışırken, oluşan atmosfer başta ABD olmak üzere uluslararası sistem içerisinde “Rusya'nın iç sorunu” olarak değerlendirildi. Bu durumda Çeçenlerin bağımsızlık ilanının yasal olup olmadığı yönünde sorular zinciri siyasi aktörlerin zihnini kurcalamaya devam etmekteydi.²⁵⁷ Bağımsızlık konusundaki dikkat çekici açıklamalarını yaptığı dönemde Rusya Federasyonu Parlamento Başkanlığı görevini yürütmekte olan Boris Yeltsin'in, Rusya Federasyonu içindeki özerk cumhuriyetlerin self-determinasyon talepleri ile egemenlik yolundaki çabalarını destekler söylemleri bulunmaktaydı. Tataristan hakkında bir açıklama yapan Yeltsin, ***"Ne kadar istiyorsanız o kadar egemen olabilirsiniz."*** diyerek, egemenlik haklarının sınırını, sadece o halkın kendisinin belirleyebileceğini açıkça ifade etmişti. O zamanlar Yeltsin'in böyle bir çizgideki durum belirtmesi özerk cumhuriyetler için umut uyandırıcı nitelikteydi.²⁵⁸

Yeltsin “self-determinasyon”u en barışçıl haliyle ifade etmesine etmişti, lakin gerçekler, söylem arasında ciddi kırılmaların yaşandığını göstermekteydi. “Self-determinasyon” birçok uluslararası belgede ifade

²⁵⁶ “Ankara’da Heyecan”, Hürriyet, 10.11.1991

Cevher Sunçkale, “Çeçen Savaşı”, SAM Yayınları, 1995, Ankara, s.14

²⁵⁷ Şamil Mansur, “Çeçenler”, SAM Yayınları, 1995, Ankara, s.98

²⁵⁸ Şamil Mansur, “Çeçenler”, SAM Yayınları, 1995, Ankara, s.98

edilmesine karşın, devletin koruduğu statükoyu bozabileceği endişesiyle devletler tarafından sert karşılanan ve çoğu zaman belirsizliklere, kanlı çatışmalara, göçlere neden olan bir kavram olarak algılarda somutlandırılmıştır. Devletlerin temkinli yaklaştığı ulusların kendi kaderini kendisi belirlemesi ilkesi haritaların bugünkü sınırlarını değiştirebilecek gücü olduğundan önemlidir. Bu nedenle de devletler bu kavramı ülkelerin bölünüp parçalanmasının önünü açacak büyük bir tehlike olarak görmektedir.²⁵⁹ Aynı şekilde Sovyetlerin dağılmasından sonra Sovyet hegemonyasından kurtulma fırsatı ile ivme kazanan kendi kaderini tayin etme ilkesi çeşitli nedenlerle etkisiz kalmıştır. Nedenlerin kimisi uluslararası konjonktürel dengeler ve Rus hakimiyeti ile açıklanırken, kimisi de Çeçen penceresinden bizzat Çeçen halkının ve Kafkas halklarının ekonomik/sosyolojik yapılarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle de kendilerine boyun eğmeyen savaşçı ruhlu Çeçenlere karşı Ruslar önce işgal daha sonra da katliam ve sürgüne yollama yöntemleri ile Çeçenleri yok etmeye girişmiştir.²⁶⁰

Günümüz küresel camiada self-determinasyon hakkına sahip olmak kendi kaderini belirlemeye yetmemektedir. Hak sahibi olmakla o hakkı elde etmek arasında ciddi farklar vardır. Uluslararası ilişkilerde ve hatta daha açık tabiriyle “güçler siyaseti”nde hak sahibi olmanın o hakkı elde etmek ile eşdeğer olmadığı; bu doğrultuda self-determinasyon hakkına sahip olmanın kendi kaderini belirlemeye yetmediği ve halen daha

²⁵⁹ İrfan Sönmez ve Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Yıl:2019, Cilt:2, Sayı:3, ss.665-675, s.666 <https://doi.org/10.33712/mana.662284>

²⁶⁰ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.114-115

devletin çıkarlarının ve “süper güç” olarak karşımıza çıkan askeri, ekonomik, siyasi, kültürel açılardan güce erişmiş aktörlerin uluslararası hukuku da nasıl ihlal ettiği ortadadır.²⁶¹

Çeçenistan önce Kuzey Kafkasya Federasyonu, daha sonra ise Sovyetler Birliği çatısı altında federe devlet statüsünde yer almış ve Sovyetler Birliği’nin dağıldığı gün bağımsızlığını ilan etmiştir. Federe devletlerin federasyonlara girme hakkı olduğu kadar, federasyondan ayrılma ve bağımsızlıklarını ilan etme hakları da bulunmaktadır. Uluslararası hukuk perspektifinden değerlendirilecek olursak, Çeçenistan’ın bağımsızlık ilan etme hakkı vardır ve daha önce herhangi bir protokol ile Rusya Federasyonu’na bağlı olma durumu mevcut olmadığı için Rusya Federasyonundan ayrılmak istemesi meşru temeldedir. Protokol imzalanmış olsaydı sözleşme niteliğinde bir yaptırım söz konusu olabilirdi, fakat Çeçenistan’ın durumu bunun dışında seyrettiği için, Rusya’nın Çeçenistan’a asker göndermesi yasal değildir ve uluslararası hukukun açıkça ihlalidir.²⁶² Uluslararası toplum da kendi kaderini tayin ilkesi yolundaki bağımsızlık taleplerine saygı duymakla yükümlüdür. Fakat bu saygı durumu da devletlerin birbirlerine karşı George Herbert’in “Camdan evde oturanlar,

²⁶¹ İrfan Sönmez ve Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Yıl:2019, Cilt:2, Sayı:3, ss.665-675, s.666 <https://doi.org/10.33712/mana.662284>

²⁶² Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.114

başkalarına taş atmamalıdır.” tarzında tehditkâr bir cümleyle karşılık bulmaktadır.²⁶³

Yaklaşık beş yüz yıldır Rus egemenliğine adapte olmamış, sürekli olarak Rus emperyalizmini reddetmiş Çeçenistan, kendi bağımsız devlet yapısını oluşturma uğraşı içerisine girerek diğer devletler ile temas kurmuş ve Rusya’nın kontrolü olmaksızın dış ilişkilerini yürütmeye başlamıştır. 3 yıl Rus işgali ile karşılaşmayan Çeçen bağımsızlığı uluslararası sahnede de yavaş yavaş tanınabilir olma” aşamasına geçmiştir. Fakat Rusya’nın baskısı nedeniyle, Çeçen Cumhuriyeti uluslararası alanda bir tanınma elde edememiştir. Çeçenler pes etmemiş ve kendilerini uluslararası alanda tanıtmak amacıyla etkinlikler düzenlemişlerdir. Çeçen Cumhuriyeti kendi çapında küresel platformda ağlarını oluştururken, vatandaşlarını yurtdışına göndermiş ayrıca başka ülkelerde yaşayan Çeçen diasporasından birçok kişi de öz vatanlarını ziyaret etme fırsatı bulabilmişlerdir. Karşılıklı gidip gelmeler Rus tarafının tepkisini de çekmiştir. Rusya’nın tepkileri artmaya başlamıştır ve işgal boyutuna geçmek için fırsat kollamaktadır.²⁶⁴

Sovyetler Birliği’nin çöküşünün hemen akabinde Rusya’da Sovyetleri yeniden canlandırma ve merkezîyetçi bir ekonomik sistemi yeniden oluşturma görüşlerinin tartışıldığı bir dönemde²⁶⁵ Çeçenistan’ın da

²⁶³ <https://www.ozdeyis.net/camdan-evde-oturanlar-baskalarina-tas-atmamalidirlar-george-herbert/>

²⁶⁴ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.127-128

²⁶⁵ Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s. 194.

bağımsızlığının 1991 yılında ilan edilmesinden 1994 yılına kadar Rus yönetimi, Çeçenistan’da meydana gelen gelişmeleri yakından takip etti fakat doğrudan müdahale gerçekleşmedi. Rus müdahalesinin gecikmesinin ana nedenlerden birini Yeltsin, Gorbaçov ve komünistler arasındaki iktidar koltuğuna oturma mücadelesi oluşturmaktaydı.²⁶⁶ Hatta o günlerde Rusya’daki yeni Batıcılardan olan Andrey Kozirev:

“Bize göre 1992, 1917’den çok farklıdır. Savaş yoluyla birbirini yok etmek isteyen devletler yerine insan hakları ve karşılıklı işbirliği anlayışında olan uygar bir uluslararası toplum var. Bizim hedefimiz de demokratik ve barışçıl bir şekilde bu uluslararası topluma üye olmak. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) da bu anlayışa göre şekillenmeli, totaliter, baskıcı anlayış yerine doğal bağlarla daha uzun vadeli bir şekilde bir arada durmalıyız. Bağımsız devletler ve eşit ortaklar olarak bir araya gelmeyi öğrenmeliyiz” diyordu.²⁶⁷ Ancak bu konuşmadan az bir zaman sonra Ruslar 1994’te birliklerini Grozni’ye gönderdiler. 3 yıllık zaman dilimi içinde Ruslar, Çeçenleri ekonomik olarak yıpratma uğraşı içerisine girdi. Çeçenistan’a ekonomik ambargo uyguladı ve aynı zamanda Çeçen muhalefetini “Geçici Konsey” adı altında örgütleyerek Dudayev yönetimine rakip Rus kuklası bir yapı ortaya çıkardı. Moskova taraflı, Dudayev karşıtı iç aktörler 26 Kasım 1994 tarihinde Çeçen milli güçlerine karşı saldırıya geçti. Ancak Moskova’nın açık

²⁶⁶ İrfan Sönmez ve Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Yıl:2019, Cilt:2, Sayı:3, ss.665-675, s.670 <https://doi.org/10.33712/mana.662284>.

²⁶⁷ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s. 194.

destegine ragmen muhalifler Dudayev kuvvetlerine karşı basari elde edemedi. Çeçen direnişini taşeron güçlerle bastıramayacağını anlayan Yeltsin yönetimi, Çeçenistan’a doğrudan müdahale kararı aldı.²⁶⁸ Tarihler 11 Aralık 1994’ü gösterdiği gün ise Rusya Federasyonuna bağlı birlikler Çeçenistan’a girdi²⁶⁹ ve I.Rus-Çeçen Savaşı (1994-1996) başlamış oldu.

Çeçen halkının “Kurtlar gibi gururlu ve yalnız yaşaması” gerektiğini söyleyen Cahar Dudayev, düzenlediği basın toplantısında “bağımsızlığımızın sonsuza kadar süreceğine hayatım üzerine yemin ederim” demişti.²⁷⁰

Soğuk savaş sonrası Çeçenler ile Ruslar 1994 yılında sıcak bir çatışmayla karşı karşıya geldiler. Kuzey Kafkasya’da Çeçenistan özelinde ateş hattının meydana gelmesinin nedenleri Çeçenler perspektifinden bakıldığında yukarıda da değinildiği gibi açıktı:

- Bölgede uzun süredir devam eden tek sözün komünist yönetime ait olduğu sisteme duyulan kızgınlık,
- Yıllarca sistematik halde devam eden Çeçenlerin etnik olarak marjinalleştirilmelerine tepki göstermeleri,

²⁶⁸ İrfan Sönmez ve Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Yıl:2019, Cilt:2, Sayı:3, ss.665-675, s.670 <https://doi.org/10.33712/mana.662284>

²⁶⁹Как начиналась первая чеченская кампания (декабрь 1994) Источник: <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/253789/> © Кавказский Узел

²⁷⁰ “Kurtlar Gibi Gururlu ve Yalnız”, Cumhuriyet, 13 Aralık 1994.

- Çeçenlerin kendi bölgelerinin zenginliği olan doğal ve ekonomik kaynaklar üzerinde kontrolü ele geçirmek istemesi.²⁷¹

Aynı zamanda Rusya açısından incelemeye alındığında Rus yönetiminin de 1994 yılında Çeçenistan'a müdahale etmesinin nedenleri şunlardır:

- Yeltsin'in Çeçen ayaklanmalarını bastırarak Rus kamuoyunda prestij kazanmak istemesi,
- Dünya pazarına açılma hazırlığında olan Azerbaycan ve Kazakistan petrol sahaları için Çeçenistan stratejik bir nokta olması,
- Çeçenistan'ın yüksek kalitede petrol rezervine sahip olması,
- Rus yönetiminin Çeçenlerin bölgede domino etkisi yaratabilecek olmasını tehlike olarak algılaması,
- Rusların, topraklarını güneye karşı koruyan stratejik bölgeyi kaybetmek istememesi ve aynı zamanda Güney Kafkas devletleri (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) üzerindeki kontrol mekanizmalarını yitirmek istememeleri.²⁷²

Rus tarafı tüm bu nedenleri alt alta topladığında çıkan sonuç şuydu: acilen harekete geçmeli ve Çeçen direnişi bastırılmalıydı. Yeltsin, Rus

²⁷¹ Sezai Özçelik, "Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları", *Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı-9*, sayı:79, Temmuz-Aralık 2015, ss.359-369, s.360

²⁷² Mesut Uyar, "Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.291
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

düzenli birliklerini Çeçenistan’a gönderdi ve 11 Aralık’ta Rus ordusu üç koldan taarruza geçti. 13 Aralık’tan itibaren başkent Grozni bombalanmaya başladı ve şehrin kuşatılması 31 Aralık’ta başlatıldı. Sonuç, Rusya’nın beklentisinin tam tersiydi. Uluslararası alanda görkemli, kuvvetli ordusuyla, askeri güçleriyle övünen Ruslar, Çeçenlerin karşı hareketiyle karşılaşmıştı. Rus askerleri ağır kayıplar sonrası çekildi. Rusların bombardımanı ile 19 Ocak 1995’te Grozni düştü.²⁷³ O günlerde ise Rus askerleri Çeçenlerin gerilla savaşını önlemenin tek yolunun Lider Dudayev’in ele geçirilmesi ile mümkün olabileceğini düşünmekteydiler.²⁷⁴ Komsomolskaya Pravda gazetesi de çatışmaların daha da tırmanmasının kaçınılmaz olduğunu yazarken, “Çeçen krizinin gerilla savaşına dönüşerek yıllarca sürebileceğinin” de altını çiziyordu.²⁷⁵ Dudayev ise Çeçenya’nın sahip olduğu ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin yanı sıra Karadeniz ile Çeçenya arasındaki petrol boru hattının Ruslar, Ortadoğu ve Batı için son derece önemli olduğunu da vurgulayarak Çeçen petrolü ve boru hattının Rusya’yı harekete geçiren asıl konu olduğunu söylüyor ve Washington Post gazetesine verdiği röportajda “Savaşı durdurmak ve bölgedeki istikrarı sağlamak için özellikle ABD ve Almanya olmak üzere dünya liderlerini müdahaleye çağırıyoruz” diyordu.²⁷⁶

²⁷³ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.291-292

²⁷⁴ “Rus askerleri Dudayev’in Peşinde”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1995.

²⁷⁵ Çeçenya hareketi 2. Ayını Doldurdu”, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1995.

²⁷⁶ “Rus Güçlerine Karşı İman Gücü”, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1995.

Grozni başta olmak üzere yerleşim yerlerini Ruslar ele geçirmiş olsa bile Çeçenlerin, Ruslara karşı direnişi azalmadı. Tam tersine, aslında yerleşim yerleri hafif silahlı gerillalar tarafından savunulmuştu ve Rusların kolaylıkla oraları ele geçirmesi Çeçen usulü savaş taktiğinin bir parçasıydı. Şehirlerin düşmesiyle Çeçenler ayak bağlarından kurtuldu. Dudayev savaşı kırsal alana taşıdı. Rus askerlerine karşı artık etkin ve profesyonel savaşma zamanıydı. Çeçenlerin yürüttüğü gerilla savaşı; moralsiz, emir-komuta sistemi bozulmuş, ikmal ve iâşesi sorunlu Rus ordusunu önemli ölçüde bozguna uğrattı. Çeçenlerin gerilla saldırılarının beklenenin aksine yoğunluğu ve Rusların bunu kısa sürede bastıramamış olması, Rus birliklerinin uçaklarını ve ağır topçu silahlarını ayırım ve ölçü gözetmeden kullanmalarına yol açtı.²⁷⁷

Rusya bir taraftan savaş uzarken, diğer taraftan savaşın uzamasına ve katliamlara bağlı olarak uluslararası kamuoyunun baskısı altındaydı. Bu durumda Yeltsin ateşkes ve barış yörüngesine kaymalıydı, fakat Çeçenler bağımsızlık yolundaki isteklerinden taviz vermiyordu. Bu başarısızlık, Yeltsin rejiminin Rus kamuoyu tarafından Çeçenlere karşı başarısızlığı ve uluslararası toplum nezdinde savaş kurallarını ihlal eden, soykırım suçu işleyen bir Rusya olarak imajının zedelenmesine neden oldu. Rus kamuoyu da savaşın sonlandırılmasını istemekteydi.²⁷⁸ Bölgede bir taraftan ateşkes ve barış çabaları sürüyorken çatışmalar

²⁷⁷ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, Güvenlik Stratejileri, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.292, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

²⁷⁸ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, Güvenlik Stratejileri, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.293-294, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

içerisinde savaş devam etti. Çeçen gerilla eylemleri ile Rusların karşı-gerilla harekâtı savaşı uzatmaktaydı. Çeçen gerillalar Ruslardan Çeçenistan'ı terk etmelerini talep etmekteydi. Ruslar Çeçenistan sınırı yakınlarındaki Pervomayskoye köyünde taarruza geçmiş ve 17 Ocak'a kadar devam eden kuşatma Rus birliklerinin Çeçen kuvvetleri yakalayamamaları ve köyü bombalamalarıyla son bulmuştu. Köyde yaşayan halk katledilmişti. Rusların gerilla savaşındaki üst üste başarısızlığı Çeçenleri ele geçirmenin zorluğunu kanıtlıyor ve hatta başlangıçta Çeçenlerin yanında yer almayan Kuzey Kafkasya kamuoyunun ciddi bir kısmının da Çeçen yanlısı hale gelmesini sağlamıştı.²⁷⁹

Aynı zamanda taraflar arasındaki ateşkes görüşmeleri, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) aracılığıyla devam etmiş olsa da her iki tarafın birbirlerine karşılıklı güvensizlik duyması sonucu diyaloglar sekteye uğramaktaydı. Çeçenlerin gerilla taktiklerine karşı saldırı ile başarılı olamayacağını anlayan Rus askerleri tüm hedeflerini Çeçen direnişinin liderlerine yöneltti, eğer liderler ele geçirilirse direniş de kırılmış olacaktı. 6-7 Eylül 1995 tarihinde "Azatlık" radyosundaki konuşmasında:

"Ben Rusya'yı da dünyayı da savaş geliyor, biz istesek de istemesek de geliyor diye uyarmıştım. Ama kulak asmadılar. Bizim için de, Ruslar için de dünya için de bu

²⁷⁹ Mesut Uyar, "Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü", Güvenlik Stratejileri, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.294, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

savaş büyük derstir.... Bağımsızlık, özgürlük kelimeleri var idi. Ama bu kelimelerin tam anlamını öğreten hadise meydana gelmemiştir. Zaten böylesini dünya tarihi ilk defa görüyordu. 240 milyon nüfuslu dev bir devlet, 70 sene bütçesinin yüzde 70’ni silahlanmaya sarf eden devlet karşısında 1 600 000 nüfuslu küçücük bir millet yedi ay savaşıyorsa, teslim olmuyorsa, eğilmiyorsa bu hayretengiz bir durum değil mi? Bu ancak bağımsızlık, özgürlük sevgisinin kudretidir. Bu hak yolun zaferidir. Evet, yüzbinlerce asker, sayısız tanklar, uçaklar, kimyevi silahlar kullansalar da bizi teslim alamazlar”²⁸⁰

diyen Cahar Dudayev 21 Nisan 1996’da Gekhi-Chu köyü yakınlarında düzenlenen bir füze saldırısı sonucu öldürüldü. Lakin Dudayev’in ölümü Çeçen direnişini azaltmamıştı.²⁸¹ Çeçen liderin Rus füze saldırısı sonrasında öldüğü haberi, liderin yardımcılarında Hoca Ahmet Yarihanov tarafından açıklandıktan sonra ünlü Çeçen gerilla Şamil Basayev ve Dudayev’in Rusya federasyonundaki özel temsilcisi Vagap Tutakov tarafından da doğrulandı. O günlerde uzmanlar Dudayev’in ölümünden sonra ortaya çıkan otorite boşluğunun kısa süre içinde bir başkası tarafından doldurulmasının çok güç olduğunu belirtip

²⁸⁰ Anıl Çeçen, Çeçenistan Dosyası, Astana Yayınları, Ankara, 2019, s.261.

²⁸¹ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, Güvenlik Stratejileri, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.295, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

dolayısıyla da Çeçen direnişçilerin büyük bölümünün partizan savaşını hızlandıracaklarını ön gördüklerini vurguladılar.²⁸²

Rusya Dışışleri Bakanı Yevgeni Primakov Türkiye'nin Çeçen politikası ile ilgili: "Türk hükümetinin resmi görüşü, Çeçenlerin desteklenmediği yönünde. Ancak şu gerçek ki, Çeçenler Türk topraklarını kullanıyor" derken, Türkiye Çeçen sorununun, Rusya Federasyonunun iç işi olduğunu, ancak sorunun, barışçı yollarla çözülmesi gerektiği görüşünü bildirdi. Dudayev'in de öldürülmesi üzerine, Süleyman Demirel Rusya'ya "Çeçenya'da daha çok kan dökülmeye başladı. Bu sorunu barışçı yöntemlerle çözün" mesajını verdi.²⁸³

Çeçen direnişçilerin komutanlarından olan Şamil Basayev Fransız AFP muhabirine yaptığı açıklamada, "Yerimde oturup Rusya'nın özgürce seçimleri düzenlemesini bekleyeceğimi mi sanıyorsunuz?" diye konuşarak, Rus askerlerinin Çeçenya'da kalmaları durumunda kendisinin de bir Rus kentinin denetimini sağlayıp kışı orada geçireceğini söyledi. Türk basını da bu haberi verirken "Çeçenlerden intikam çağrısı" başlığını attı.²⁸⁴

²⁸² "Çeçenya'da Barış Artık Daha Zor", Cumhuriyet, 25 Nisan 1996.

²⁸³ "Rusya Dışışleri Bakanı: "Çeçenler Türk Toprağını Kullanıyor", Cumhuriyet, 29 Nisan 1996.

²⁸⁴ "Çeçenlerden İntikam Çağrısı", Cumhuriyet, 6 Mayıs 1996.

Çeçen komutan Basayev, Yeltsin'i tehdit etti.

Basayev

'Yeltsin Çeçenya'ya gelmesin'

Dış Haberler Servisi - Rusya Devlet Başkanı Boris

Yeltsin'in Çeçenya'ya yapması planlanan ancak güvenlik nedeniyle tarihi açıklanmayan gezisi Çeçenya'da görevli Rus askerleri için neredeyse bir kâbusa dönüştü.

3 Rus askeri dün Çeçenya'nın başkenti Grozni'de büyük bir pazar yerinde öldürüldü.

Saldırganların olaydan sonra kaçıkları bildirildi.

Çeçen komutan **Şamil Basayev**, Yeltsin'in Çeçenya'ya gelmesi halinde çeşitli saldırılarda bulunacaklarını söyledi.

Basayev, Yeltsin'in Çeçenya'ya gelme planının seçimlere yönelik bir reklamdı başka bir şey ifade etmediğini belirtti. Şamil Basayev, Çeçen Genelkurmay Başkanı **Aslan**

Meşhedov'un çeşitli noktalarda saldırı emri verdiğini belirtti ancak ayrımı vermedi.

²⁸⁵ Cumhuriyet, 16 Mayıs 1996.

15 Haziran 1996'da Yeltsin'in etnisite konusundaki politikasının onaylanmasından²⁸⁶ kısa bir süre sonra 6 Ağustos 1996 tarihinde Çeçen bağımsızlık direnişçileri bir yolunu bulup Rus tarafının kontrolünde olan başkent Grozni'ye sızdı. Çeçen birlikleri kendilerinden daha donanımlı durumda olan Rus birliklerini kısıtınca, 11 Ağustos 1996'da ateşkes görüşmeleri başladı, 23 Kasım 1996'da son Rus birliklerinin çekilmeyesiyle, Çeçenlerin direnişi başarıyla sonuçlandı.²⁸⁷

288

22 Ağustos 1996'da Rusya temsilcisi Alexander Lebed ile Çeçen temsilcisi Aslan Mashadov, Grozni'de görüşme yaptılar, Çeçenistan'daki gerginlik kısa bir süreliğine durduruldu.²⁸⁹ Ankara, Rus ve Çeçen güçleri arasındaki çatışmaları sona erdiren ateşkes anlaşması ve diyalog sürecinin başlatılmasına yönelik gelişmelerden memnunluk duyduğunu bildirirken, Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri

²⁸⁶ Andrew Foxall, Sovyet Sonrası Rusya'da Etnik İlişkiler, Kuzey Kafkasya'da Ruslar ve Rus Olmayanlar, Çev: Serkan Özdemir, Koyu Siyah Yayınları, Ankara, 2015, s.23-33.

²⁸⁷ Sevim Şeker, "Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti", Editör: Necati İyikan, "Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010)", Hiperlink, 2011, İstanbul, s.567

²⁸⁸ Cumhuriyet, 3 Haziran 1996.

²⁸⁹ "Gerginlik Şimdilik Duruldu", Cumhuriyet 22 Ağustos 1996.

de “Bizim görüşümüz en başından beri kan dökülmesinin önlenmesi ve barış görüşmelerinin biran önce başlatılmasıydı” görüşünü iletiler ve Türkiye’nin bölgedeki sorunlar barışçı yollarla ve Rusya’nın toprak bütünlüğünün korunması ilkesi doğrultusunda çözülmesinden yana olduğunu kaydeden yetkililer, söz konusu barış anlaşmanın bir an önce imzalanması ve bölgede istikrarın sağlanmasının gerekli olduğunu kaydettiler.²⁹⁰

Rusya’nın Ulusal Güvenlik Şefi ve Çeçenistan Sorumlusu Alexander Lebed ile Çeçen direnişçilerin Genelkurmay Başkanı Aslan Mashadov arasında imzalanan barış planı Kremlin’den onay aldıktan sonra Eylül ayının ilk günlerinden itibaren Rus birlikleri Grozni’yi terk etmeye başladı.

1997 yılı Ağustos ayında Çeçen lider Mashadov ile Yeltis arasında bir görüşme gerçekleşti. Görüşmede Rusya’nın Azerbaycan petrolünü taşıyacak boru hattının güvenliği, Çeçenistan’ın ise bağımsızlık ve Rusya’dan gelecek mali yardımı garanti etmek istediği konuları görüşülürken, Mashadov, Moskova’ya yardım dilenmeye gelmediğini, her konuda kendi güçlerine güvendiklerini söylerken, Moskova’dan gelecek ekonomik yardımı reddetmediklerini, hatta “savaş tazminatı olarak bu yardımın 260 milyar dolara ulaşmasını talep ettiklerini bildirdi.

²⁹⁰ “Ateşkes Anlaşması”, Cumhuriyet, 24 Ağustos 1996.

Çeçenlerin genel olarak hedeflerinin ise aşağıdakiler olduğunu vurguladı.

- Rusya'nın Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanınması ve tarafların devletlerarası bir anlaşma yapması,
- Rusya-Çeçenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulması,
- Savaş tazminatı olarak Moskova'dan 260 milyar dolar alınması,
- Petrol boru hattının onarımı için Rusya'dan maddi ve organizasyon desteği alınması,
- Rusçanın Çeçenistan'da yabancı dil ilan edilmesi,
- Kafkasya çapında bir güvenlik ve işbirliği örgütünün kurulmasına öncülük etmesi,

- Gürcistan ile resmi ikili ilişkiler başlatılması,
- Gürcü-Abhaz bunalımında Çeçenistan'ın arabuluculuk yapması,
- Silahlı Çeçen birliklerinin gerekirse Kuzey Osetya'ya gönderilmesi,
- Bundan sonra Çeçenistan'ın hava sahası üzerinden izinsiz uçuş yapan bütün uçakların düşürülmesi.²⁹¹

30 Ağustos 1996'da Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Çeçenlerin lideri Maşadov arasında Çeçenistan Hasavyurt Antlaşmasını imzaladı. Hukukçu Francis A. Boyle ise aslında bu antlaşma ile Rusya'nın resmi olmasa da (de jure), fiili olarak (de facto) İçkerya Çeçen Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıdığını belirtti.²⁹²

Hasavyurt Antlaşması'na göre, Ruslar bölgeden çekilecek, yönetim Çeçenlere bırakılacak ve Rusya Çeçenistan'da neden olduğu tahribatı ekonomik olarak ödeyecekti. Ve Hasavyurt Antlaşması 31 Aralık 2001'e kadar geçerliliğini koruyacaktı. Fakat 1999 yılına gelindiğinde I.Rus-Çeçen savaşının sonlandırılmasından 3 yıl sonra II. Rus-Çeçen savaşının başlamasıyla bölgede gerilim yine yeniden alevlenecekti.²⁹³

I.Rus-Çeçen Savaşı dönemin Rusya Federasyonu Savunma Bakanı Pavel Graçov'un bir bölük paraşütçünün Çeçenistan'ı iki saatte ele geçirebileceğini dile getiren ve aynı zamanda yıldırım gibi askeri hareketle Çeçen sorununun kökünü kazıyacaklarını uman Rus

²⁹¹ "Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Çeçenistan lideri Aslan Mashadov'la Moskova'da Bir Araya Geldi", Cumhuriyet, 19 Ağustos 1997.

²⁹² <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/52>.

²⁹³ Sevim Şeker, "Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti", Editör: Necati İyikan, "Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010)", Hiperlink, 2011, İstanbul, s.567

askerlerinin söylemlerinin aksine tam 21 ay sürmüş ve kazananda Moskova olmamıştır.²⁹⁴ Çeçenlerin Ruslara karşı nasıl başarı elde ettiği gündemde sık sık yer almıştır. “Ruslar ve Çeçenler” başlıklı haber de Çeçenlerin nasıl başarı elde ettiğini açıklar nitelikte dikkat çekici bir yazıdır:

Ruslar ve Çeçenler

Pavel Graçov, dünyanın en iyi savunma bakanıydı, en azından Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin öyle düşünüyordu. Gerçi Yeltsin bunu söylemesinden birkaç gün sonra Graçov’u görevden aliverdi ama olsun... Dünyanın en iyi savunma bakanı da olsa, her insan gibi Graçov’un da minik hataları vardı. Örneğin, 1994 yılında dudaklarından döküldüğü anda tarihe geçen bir söz söyledi: Çeçen başkenti Grozni ’yi almak çocuk oyuncağı. İki saatte işi bitiririz... Gerçi küçük bir zamanlama hatası yaptı, savaş iki saat değil, iki yıl sürdü, üstelik Rusya kaybetti. Ama olsun!

İşte bu savaştan 3 yıl sonra Rus ’la Nohçi, yani Çeçen bir kez daha karşı karşıya. Ancak, pek çokları için daha geçen savaşın sırları hala çözülmedi. Örneğin, küçük bir ulusun, dünyanın en büyük ordularından

²⁹⁴ Ahmet Sapmaz, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”,

Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.5

Oktay F. Tanrısever, “Moskova’nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları”, Avrasya Dosyası (Rusya Özel), Cilt: 6, Sayı: 4, ss.180-201, s.183

<https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/180-201%20oktay.PDF>

birine karşı nasıl zafer kazanabildiğini hala çoğu kişi bilmiyor. Rusların 'haydut' dediği Çeçen militanlar kim, nasıl savaşıyorlar?

Geçen savaşın en unutulmaz anlarından biri Pervomaysk köyü baskınıydı. Tam Türkiye'de Avrasya feribotunun kaçırıldığı günlerdi. Bir grup silahlı Çeçen, komşu Dağıstan'a baskın düzenledi ve çok sayıda sivil rehine alarak Pervomaysk köyüne sığındı. Rus birlikleri köyü hemen kuşattı.

Bir yandan uçak, helikopter ve tank saldırısı, diğer yandan top ateşi. Bu saldırı bir dakika durmaksızın günlerce sürdü. Köy haritadan silinecek hale geldi. Herkes bütün Çeçenlerin ve rehinelere öldüğüne emindi. Zaten ölmeler bile bir yere kaçamazlardı, çünkü Ruslar köy çevresinde, bir değil, iki değil, tam üç çember oluşturmuştu.

Ama bundan sonrası fantastik bir öyküye benziyor.

Çatışarak köyden çıkan Çeçenler, üç çemberi de yardı ve Çeçenistan'a döndü. İşin ilginç yanı, o hengame arasında yanlarında rehinelere götürmeyi de ihmal etmediler!

Daha sonra, bu eyleme katılan bir Çeçen militanla sohbet olanağı bulduğumda saldırılardan nasıl sağ kurtulabildiklerini sordum. Çok basit dedi, bulunduğumuz yeri kazıyoruz. Yani özellikle hava saldırılarında Çeçenler, o anda bulundukları yerde toprağı kazıyor ve içinde saklanıyordu. Çeçen militan dalga geçer gibi, 'Onlar

saldırırken, biz toprağın içine giriyor, saatlerce muhabbet ediyor, sigara içiyorduk.' diyor.

Çeçenler, bölgedeki diğer halklara hiç benzemiyor. Bunu söyleyen kendileri değil, diğer Kafkas halkları. Kuşkusuz, hiçbir ulus esir düşmek istemez. Ancak, özgürlüğün anlamı Çeçenler için biraz daha farklı. Ruslarla yüzyıllar süren savaşlar, Stalin döneminin sürgünleri Çeçen karakterinde önemli rol oynamış.

Genelde sert insanlar. Doğru mu bilinmez, ama yeni doğan Çeçen çocuklar günlerce karanlık bir odada tutulmuş. Bu nedenle hırçın oldukları söyleniyor. Dindarlar; ama şeriatçı değiller. Tutucular ama at gözlüklü değiller ve kesinlikle çok inatçılar.

Sovyetler Birliği kendi içinde özerk 15 büyük cumhuriyetten oluşuyordu: Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Özbekistan, Estonya gibi... Bu cumhuriyetlerin kendi içinde de özerk cumhuriyetler vardı. Mesela Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti Rusya Federasyonu çatısı altında yer alıyordu. Sovyetlerin dağılmaya başladığı 1991 yılı sonunda Çeçenistan da Rusya'dan bağımsızlığını ilan etti.

*O günlerde lider Cahar Dudayev'in başkent Grozni'de düzenlediği basın toplantısına katılmışım. Bir yabancı gazeteci Dudayev'e 'Ruslar bağımsızlık kararınızı tanımıyor, ne diyorsunuz?' diye sordu. **Dudayev,***

sinirli bir şekilde, ‘ Biz de onları tanımıyoruz!’ dediği anda salondaki Yabancı gazeteciler bıyık altından gülmeye başladı.²⁹⁵

Çeçenistan Savaşı’nın başlangıcından itibaren 100.000 Çeçen başkent Grozni’yi terk etmek zorunda bırakılmış ve Ocak 1995 tarihinden itibaren Rusya Grozni’nin büyük bölümünü kontrolünde tutmasına karşın Çeçenler 300’ün üzerinde tankı tahrip ederek Rusları zayıf duruma düşürmüşlerdi. Çeçenler, Rus kuşatması altında olan Grozni’deki hükümet binalarına ele geçirmeyi başarmışlar ve 8 Ağustos 1996’da Grozni’de Rus kuvvetlerini kuşatarak avantajı ve kontrolü kendi lehlerine kaydırmışlardır.²⁹⁶ İnterfax haber ajansı Çeçen direnişçilerin Rus mevzilerine yönelik saldırılarının sürdüğünü ve Grozni yakınlarında Hankale’deki Rus askeri üssünün komutanı Albay Sergey Aşlapov’un keskin nişancılar tarafından öldürüldüğünü, aynı zamanda 2 Rus yanlısı Çeçen milisin de öldürüldüğünü, 17 milisin ise yaralandığını, Hankale askeri üssünde konuşlanan zırhlı araçlardan oluşan bir birliğin de savaşan askerlere destek vermek için kent merkezine doğru harekete geçtiğini bildirmiştir.²⁹⁷

Birinci Çeçen Savaşı, Soğuk Savaş sonrası dönemin en kanlı iç savaşının yaşandığı mücadele olarak tarih kitaplarına geçmiştir. Savaş kuralları yok sayılmış, ciddi insan hakları ihlalleri yapılmıştır. Özellikle Rus birliklerinin köyleri bombalaması sonucu binlerce kişi ölmüştür.

²⁹⁵ Cenk Başlamış, *Gorbaçov’dan Putin’e Rusya’nın Sırları*, Yakın Kitabevi-İzmir, Şubat 2016, Haber yılı:1999, 92-93

²⁹⁶ Kamer Kasım, *“Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya”* USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.134-135

²⁹⁷ “Grozni Çeçen Denetiminde”, Cumhuriyet, 8 Ağustos 1996.

Yerleşim yerleri ve altyapı büyük ölçüde zarar görürken tarım alanları kullanılamaz hale gelmiştir. Dünya kamuoyu Çeçenlere karşı büyük sempati duymasına rağmen Rus baskısından korktuklarından somut olarak pek bir şey yapmamışlardır.²⁹⁸

Rusya bu savaş sonucunda 5,000 askerini kaybetmiş ve savaşın ekonomik maliyeti ise 5.5 milyar doları geçmiştir. Çeçen tarafı da aynı şekilde ağır zayıat vermiş, birçok insan ölmüştür, aynı zamanda yerle bir olmuş yurtlarını yeni baştan inşa etmek ile başbaşa kalmıştır.²⁹⁹ Binlerce insanın ölümüne ve Çeçenistan'ın tahrip olmasına sebep olmuş savaş sonucunda Çeçenistan'a 5 yıllık özel bir otonomi verilmiş ve 1997 yılındaki diğer bir anlaşma ile Rusya ve Çeçenistan birbirlerine askeri güç kullanmayacaklarını onaylamışlardır. 1997 yılında Çeçenistan'da yapılan seçimleri Aslan Mashadov kazanmıştır. Çeçen gruplar arasındaki iktidar mücadelesi ise halen devam etmiştir. Ayrıca Çeçenler savaş sonrasında kendi içlerine kapanarak savaşın hasarlarını onarma yoluna gitmek yerine tüm Kuzey Kafkasya'yı Moskova'ya karşı birleştirmek gibi maceraperest bir yol takip etmişlerdir.³⁰⁰ Bu durum Çeçenistan'da var olan sorununun çözümüne engel olmuş ve istikrarın oluşturulamamasına sebebiyet vermiştir. 1999 yılında ise

²⁹⁸ Mesut Uyar, "Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.295-296

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

²⁹⁹ Oktay F. Tanrısever, "Moskova'nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları", *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, Cilt: 6, Sayı: 4, ss.180-201, s.183

<https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/180-201%20oktay.PDF>

³⁰⁰ Oktay F. Tanrısever, "Moskova'nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları", *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, Cilt: 6, Sayı: 4, ss.180-201, s.183

<https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/180-201%20oktay.PDF>

Rusya'nın Çeçenistan'a askeri operasyonu ile yeni bir süreç başlamıştır.³⁰¹

Vladimir Putin göreve başladığında Rusya'nın çeşitli bölgelerinde patlayan bombalar (Volgodoks, Buinask, Moskova'nın Güneyi), Rus halkında Çeçenlere karşı büyük bir tepki oluşmasına neden olmuştur.³⁰² Öyle ki Vladimir Putin Başkan olarak göreve başladığında ilk çözmesi gereken konu Çeçenistan sorunu olmuştur.³⁰³ Hatta Putin Rusya'nın devlet sisteminin değiştirilmesinin, bazı bölgelerin suç bölgeleri haline dönüşmesine neden olduğunu belirterek, bu anlamda altı bölgenin ismini zikretmiştir. Bu bölgeler: Krasnoyarsk, Stavropol, Kemerovo, Novosibirsk, Tataristan ve İnguşistan bölgeleri idi. 10 Kasım 1999'da Rus İçişleri Bakanlığı, organize suç örgütlerinin, Rus özel girişimlerinin %60'ını ve devlet yatırımlarının %50'sini kontrol ettiğini de belirtmiştir.³⁰⁴

³⁰¹ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya” USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.135

³⁰² Sevim Şeker, “Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti”, Editör: Necati İyikan, “**Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010)**”, Hiperlink, 2011, İstanbul, s.567-568

Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.299

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

³⁰³ Ahmet Şapmaz, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences* Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.14-15

³⁰⁴ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s.312-313.

Her ne kadar Rusya’da gerçekleştirilen terör eylemlerinin sorumluları Çeçenler olarak belirtilse de şu bilgiler ile birlikte ortadaki durum çelişki göstermektedir: Rus Askeri İstihbarat Servisi (GRU) mensubu Aleksey Galtin Londra’da yayınlanan The Independent gazetesine verdiği demeçte Moskova ve Volgodonsk’daki bombalanma olaylarında hükümetin aksine Federal Güvenlik Servisi (FSB) ve GRU arasındaki işbirliğini sorumlu tutmuştur. Hatta ortada delil yokken doğrudan Çeçenlerin terör unsuru haline getirilmesi Çeçen karşıtı toplumsal önyargının ne kadar kuvvetli olduğunu da göstermektedir.³⁰⁵

1999 yılına gelindiğinde üç yıldır durulan savaş Çeçenistan’ın Dağıstan’a saldırmasıyla yeniden alevlendi.³⁰⁶ Tam da o dönemde Rusya’da merkez ve federal birimler arasındaki ilişkiler asimetrik durumdaydı. Şöyle ki, 1999 yılı itibariyle 89 federal birimin 46’sı Kremlin ile ikili anlaşmaya sahipti, bu yüzden etkili bir ulusal politika bulunmuyordu. Hem de bu çerçeveye belirsizliklerle dolu idi. Rusya bir etnik gruplar topluluğundan oluşan “çok uluslu bir halk” olarak tanımlanırken, bu çerçevede “Russkiy narod”un (etnik olarak Rus ulusu) “birleştirici bir rol” oynadığı ve “devlet olmanın temeli” olarak

³⁰⁵ Oktay F. Tanrısever, “Moskova’nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları”, *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, Cilt: 6, Sayı: 4, ss.180-201, s.190

³⁰⁶ Sevim Şeker, “Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti”, Editör: Necati İyikan, “**Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010)**”, Hiperlink, 2011, İstanbul, s.567

işlev gördüğü kabul ediliyor, bu şekilde de ulusal kimlik ile ilgili etnik ve yurttaşlık söylemleri karıştırılıyordu.³⁰⁷

Putin'in göreve başlamasının hemen ardından yapması gereken ilk işler Çeçen savaşı ile birlikte, Moskova'nın merkezi gücünü, Rusya'nın bölgeleri üzerinde yeniden tesis etmek, oligarkları durdurmakta ve Rusya'nın sosyo- ekonomik yaşamını yeniden düzene sokmaktı.³⁰⁸

Bu süreçte Rusya'nın Çeçenistan'ı tekrar işgal etmesinin nedenlerinin en önemlileri arasında Çeçenistan'da artan istikrarsızlık nedeniyle radikalize olmuş Çeçen güçlerin, Çeçen Cumhurbaşkanı Mashadov'a ve komşu Dağıstan'a tehdit oluşturabilecek kadar güçlenmeleri gelmektedir. Rusya'nın peşinde olduğu eski Çeçen Başbakanı Şamil Basayev'e bağlı güçlerin 8 Ağustos 1999'da Dağıstan'da bir isyan çıkarmaları Rusya'nın tekrardan Çeçenistan'a girebilmesi için büyük bir fırsat doğurmuştu.³⁰⁹ Çeçenistan'dan Dağıstan Cumhuriyeti'ne giren yaklaşık 500 Çeçen savaşçı Botlikhsy bölgesindeki üç köyü işgal etti. Çeçenistan-Dağıstan sınırındaki bölgeye kaydırılan 600 Rus askeri ve helikopterlerin Çeçen savaşçıların mevzilerine ateş açtığı belirtildi. Çeçenistan'da Aslan Mashadov yönetimine karşı olan Çeçen komutan Şamil Basayev'in lider olduğu İçkerya (Çeçenistan) ve Dağıstan

³⁰⁷ Andrew Foxall, Sovyet Sonrası Rusya'da Etnik İlişkiler, Kuzey Kafkasya'da Ruslar ve Rus Olmayanlar, Çev: Serkan Özdemir, Koyu Siyah Yayınları, Ankara, 2015, s.33.

³⁰⁸ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s.314.

³⁰⁹ Oktay F. Tanrısever, “Moskova'nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları”, *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, Cilt: 6, Sayı: 4, ss.180-201, s.184, Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya” USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.135

Halkları Kongresi’nden yapılan açıklamada köyleri işgal eden grubun Dağıstan İslami Birlikleri olduğu ifade edilirken, işgal edilen bölgelerde “Şeriat yönetimi ve mahkemeleri” kurmak için bulundukları belirtildi. Moskova’daki Çeçenistan Temsilcisi Mayerbek Vaçagayev ise Grozni yönetiminin olaylarla hiçbir ilgisinin bulunmadığını söyledi. Güvenlik güçlerine operasyon emrini veren Başbakan Stepaşin ise “Elimizde güç ve baş vurabileceğimiz yollar var. Haydut hayduttur ve gereken yapılmalıdır. Ancak Çeçen savaşında yaptığımız hataları yapmayacağız, Kuzey Kafkasya’da artık askerimiz ölmeyecek” dedi. Ve bu olay, yani, Çeçen güçlerin komşu Dağıstan’a saldırması ile ikinci Rus-Çeçen mücadelesi başlamıştır.³¹⁰ Putin göreve başlar başlamaz Çeçenistan’la ilgili askeri operasyonları ağırlaştıracak, Çeçenistan sorununun uluslararası bir sorun olduğunu duyuracaktı. Hatta Çeçenistan’ın radikal İslamcılarının eline düşeceğini ve Çeçenistan ile savaşarak aslında bir anlamda Avrupa’nın da güvenliğini sağladığını savunacaktı.³¹¹ Ancak Çeçen savaşının tekrar başlaması Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin de etkilenmesine neden olmuştu ve ilişkiler yeniden soğumuştur. Yeltsin 1996’da Kozırev’in yerine Yevgeni Primakov’u Dışişleri Bakanlığı’na getirdiğinde de durum değişmemişti, Primakov’un KGB geçmişinden dolayı. Milliyetçilik, sınırda yaşanan savaşlar, NATO’dan duyulan korku ve Balkan krizleri

³¹⁰ Sezai Özçelik, “Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları”, *Yeni Türkiye*, Kafkaslar Özel Sayısı-9, sayı:79, Temmuz-Aralık 2015, ss.359-369, s.361-362

³¹¹ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s.314.

Rus yönetiminin bu süreçte daha sert bir tutum alması ile sonuçlanmıştı.³¹²

Eylül 1999’da, Moskova ve diğer Rus şehirlerinde bombalamalar neticesinde 248 Rus vatandaşın ölmesi³¹³ ve Şamil Basayev ve Hattab komutasındaki güçlerin 7 Ağustos 1999 tarihinde Dağıstan’a saldırması Çeçen mücadelesine yeni bir çehre eklemişti, çünkü bu sefer saldırgan rolünü Çeçenler üstlenmekteydi.³¹⁴ Kısa süre içerisinde Ansalta, Rahata, Şodroda ve Godoberi köyleri ele geçirildi.³¹⁵

Rus tarafı da acil karşılık vermeliydi, çünkü herhangi bir şekilde Dağıstan’ın elden çıkma ihtimali düşüncesi Hazar sahillerindeki hâkimiyetin yitirilmesi anlamına gelmekteydi ve aynı zamanda eğer Çeçenler kontrol altına alınmazsa bu bölgedeki diğer özerk cumhuriyetler için kuvvetli bir emsal teşkil etmekteydi.³¹⁶

1999 yılı Ekim ayında Rus birliklerinin Çeçen komutan Basayev’in doğum yeri olan Vedeno’nun merkezine füze fırlatması sonucu 23

³¹² Catherine Evtuhov&Richard Stites, 1800’den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler, çev: Ahmet Cevdet Aşkın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2018, s.570.

³¹³ Ahmet Sapmaz, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, Savunma **Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences** Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.5

³¹⁴ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.298, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

³¹⁵ Дмитрий Окунев, “«Не повторим ошибок»: как Басаев и Хаттаб вторглись в Дарестан, https://www.gazeta.ru/science/2019/08/07_a_12562051.shtml.

³¹⁶ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.299, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

sivilin öldüğü haberleri geldi, Moskova yönetimi ise yaşanan katliamlarla ilgili “çete kavgası” açıklamasını yaptı.³¹⁷ Olaydan kısa süre sonra ise Kuzey Kafkasya’daki Rus güçlerinin komutan yardımcısı Korgeneral Aleksandr Belousov, hedeflerinin “Grozni’yi abluka altına almak” almak olduğu söyledi ve Moskova’nın İnguş Cumhuriyeti’ne giden yolu kapatması sonucu ise çok sayıda sığınmacı, Çeçenistan-İnguş cumhuriyeti sınırında kaldı.³¹⁸ Ekim ayının son günlerinde ise The Times gazetesinin muhabiri ABD’li gazeteci Anthony Loyd’un Çeçen sınırında Rus askerleri tarafından gözaltına alındığı haberi ile birlikte Samaşki köyünün doğusundaki Şami-Yurt köyünde meydana gelen saldırıda 50 Çeçen sığınmacının öldüğü de bildirildi.³¹⁹ Ertesi gün ise Rusların Grozni’ye aralıksız bomba yağdırmaları sonucunda 100 Çeçen milisin öldüğü, ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright’in Washington’da bulunan Rusya İçişleri Bakanı Vladimir Ruşaylo ile yaptığı görüşmenin ardından ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü James Rubin, Madeleine Albright’in Rusya’nın getirdiği açıklamalardan tatmin olmadığını belirttiği yönünde bilgi verildi, Buna rağmen ABD’nin Rusya’ya yaptırım uygulamayacağı da anlaşılmış oldu.³²⁰

Kanlı olayların yoğun bir şekilde devam ettiği günlerde Aslan Mashadov, ABD Başkanı Bill Clinton’a bir mektup yazarak, Rusya’nın Çeçen halkına karşı “soykırım” yaptığını öne sürdü³²¹, ancak

³¹⁷ “Rusya suçu üstlenmiyor”, Cumhuriyet 25 Ekim 1999.

³¹⁸ “Rus Askerleri Grozni Kapısında”, Cumhuriyet, 27 Ekim 1999.

³¹⁹ “Çeçenistan’da 50 Sivil Ölü”, Cumhuriyet, 30 Ekim 2020.

³²⁰ “Ruslar Grozni’ye Aralıksız Bomba Yağdırıyor”, Cumhuriyet, 31 Ekim 1999.

³²¹ “Putin Operasyonu Sürdürmekte Kararlı”, Cumhuriyet 8 Kasım 1999.

Kremlin'in üst düzey yetkililerinden İgor Çabdurassulov Çeçenistan operasyonunun Rusya'nın iç meselesi olduğunu ve "Çeçen halkına savaş açmadık. Terör kaynaklarını ezmeye yönelik operasyon yürütülüyor" dedi.³²²

Boris Yeltsin ise Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşüp Demirel'den Çeçen meselesi ile ilgili net tavır istediğinde, Demirel: "Terörle mücadelenizi anlıyoruz. Ancak siviller zarar görmemeli" mesajını verdi.³²³

İkinci Çeçen savaşında Rus kuvvetleri daha fazla hazırlıklı idiler ve 4 ay kadar süren kuşatma ile Grozni'yi ele geçirmeyi başarmışlardı.³²⁴ Sonuç itibarıyla fazla zorlanmadan Çeçen direnişini kırarak bölgede üstünlüğü ele geçirmeyi başaran Rusya, terörle mücadele operasyonu kapsamında yürüttüğü politikasında başarılı olmuş ve savaş sonrasında Çeçenistan'ı kontrol altına almıştır.³²⁵ 11 Eylül saldırıları akabinde Rusya da Çeçenistan'da rahat davranma ortamı elde etmiş ve bölgedeki insan hakları ihlalleri görmezden gelinmiştir.³²⁶

³²² "Kafkasya'da Rus Ablukası", Cumhuriyet, 10 Kasım 1999.

³²³ "Yeltsin Demirel'den Net Tavır İstedi", Cumhuriyet, 18 Kasım 1999.

³²⁴ Kamer Kasım, Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya" USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.135.

³²⁵ Ahmet Şapmaz, "Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri", **Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences** Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.5

³²⁶ Kamer Kasım, Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya" USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.136.

İlkinde yok sayılan insan haklarını gözetme ilkesi bu sefer de ihlal edildi. Yerleşim yerleri bombalandı, yüzlerce kişi yargılanmaksızın hapisanelere atıldı ve yaklaşık 250 bin kişi mülteci konumuna düştü.³²⁷

³²⁷ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, Güvenlik Stratejileri, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.301, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>,

İrfan Sönmez ve Murat Aygen, “Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Yıl:2019, Cilt:2, Sayı:3, ss.665-675, s.671

BÖLÜM IV

TÜRKİYE-ÇEÇENİSTAN-RUSYA ÜÇGENİNDE ÇEÇENİSTAN’IN GELECEĞİ

VLADİMİR PUTİN’İN MART 2000’DE RUSYA DEVLET BASKANI SEÇİLMESİ İLE İLGİLİ GELİSMELER

Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, 1999 yılının son günü yaptığı açıklamada; istifa ettiğini ve Başbakan Vladimir Putin’i Devlet Başkan Vekilliğine atadığını söyledi. Ülkeyi 8 yıl yöneten 68 yaşındaki Yeltsin, Rusya’nın yeni yüzlere ihtiyacı olduğunu ve seçimlerin 2000 yılının mart ayında yapılacağını ifade etmiştir.

Yeltsin’in ani istifasının Rusya’da büyük şaşkınlık yarattığı, bazı çevrelerce bu istifa nedeniyle ülkenin yeni bir siyasi krize sürüklenebileceği belirtilmiştir.³²⁸

Yeltsin’in istifasına, ülkenin serbest piyasa ekonomisine geçişte yaşanan zorlukların, kötüye giden ekonomik durumun, son zamanlarda Yeltsin’in karıştığı yolsuzluk suçlamalarının ve Çeçenistan’da yaşanan çatışmaların neden olduğu kayıpların önemli etkisinin olduğu değerlendirilmektedir.³²⁹

Vladimir Putin’i Başbakanlığa yine Boris Yeltsin getirmişti. Putin’in en önemli icraatlarından birisi, Çeçenistan’a karşı tavizsiz ve sert önlemler

³²⁸ Hürriyet 01 Ocak 2000 “Yeltsin gitti!”

³²⁹ Cumhuriyet 01 Ocak 2000 “Yeltsin’den yeni yıl sürprizi.”

almasıdır. Putin'in bu kararlı tutumu, Rusya'da muhalifler dâhil herkesin övgüsünü ve sempatisini kazanmıştır.³³⁰

Vladimir Putin'in Rusya Başkanlığına Mart 2000'de yapılacak seçimler ile gelecek olması, Türkiye tarafından olumlu algılanmış, gelişmekte olan Türk-Rus İlişkilerine önemli katkılar sağlayacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit'in 4-6 Kasım 1999 tarihlerinde Rusya'ya yaptığı ziyarette bölgesel ve ikili politikalar hakkında değerlendirmeler yaptığı Putin ile arasında gelişen kişisel ilişkilerin, Mart 2000 seçimleri ile yeni fırsatlar ortaya çıkarabileceği belirtilmiştir. Ecevit'in Moskova ziyaretinde iki devlet arasında Terörle Mücadelede İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile iki ülkenin birbirlerine karşı uyguladıkları “Kürt-Çeçen dosyaları” da kapanmış oldu.

Türk Rus ilişkilerinin gelişmesi kapsamında, Vladimir Putin'in yakın işbirliğinde olduğu Moskova Belediye Başkanı Yuri Lujkov'un davetlisi olarak Moskova'ya bir ziyarette bulunan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ile yararlı görüşmelerde bulunduğu belirtilmiştir.³³¹

Daha henüz Ocak ayının başında iken, 26 Mart 2000 tarihinde yapılması düşünülen seçimlerin daha erkene alınması imkânı var iken, Putin'in böyle bir isteğinin olmadığı, söz konusu seçimlere yönelik

³³⁰ Cumhuriyet 01 Ocak 2000 “Portre/Vladimir Putin.”

³³¹ Cumhuriyet 01 Ocak 2000 “İki ülke ilişkileri daha da gelişecek.”

kendisinin herhangi bir propaganda çalışması da yapmayacağı ifade edilmiştir.³³²

Diğer yandan Rus Ordusunun Grozni'ye yaptığı harekâtlardan önemli neticeler alınamadığı, hatta zaman zaman bazı Rus askerlerinin Çeçen direnişçiler tarafından rehin alındıkları şeklinde moral bozucu haberlerin de devletin resmi kanalları dışındaki kaynaklardan kamuoyuna ulaştığı tespit edilmiştir. Ancak bu bilgiler hiçbir zaman devletin resmi kanalları tarafından teyid edilmemiştir.

26 Mart 2000 tarihinde yapılması planlanan seçimlerde, kendisinin Başkan seçilmesine garanti gözüyle bakılan Vladimir Putin'in, selefi Boris Yeltsin'in Rusya'nın büyük devlet oluşunu sahip olduğu nükleer silahlarla açıklamaya çalışan konseptine karşılık, Rusya'nın büyüklüğünün enerji kaynaklarına dayalı bir konseptin üzerine kuracağı belirtilmiştir.

Vladimir Putin 5 Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi Kazakistan, Türkmenistan, Belarus ve olabilirse Ukrayna ile birlikte Mini-OPEC kurmaya çalışmakta, bu sayede gaz, petrol, kömür ve elektrik kaynaklarının işletilmesi ve ürünlerinin kullanıcı ülkelere ihracı konusunda ortak hareket edilmesini hedeflemektedir.

Vladimir Putin, enerji politikaları kapsamında Türkmenistan ile bir anlaşma imzalayarak, Türkmen gazının Rusya tarafından tamamının alınmasını sağlamıştır. Bu şekilde bir hareket tarzı ile “Mavi Akım”

³³² Cumhuriyet 01 Ocak 2000 “Putin kendinden emin.”

önemli derecede ön plana çıkarılmıştır. Oysa Türkmenistan'dan Türkiye'ye gelecek bir doğalgaz hattı Türk Dünyası için daha avantajlı olabilecekken, Türkmenistan'ın Azerbaycan ile Hazar Denizi'nde bazı petrol yataklarının kime ait olduğu konularında ortaya çıkan anlaşmazlıkları nedeniyle, bu seçenek Rusya'nın da etkisiyle ortadan kaldırılmıştır.

Mavi Akım Şubat 2000 ayında ilk teknik çalışmaları ile fiilen başlatılmıştır. Karadeniz'in altından geçmesi planlanan hattın 2001 yılından itibaren Türkiye'ye gaz vereceği belirtilmiştir. Buna karşılık Azerbaycan'da faaliyet gösteren BP AMACO Şirketi Gürcistan üzerinden 2002 yılından itibaren Türkiye'ye yüklü miktarda doğalgaz verilebileceğini açıklamıştır.³³³

Rus Ordusu yetkilileri tarafından yapılan, 6 aydır süren “Topyekun Savaş”ın bittiği açıklamalarından hemen sonra, Çeçen direnişçilerin Grozni’de ve hemen sınırın yakınlarında düzenledikleri sürpriz saldırılarla çok sayıda Rus askerinin öldürüldüğü, ilk çatışmaların akabinde hava unsurlarının da bombalama faaliyeti yaptıkları, toplamda 90 sorti uçuş gerçekleştirdikleri bildirilmiştir.³³⁴

Çeçenistan’da devam eden Rus-Çeçen savaşından çelişkili haberler de gelmektedir. Güçlü Rus Ordusuna rağmen Çeçenlerin bazı başarılar elde ettikleri, bu kapsamda bir Rus helikopterinin düşürüldüğü, 50 Rus askerinin öldürüldüğü, birçok askerin de yaralandığı belirtilmektedir.

³³³ Cumhuriyet 06 Mart 2000 Hasan Aksay “Rusya doğal gazda öne çıkıyor.”

³³⁴ Milliyet 04 Mart 2000 “Çeçenlerin intikamı.”

Hatta bu rakamlar Çeçen kaynaklarınca daha da abartılı olarak kamuoyuna iletilmekteydi.

Rusya’da o günlerde kamuoyunun en çok ilgilendiği konular arasında yaşanan ekonomik güçlükler ve kötüye giden ekonomi ile zaten bunları kötü yönde etkileyen Rus-Çeçen savaşı vardı. Adeta Rusya’yı bu kötü durumdan çekip çıkarabilecek bir kahraman aranmakta iken, büyük bir ihtimalle bu kahraman da seçimleri kazanacak olan Vladimir Putin olacaktı.

Rus-Çeçen çatışmalarının yaşandığı bölgede bulunan İngiliz Observer gazetesi muhabiri Katır-Yurt bölgesinde 363 sivil vatandaşın, Şubat 2000 ayında Rus askerlerince katledildiğini, bölgede insan hakları ihlallerinin üst düzeyde gerçekleştiğini rapor etmiştir.

07 Mart 2000 tarihinde edinilen bilgilere göre, Kafkaslarda insan hakları ihlallerini araştırmak üzere görevlendirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) heyetinin, güvenlik kaygıları nedeniyle bölgeye gidişlerinin ertelendiği bildirilmiştir.³³⁵

Çeçenistan’ın güneyinde bulunan Argun boğazının kontrolü için Rus Ordusu’nun yaptığı harekât ile halen bölgenin kontrolünün kesin sağlanamamış, buna karşılık verilen, verdirilen kayıplar açısından da karşılıklı çelişkili açıklamalar yapılmıştır. Çeçenler 70 Rus askerini öldürdüklerini ifade ederken, Rus interfaks ajansı da Argun boğazınındaki Satoj ve Daçi-Borzoy arasındaki 20 km. lik bölgedeki

³³⁵ Cumhuriyet 07 Mart 2000 “Ruslar milislerin ilerleyişini durduramıyor.”

köylerin Rus güçlerinin denetimine geçtiğini, Rus Ordusu'nun son 24 saat içerisinde Argun ve Vedenö'ya 63 sorti uçuş gerçekleştirdiğini, çatışmaların son 5 gününde toplam 600 Çeçen'in öldürüldüğünü açıklamıştır.

Öte yandan Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) heyetinin Kuzey Kafkasya'da incelemeler yaptıktan sonra Çeçenistan'daki durum hakkında bir rapor hazırlayacakları belirtilmiştir.³³⁶

Rus General Trosev, Çeçen Devlet Başkanı Mashadov, Komutanlar Şamil Basayev ve Hattab'ın öldürüldüklerini açıklasa da, Çeçen liderlerin öldürüldüklerine dair haberler bağımsız haber kaynaklarınca doğrulanmamıştır. Vladimir Putin, Çeçenistan'ın kısa bir zaman sonra artık Moskova'dan yönetileceğini, ancak ilk olarak seçimlerden sonra Çeçenistan'da birkaç yıl sürecek bir Başkanlık sisteminin başlatılabileceğini ifade etmiştir. Vladimir Putin ayrıca BDT'nin Moskova'da toplanan İçişleri Bakanları toplantısında yaptığı konuşmada "Uluslararası Teröristler eski SSCB topraklarını iyi bir hedef olarak görüyorlar" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Aslında bu açıklama ile Çeçen direnişinin içerisinde yabancı unsurların da bulunduğunu ima etmeye çalışmıştır.³³⁷

Vladimir Putin'in Başkan Vekili olmasından dolayı, Rusya'yı ilk ziyaret eden siyasi lider İngiltere Başbakanı Tony Blair olmuştur. Tony Blair, Putin ile görüşmeden önce, bir taraftan Rus askerlerinin

³³⁶ Cumhuriyet 10 Mart 2000 "Argun boğazı Rusların denetimine geçti."

³³⁷ Cumhuriyet 11 Mart 2000 "Çeçenistan Moskova'ya bağlı olacak."

Çeçenlere karşı savaşlarında önemli insan hakları ihlalleri olduğunu söylerken, diğer taraftan da, aslında Çeçenlerin eylemlerini terörizm, kendilerini de terörist olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bu görüşlerini ifade ettiği Putin ile St. Petersburg’daki buluşmasında, Putin de kendilerine eğer insan hakları ihlali konusunda bazı kuşkular varsa, bunun AGİT kapsamında görevlendirilecek bir heyet ile bölgede incelemelerde bulunulabileceğini, ancak şartların yapılacak görüşmelerle daha net ortaya konulması gerektiğini ifade etmiştir.³³⁸

Vladimir Putin’i ziyaret eden İngiltere Başbakanı Tony Blair’in dönüşte yaptığı açıklamada, kendisinin ülkesini çok iyi tanıyan ve ne yapılması gerektiği bilen, açık görüşlü bir lider olduğunu, buna karşılık Putin’in de kendisine, ülkesinin petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarına yönelik yatırımlarda, İngiltere’nin deneyimlerini önemseydiğini ve bu kapsamda yapılacak işbirliğine değer verdiğini ifade ettiği bildirilmiştir.³³⁹

Diğer yandan, Rusya Savunma Bakanı Igor Sergeyev ve İçişleri Bakanı Vladimir Ruşaylo birbirine benzer açıklamalarla, artık Rus Ordusu’nun şehirlerden sonra, kırsal alandaki ve dağlardaki tüm direnişçileri etkisiz hale getirmek üzere harekete geçirildiğini açıklamıştır.³⁴⁰

Daha önce rejime karşı görüşlerinden dolayı ülkeden sınırışı edilen Nobel ödüllü Rus yazar Soljenitsin ülkenin düze çıkması için bir yüzyıl gerektiğini, 70 yıllık komünist rejimle ülkenin çok kötü duruma

³³⁸ Cumhuriyet 12 Mart 2000 “Blair’den Putin’e destek.”

³³⁹ BBC.NEWS 12 Mart 2000 “Blair’den, Putin’e övgü.”

³⁴⁰ Cumhuriyet 12 Mart 2000 “Ruslar da Çeçenler de saldıracak.”

geldiğini, son 10 yıl içerisinde de çok daha anormal şeyler yaşandığını, özelleştirmelerle bir avuç zenginin çok daha zengin hale gelmesinin sağlandığını, ancak bu durumun vatandaşın gelirinde herhangi bir artış sağlamadığını belirtmiştir. Boris Yeltsin'in de tüm olumsuzlukların içinde bulunan bir kişi olduğunu, zaten de Vladimir Putin'i de Başkan Vekillğine, kendisinin istifasından sonra kendisine karşı herhangi bir soruşturma açılmaması koşuluyla atadığını iddia etmiştir.³⁴¹

Seçimlere çok az bir zaman kala, Çeçen direnişinin önemli isimlerinden biri, Moskova'da "Yalnız Kurt" olarak bilinen Salman Rodiev'in Rus İç İstihbaratı FSB tarafından, kendisine silah temin edecekleri oyunu ile tuzağa düşürölüp yakalanmıştır. Ancak ilginç olan, Çeçen yönetiminde bulunan Aslan Mashadov'un Raduyev'e hiç sahip çıkmaması, hatta kendisinin nerede olduğu sorulduğunda "Direnişlerde kendisi yok, nerede olduğu konusunda da hiçbir fikrim yok" diye cevap vermesidir. Öyle anlaşıyor ki bu iki liderin arası o kadar açıktı ki, biri diğerini düşmanlarına tereddüt etmeden teslim edebilecek durumda idiler. Öte yandan Rus istihbaratı Rodiev'i sorguladıkça, daha önceden gerçekleştirilmiş birçok terörizm faaliyetine ait bilgiler elde ettiklerini açıkladılar.³⁴²

Japonya'nın Başkenti Tokyo'ya yaptığı bir ziyaret esnasında açıklama yapan ABD Savunma Bakanı William Kohen, Rusya'nın NATO'ya

³⁴¹ Cumhuriyet 16 Mart 2000 "Rusya'ya yüzyıl gerek."

³⁴² Cumhuriyet 16 Mart 2000 "Çeçenistan Raduyev'e sahip çıkmadı."

girişinin kolay olmayacağını, her şeyden önce Rusya'nın bu konuda belirlenen kriterleri yerine getirmesi gerektiğini açıklamıştır.³⁴³

Çek Cumhuriyeti'nde görevli bir Rus diplomatın NATO sırlarını çalmaya çalışması nedeniyle sınır dışı edildiği belirtilmiştir.

Kremlin sözcüsü Şoro-Argun köylerinde direnişçilere karşı yürütülen topçu harekatında 108 Çeçen'in öldürüldüğünü, köylerin Rus Kuvvetleri tarafından ele geçirildiğini, kaçabilenlerin de kaçıp gittiklerini söylemiştir.³⁴⁴

21 Mart 2000 tarihinde Rusya Başkan Vekili Vladimir Putin bir savaş uçağı ile Çeçenistan'a giderek, burada yaptığı konuşmalarda, artık Çeçen liderlerle görüşme yapılabileceğini açıklamıştır. Rus lider bölgeyi daha önceden, 31 Aralık 1999'da Boris Yeltsin'in istifasından sonra kendisinin Başkan Vekili olduğu tarihte ziyaret etmişti. O zaman kötü yönde ilerleyen Çeçen sorununun artık kontrol altına alındığını, sorunun kendi kuralları ile daha zahmetsiz bir şekilde çözülebileceğini vurgulamak istemiştir. Gerçekte ise Putin bu süre içerisinde Çeçen sorununu önce olduğundan daha çetrefilli zor bir konu olarak gösterip sonra bu zorluğun altından kolaylıkla kısa zamanda kalktığı için de halk nazarında popülarlığını arttırmıştır.

Seçime çok az bir zaman kala Putin Çeçenistan'a yönelik söylemlerini çok daha üst seviyelere çıkararak, onlara yönelik olarak "Çeçen

³⁴³ Cumhuriyet 20 Mart 2000 "Rusya NATO'ya zor girer."

³⁴⁴ Cumhuriyet 22 Mart 2000 "Putin'den gövde gösterisi."

hayvanların tamamen yok edilene kadar harekâta devam edileceğini” diğer yandan harekât tamamlandığında da kesinlikle Rus Ordusu’nun Çeçenistan’dan tamamen çıkarılmayacağını, bu şekilde geçmişte yapılan hataların artık tekrarlanmayacağını ifade etmiştir.³⁴⁵

Seçime 2 gün kala, Rus Ordusu’nun Çeçenlerin son direniş kalesi olarak gördükleri Komsomolskaya köyünün denetiminin de ele geçirildiği, çatışmaların son gününde 76 direnişçinin Rus Kuvvetlerine teslim olduğu, 42 direnişçinin ise öldürüldüğü ifade edilmiştir.

2000 yılı Şubat ayının son haftasında Aldi köyünde katledilen 62 sivilin Rus Askerleri tarafından değil de İçişleri Bakanlığına bağlı OMON birlikleri tarafından gerçekleştirildiği, öldürülenler arasında 1 yaşında bir çocuğun da bulunduğu belirtilmiştir.

Bu arada seçime 2 gün kala aşırı milliyetçi lider Vladimir Jirinovski Komünist Parti ve Liberal Parti adayları lehine seçimden çekileceğini açıklamıştır.³⁴⁶

Rusya Başkanını seçerken Vladimir Putin’in oy oranının % 48- 56 arasında değiştiği, birinci turda % 50’ nin üstünde oy alamazsa bile, ikinci turda rakiplerine fark atabileceği, Putin’in seçilmesiyle toplumun öncelikle “Huzur” ikinci olarak da “Büyük Rusya” idealini gerçekleştirmeye çalışacağı belirtilmektedir.

³⁴⁵ Cumhuriyet 22 Mart 2000 “Çeçen hayvanları yok edilecek.”

³⁴⁶ Cumhuriyet 24 Mart 2000 “Çeçen kalesine Rus bayrağı.”

Diğer yandan Putin'in seçilme ihtimalinin iyice belirginleşmesinden sonra, Batılı ülke liderleri tarafından aslında pek beğenilmese de kendisi ile irtibata geçilme gayretlerine girildiği belirginleşmiştir.³⁴⁷

Rusya Merkez seçim komisyonu başkanı 26 Mart 2000 tarihinde yapılan seçimleri, oyların % 52'sinden fazlasını alan Vladimir Putin'in kazandığını bildirmiştir. Bu sonuca göre ikinci tur seçimlere gerek kalmamış olup Vladimir Putin Rusya Federasyonu Başkanı seçilmiştir. Putin aşağıda belirtilen 4 sebepten dolayı oyların çoğunluğunu alarak, kazanmayı bilmiştir. Bunlar; Çeçen savaşını başlatarak toplumdaki milliyetçi duyguları harekete geçirmesi; sert ve ödün vermez görüntüsüyle seçmenleri kendisine bağlaması; Rus halkının kendisini yeniden büyük ve güçlü bir ülkenin vatandaşları hissetmesini sağlaması ve Sovyetler'in dağılmasıyla kırılgan ulusal onuru bir ölçüde tamir etmesi olarak sıralanabilir. Seçmenler Yeltsin'den sıkılmıştı, ancak genel çizginin de sürmesini istiyordu. Putin, "Yeni ve güçlü Yeltsin" olarak algılandı.³⁴⁸

Seçime dış basının, özellikle Batı basınının tepkisi, genelde aynı noktalarda bulundu. Birincisi, Rusya'da 1991'den 1998'e gelinceye kadar ortada ne devlet ne de ekonomi kaldı ve Rusya çok itibar kaybetti. İkincisi, Rusya reform sürecinde Batının kendisine yardım edebileceğini varsayıyordu. Ancak bu hiçbir şekilde gerçekleşmedi.

³⁴⁷ Cumhuriyet 26 Mart 2000 "Rusya geleceğini oyluyor."

³⁴⁸ Milliyet 28 Mart 2000 "Rus Çarı Putin."

Tam tersine ülke tam bir talan alanına dönerek, ülkeden dışarıya yılda 150 milyar dolarlık bir sermaye kaçışı gerçekleşmiştir.

Putin’e göre “Geçen 10 yıl boyunca dünya ekonomisine entegre olma çabası ulusal ekonomik kompleksi tahrip etmiş, Rusya’yı dünya pazarının bir uzantısı haline getirmiştir. Bu iki gelişme Rusya elitini, i  ekonominin restorasyonuna, doğal kaynakların denetimini kontrol altına almaya, böylece de yakın çevreyi, tekrar Rusya’nın denetimi altına almaya y nelittiği ve Ulusalcı ve Emperyalist bir refleks güçlenmeye başladı. Bu refleks halkta da bir karşılık görmüştür. Çünkü 9 yıldır Rus Halkı güçlü bir ülkenin vatandaşı gibi değil, sanki yoksul bir ülkenin vatandaşı olarak boş yere fedak rlıklarda bulunmak zorunda kalmıştı. Bu aşağılanmalardan kurtulup artık eski güçlü devletine kavuşmak istiyordu. Böylece Putin’in takip edeceği strateji zaten kendiliğinden ortaya çıkıyordu: ulusal ekonomiyi canlandırmak, devletin kaynaklarını sifonlayan g   gruplarını ve ordunun prestij kaybını (   enistan’da olduğu gibi) engelleyerek tekrar saygın hale getirmek, etnik bölgelerin yöneticilerini merkezden atayarak kontrolü elden bırakmamak, ulusu bir arada tutabilmek için milliyetçi, dini, tarihi temaları kullanmak (Gerçekten de Rusya’da dindar olduğunu açıklayan ilk lider Vladimir Putin olmuştur) ve enerji kaynaklarını, bu kaynakların tüketicie götüren ulaşım sistemlerini kontrol altına almaya çalışmak.³⁴⁹

³⁴⁹ Cumhuriyet 28 Mart 2000 “Seçim sonuçlarına dünyanın tepkisi.”

Seçimlerde Vladimir Putin’in Başkan seçilmesi; Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya ve Çin gibi büyük ülkelerin liderleri tarafından olumlu karşılanırken, Fransa ve İngiltere tarafından een sorununa ve burada yaşanan insan hakları ihlallerinin bir an önce sonlandırılmasına özellikle dikkat çekilmiştir.³⁵⁰

Duma’da eski Devlet Başkanı Boris Yeltsin’in dokunulmazlığının kaldırılması ve yargılanması için Komünistlerin hazırladıkları yasayı Vladimir Putin engelledi. Böylece Yeltsin’in Putin’e Devlet Başkanlığını verirken, ileri sürdüğü şartı da yerine getirilmiş oldu.

Diğer taraftan ABD Diş İşleri Bakanı Madeleine Albright, Putin’in Rusya Devlet Başkanı olarak seçilmesinde sonra Rusya ile ilişkilerin daha da gelişeceğine inandığını, bu kapsamda nükleer silahların sınırlandırılması antlaşması Start 2’nin Putin tarafından Rusya Paramentosundan geçirilebileceğini ifade etmiştir.³⁵¹

Rusya’nın politikasını etkileyen Aleksandir Dugin, Rusya’nın Türkiye’yi Kıbrıs politikaları ve ayrılıkçı Kürt hareketi ile destabilize edebileceğini ifade etmiştir.³⁵²

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in davetlisi olarak Türkiye’ye bir ziyarette bulunacak Rusya Devlet Başkanı Putin’in iki ülke ilişkilerinin gelişmesine önemli katkılarda bulunacağı, bu kapsamda Türk Diplomatları tarafından konu ile ilgili olarak zaten

³⁵⁰ Milliyet 28 Mart 2000 “Çin sevili, Batı temkinli.”

³⁵¹ Cumhuriyet 29 Mart 2000 “Komünistlere bir darbe daha.”

³⁵² Cumhuriyet 29 Mart 2000 “Rusya Kıbrıs’ta jest yapabilir.”

iki ülke arasında herhangi bir sorun yok, dolayısıyla iki ülke arasındaki ortaklığın “Geliştirilmiş çok boyutlu ortaklık” haline d n şt r lebi-
leceği ifade edilmiştir.³⁵³

26 Mart 2000 tarihinde yapılan seçimlerin kesin sonuçları açıklandı. Buna göre; Vladimir Putin’in Rusya Devlet Başkanlığı seçimlerinin ilk turunda oyların % 52.2’sini aldığı kesinleşti. Bu sonuçlara göre 2000 yılı Mayıs ayı başında yemin edip göreve başlayacak olan Vladimir Putin’in önceliği kötü ekomomik gidişatın düzeltilmesi, yolsuzlukların ortadan kaldırılması, ülke içerisinde ayrılıkçılık faaliyetlerine son verilmesi ve huzur ortamının geri getirilmesi olarak belirlenmiştir. Putin yaptığı açıklamada belirlenen hedeflerin elde edilmesinde rakipleriyle de ortak çalışılabileceğini belirtmiştir.³⁵⁴

Resmi bir ziyaret için Ankara’ya gelecek olan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in PKK/KONGRAGEL’i kendilerinin terör listesine almaları karşılığında, Türkiye’nin de  e en direniş ilerden desteğini çekmesini isteyeceği, zira Rus basınında çıkan haberlerde bazı  e en direnişçilerin eğitimlerini Türkiye’de aldıkları iddia edilmektedir.³⁵⁵

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in davetlisi olarak, heyetiyle birlikte Ankara’ya bir ziyarette bulunan Rusya Başkanı Vladimir Putin’in içerisinde Türkiye’de eğitim aldıkları iddia edilen bazı  e en teröristlerin isimlerinin olduğu dosyayı masaya koyduğu, bu durumun

³⁵³ Cumhuriyet 29 Mart 2000 “Moskova ile yeni dönem başlayacak.”

³⁵⁴ Cumhuriyet 30 Mart 2000 “Putin hemen kolları sıvadı.”

³⁵⁵ Cumhuriyet 04 Aralık 2004 “ e en dosyası masada.”

düzeltilmesine karşılık kendilerinin de PKK ile ilgili politikasını düzenleyebileceğini açıklamıştır. Türk tarafının da, terörizm ile mücadelede, Türkiye'nin Rusya ile beraber olacağını ifade ettiği belirtilmiştir.³⁵⁶

Rusya İstanbul Konsoloslugu ticaret ataşesi Victor Iliskiy, Rusya ile Türkiye arasında gelişen bavul ticaretinin artık kayıt edilerek vergilendirilmesi, gümrük işlemlerinin belirli esaslara bağlanması, bu kapsamda güvelik uygulamalarının da belirli esaslara bağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu ticaretin kontrol edilmesini hem Avrupa'nın Rusya'dan talep ettiğini, hem de karşılıklı her iki devletin menfaatine uygun olacağı belirtilmiştir. Zira eski haliyle her iki devlette önemli oranlarda vergi kayıplarına neden olduğunu ifade etmiştir.

1990'lardan sonra İstanbul Laleli'de başta Rus turistlerden olmak üzere BDT ülkeleri ve Doğu Avrupa ülke vatandaşlarından oluşan yeni ticaret şekli “Bavul Ticareti” olarak tanınmıştır. Kabaca tabir etmek gerekirse yukarıda bahsedilen ülke vatandaşları kendi ülkelerinden getirdikleri düşük düzeydeki ticaret mallarını Türkiye’de satıp, yine Türkiye’den satın aldıkları ihtiyaç malzemelerinden oluşan bir ticaret şekli olmuştur. Gümrüklerde herhangi bir vergi işlemine tabi tutulmayan bu ticari faaliyet kabaca 50 kg.ı aşmayan, 2000 doları geçmeyen yarı turistik, yarı ticari bir faaliyet olarak görülmüştü. Ancak yukarıdaki kriterleri de aşmaya başlayan bu ticaret şeklinde tabiki zamanla devletlerin vergi kayıpları giderek artmaya başlamıştı. Zira bu ticaret şekli 1990'larda

³⁵⁶ NTV-MSNBC 06 Aralık 2004 “Rusya ile yeni dönem.”

başlayıp, 1996’larda en tepe noktasına çıktığında, toplamda 8.8 milyar dolar gibi rakamlara ulaşmıştır. Bu ise özellikle Rusya tarafından vergi kayıplarına neden oluyor diye, vergilendirmeyi esas alan bir düzenlemeye tabi tutulması yönüne gidilmiştir.

Bavul ticaretinin çoğunluğu Rus vatandaşları tarafından yapıldığı için, bu işin belirli kurallara bağlanmasını Rusya daha da özelde Putin istemekte idi. Bu yöndeki çalışmalar ilgili komisyonlarca Karadeniz Ekonomik İşbirliği toplantısında ele alınmıştır.

Rusya bavul ticaretinde kademeli olarak önce kargo fiyatları arttırdı, daha sonra da gümrüklerde bazı kuralların uygulanmasını başlattı. Buna göre 50 kg. 2000 dolara kadar olacak ticari mallardan vergi alınmadı, ancak 200 kg. 20000 dolara kadar olacak ticari mallardan %30 oranında vergi alınmaya başlanmıştır. Konu ile ilgili kanuni düzenlemeler 1996 ve 1999 yıllarında yapılmıştır.³⁵⁷

2000’Lİ VE 2010’LU YILLAR: RUS-ÇEÇEN İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

Başkan Putin Çeçenistan’ın bağımsızlık taleplerine son vermek için 23 Mart 2003’te Çeçenistan’ı Rusya’nın ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirip, Çeçenistan’a otonom bölge statüsü veren bir referandum yaptırmıştır. Çeçen halkının büyük kısmı tarafından onaylanan bu referandum sonrasında Ekim 2003’te yapılan seçimler neticesinde

³⁵⁷ Cumhuriyet 05 Aralık 2004 “Laleli Putin’i bekliyor.”

Çeçenistan Başkanı Ahmet Hacı Kadirov³⁵⁸ olmuştur.³⁵⁹ II. Rus-Çeçen savaşı ile birlikte Çeçenistan’da kontrolü ele geçirmeyi başaran Rusya kendisine bağlı Ahmet Kadirov yönetimini başa getirerek sivil iradeyi güçlendirme yolunu tutmuştur. Putin, kukla rejimin baş aktörü Kadirov’u Çeçenistan’ı Rusya’nın çıkarları doğrultusunda yürütmesi ve Rusya’nın emirlerini yerine getirmesi adına en yetkili sivil otorite olarak atamış ve buna bağlı olarak da Çeçenistan’daki Rus yanlılarının güç sahibi olmalarını destekler bir strateji güderken, kalan direnişçilerin de kendi içinde parçalanması ve direniş ruhunun tırpanlanması amacıyla hareket etmiştir. Böylece Çeçen direnişçilerinin de halktan buldukları destek ortadan kalkacak, direnişçiler arasında çatışmalar çıkacak ve bu durum da bölünmelerine sebep olacaktı. Sonuç olarak da zayıflayan Çeçen isyancılarının federal güçlere karşı harekette bulunmaları imkânsız hale gelecekti.³⁶⁰

1990’lı yıllar ile birlikte kriz alanı haline gelen Çeçen sorunu, bir tarafın kendi kendini yönetme isteği peşinde olmasına karşılık, diğer tarafın toprak bütünlüğünü korumaya çalıştığı olaylar zincirinin ana merkezi olarak tanımlanmaktadır. Çeçenlerin, etnik kültürleri etrafında kümelenmiş kurulacak olan bağımsız bir devlet için adımlarını, Rusya devlet güvenliği çerçevesinde değerlendirmiş ve “terörizmle savaş”

³⁵⁸ NTV, “Ahmet Kadirov Kimdir?”, 6 Ekim 2003, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/237732.asp>

³⁵⁹ Oktay F. Tanrısever, “Moskova’nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları”, *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, Cilt: 6, Sayı: 4, ss.180-201, s.196

³⁶⁰ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya” USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.135

Oktay F. Tanrısever, “Moskova’nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları”, *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, Cilt: 6, Sayı: 4, ss.180-201, s.196

başlığı altında bu bağımsızlık ateşine imkan tanımayacak politikalar uygulamıştır. Aslında ABD’de meydana gelen 11 Eylül saldırıları Rusya’nın Çeçen sorununu terör kapsamında işleyebilmesi için büyük bir fırsattır.³⁶¹ Batı medyası 11 Eylül 2001 öncesi meydana gelen Budennovsk (Haziran 1995) ve Kızılyar (Ocak 1996) saldırılarında Çeçenleri “özgürlük savaşçıları” ve “silahlı direnişçiler” olarak tanımlarken, 11 Eylül sonrasındaki “Nordost Tiyatro Baskını” (Ekim 2002), 2003’teki Kara Dullar’ın intihar eylemlerini ve Eylül 2004’teki “Beslan Okul Baskını” gibi olayları “terörist saldırılar” olarak tanımlamış ve Çeçenleri terörist olarak nitelendirmiştir.³⁶² Terör olaylarından sorumlu tutulan Çeçenler için, Thomas Goltz’un “Çeçenistan Günlüğü” adlı kitabında 2001 öncesi ve sonrası tanımlanmaları şu şekilde aktarılmıştır:

Vaktiyle, bu insanlar (Çeçenler) Moskova tarafından “ayrılıkçı haydut çeteleri” diye damgalanmıştı, onlar kendilerini “özgürlük savaşçısı” veya Çeçenistan’ın bağımsızlık savunucuları diye adlandırırsalar da. Neredeyse 7 yıl sonra, bugün, hemen her Batılı beyinin korku lopunun içine iyice yerleşen Usame Bin Ladin kavramıyla, büyük ihtimalle “Müslüman teröristler” diye adlandırılacaktır. Çeçenistan’da vuku bulan gelişmelere bakılacak olursa – başlıca umutsuzluk ve bir sürü dış aktörü içeren çok daha büyük bir senaryoda yalnızca piyon **olarak**

³⁶¹ Sinan Oğan, “Matruşkalaşan Terörizm”, TÜRKSAM, 10 Eylül 2004, <http://turksam.org/matruskalan-terorizm>

³⁶² Sezai Özçelik, “Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları”, **Yeni Türkiye**, Kafkaslar Özel Sayısı-9, sayı:79, Temmuz-Aralık 2015, ss.359-369, s.361

kullanıldıklarını derinden kavrama bilinci ile- en azından bazılarının 11 Eylül 2001'den önce Afganistan'daki El Kaide eğitim kamplarına veya 18'i kadın 50 kadar intihar bombacısı Çeçen'in 750'den fazla izleyicinin hıncahınç doldurduğu bir tiyatroyu zaptettiği, 2002 Ekim'inde Moskova'daki feci rehine krizine katıldıklarını tahmin etmek için hayal gücünü fazla zorlamak gerekmez.³⁶³

Özellikle 11 Eylül olaylarından sonrası Çeçenli direnişçilerin dini kimliklerinin öne çıkartılarak ve hem Rusya tarafında ve hem de batı medyasında terörizme angaje edilerek tanımlanıyor olması Amerika'nın yeni dünyanın hegemon lideri şeklinde adlandırdığı emperyalist yayılma stratejisinin bir sonucudur. Bu durumda Çeçenler Müslüman oldukları için terörist olarak adlandırılmışlardır, bu olması gerekliydi çünkü büyük oyunun bir parçasıydı. ABD emperyalizmi Çeçenistan'ı da Müslüman Çeçenleri 'terörist' olarak tanımlayarak Çeçenlerin tüm dünyadaki algılanış niteliklerinin değişmesine neden olmuştur. Bu durumda bölgeye Amerika'nın işgalde bulunmadığı halde neden Rusya'nın lehine strateji izleyeceği sorgulanabilir. Ama şu açıktır ki Amerika terörle mücadele bayrağı altında açtığı savaş için tüm dünyayı harekete geçirmeliydi. Böyle bir tehlikenin olduğu yönde kesin bir inanış tüm dünyaya yayılmak zorundaydı çünkü Amerika'nın atacağı adımlar lider vasfını pekiştirir nitelikte olsun. Bu durumda ulusal kurtuluş için mücadele içerisinde olan Çeçenler sömürgeci yaklaşımlar ve hegemonların sinsî politikaları yüzünden terör

³⁶³ Thomas Goltz, “Çeçenistan Günlüğü Bir Savaş Muhabirinin İzlenimleri”, Çeviren: Murat Başdinkçi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, İstanbul, s.6

çizgisinde aktörler olarak değerlendirmeye alınmıştır. Anıl Çeçen'in ifadesiyle: “*Müslüman olmanın faturası, Çeçenlere İslami terörist damgası vurularak ödetilmiştir*”.³⁶⁴ Sonuç olarak da on yıllık savaşın faturasını Çeçenler tıpkı Bosnalı Müslümanlar gibi üç yüz bin insanını kaybederek ödemek zorunda kalmışlardır.³⁶⁵

Kadirov 2004 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasını yıldönümü törenlerinde stadyuma konulan bombalı suikast sonucu öldürülmüş³⁶⁶ ve yerine oğlu Ramazan Kadirov Başbakan olarak Çeçenistan'a atanmış daha sonra Çeçen Başkanlığı görevine getirilmiştir. 2007 yılında yapılan seçimlerde Kadirov Çeçenistan başkanı olarak seçilmiştir.³⁶⁷ Savaş üzerinden yılların geçmiş olmasına ve Rusya yanlısı iktidarların gelip geçmesine rağmen halen daha istikrarsızlık durumu devam etmektedir. Bu durum da şu çıkarıma evrilmektedir ki, Çeçenistan'da var olan ekonomik problemler çözülmedikçe oradaki düzensizlik ortamının sonlandırılması imkansız-

³⁶⁴ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.147

³⁶⁵ Anıl Çeçen, “*Türkiye ve Avrasya*”, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.146-147

³⁶⁶ BBC, “Çeçen lider Kadirov Grozni'de öldürüldü”, 10 Mayıs 2004,

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/05/040509_chechnya_wrap.shtml

DW, “Çeçenistan Başkanı Öldürüldü”, 10 Mayıs 2004,

<https://www.dw.com/tr/%C3%A7e%C3%A7enistan-ba%C5%9Fkan%C4%B1-%C3%B6ld%C3%BCr%C3%BCld%C3%BC/a-2526630>

Hürriyet, “Kadirov toprağa verildi”, 10 Mayıs 2004,

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kadirov-topraga-verildi-38602347>

³⁶⁷ DW, “Çeçenistan'da oğul Kadirov dönemi, 5 Nisan 2007, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7e%C3%A7enistan-da-o%C4%9Ful-kadirov-d%C3%B6nemi/a-2519489>

BBC, “Kadirov'un önlenemez yükselişi”, 6 Nisan 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/fooc/story/2007/04/070406_fooc_moscow.shtml

BBC, “Çeçenistan'da II.Kadirov Dönemi”, 5 Nisan 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/04/070404_kadyrov.shtml

dır.³⁶⁸ Savaşlar ile birlikte gelen ve sonrasında yok edilemeyen belirsizlik durumu, Çeçen devleti içerisinde suç örgütlerinin nefes almasına olanak tanımış, ve devlet otoritesini zayıflatacak eylemler olan adam kaçırma, köle ve insan ticareti, silah, uyuşturucu ve mal kaçakçılığı Çeçenistan’da yaygınlaşmıştır. Aynı zamanda devam eden şiddetsel eylemler ve terör saldırıları ve Rus yönetimin bunlardan doğrudan Çeçenleri sorumlu tutması Çeçenlerin terörleştirilmesine sebebiyet vermiştir.³⁶⁹

Çeçenlerin sorumlu olarak tutuldukları en sarsıcı terör olaylarından biri Beslan rehine krizi olmuştur.³⁷⁰ 1 Eylül 2004 tarihinde meydana gelen olay yüzlerce kişinin ölümüne neden olmuştur.³⁷¹ Beslan’daki bu terör olayları doğrudan çocukları hedef alması bakımından önemlidir. Rusya’nın Kuzey Osetya bölgesinde 777’si çocuktan oluşan 1100 rehinenin alındığı Beslan okul kuşatmasıyla Kuzey Osetya dünyanın

³⁶⁸ Sezai Özçelik, “Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları”, *Yeni Türkiye*, Kafkaslar Özel Sayısı-9, sayı:79, Temmuz-Aralık 2015, ss.359-369, s.362

³⁶⁹ Sezai Özçelik, “Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları”, *Yeni Türkiye*, Kafkaslar Özel Sayısı-9, sayı:79, Temmuz-Aralık 2015, ss.359-369, s.363

³⁷⁰ “Beslan Rehine Krizi (2004)”, <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/beslan-rehine-krizi-2004-531>

³⁷¹ Ahmet Sapmaz, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences* Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.16

Hürriyet, “Katliam gibi operasyon”, 3 Eylül 2004, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/katliam-gibi-operasyon-254770>

Vatan, “Rehine krizi sona erdi”, 3 Eylül 2004, <http://www.gazetevatan.com/rehine-krizi-sona-erdi-35162-gundem/>

ilgi odağı haline gelmiştir.³⁷² Beslan terör olayının sorumluluğunu Kafkas Center web sitesinde Çeçen Lider Şamil Basayev üstlenmiştir.³⁷³ Şamil Basayev'in bu eylemin sorumluluğunu üstlendiği haberler kronolojik sıra ile aşağıda bulabilirsiniz:

Çocuk Katili Benim

“Çeçen terörist Şamil Basayev, Beslan'daki 439 kişinin ölümüyle sonuçlanan okul katliamından, iki Rus uçağının eş zamanlı düşürülmesine kadar, toplam beş eylemin sorumlusu olduğunu ilan etti. Basayev, Çeçenistan'daki seçime misilleme olarak yapılan eylemlerin mali bilançosunu da açıkladı: Toplam 21 bin dolar. Ayrılıkçı Çeçen gerilla lideri Şamil Basayev, Rusya topraklarında son bir ay içinde meydana gelen beş terör eylemini üstlendiğini açıkladı. Beş yıldır Çeçen direnişinin resmi sitesi olan Kavkazcenter.com internet sitesinin yayınladığı mektupta Basayev, 1-3 Eylül'de Beslan kentindeki çoğu çocuk 339 kişinin ölümüyle sonuçlanan okul baskını eylemini ve ayrıca 24 Ağustos'ta iki yolcu uçağına ve 31 Ağustos'ta Moskova'da iki metro istasyonuna da girilen eylemleri üstlendi. Eylemlerde toplam 439 kişi yaşamını yitirmişti.”³⁷⁴

³⁷² Leyla Budak, “Çeçenistan-Rusya Gerginliğinde Rus Medyası: Kuzey Osetya Beslan Okul Kuşatması Örneği”, *Uluslararası Suclar ve Tarih*, 2012, Sayı: 13, s.18 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/701008>

³⁷³ Leyla Budak, “Çeçenistan-Rusya Gerginliğinde Rus Medyası: Kuzey Osetya Beslan Okul Kuşatması Örneği”, *Uluslararası Suclar ve Tarih*, 2012, Sayı: 13, s.18 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/701008>

³⁷⁴ “Çocuk Katili Benim”, *Hürriyet*, 18.09.2004 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cocuk-katili-benim-258408>

Beslandaki Baskını Basayev Üstlendi

Basayev'a ait olduğu belirtilen açıklamada, Beslan'daki okul baskınında çok sayıda insanın ölmesinin nedeninin, güvenlik güçlerinin binaya saldırması olduğu da savunuldu. Ölümlerden de, Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin sorumlu tutuldu. Riyad Es-**Salikhin grubunun**, Rusya'da son 10 yıl içinde gerçekleşen terör saldırılarının birçoğunda parmağı bulunuyor. Rus yetkililer, Çeçen liderler Şamil Basayev ve Aslan Mashadov'un yakalanması için bilgi verecek isyancılara 10 milyon dolar ödöl vereceklerini açıklamışlardı.

Aslan Mashadov, Beslan'da üç gün süren ve katliamla sonuçlanan kuşatmayla hiçbir ilgisi olmadığını belirtmişti.

Moskova'da bulunan BBC muhabiri Peter Biles, Basayev'in açıklamasının yayımlandığı sitenin son dönemlerde Çeçen liderlerin sözcülüğünü yaptığını ifade ediyor.

ABD'den Basayev'e tepki

Şamil Basayev'in açıklamalarına ilk tepki Amerika Birleşik Devletleri'nden geldi. ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage, Basayev'i 'insanlıktan nasibibi almamış' olarak nitelendirdi.

*Armitage, Basayev'in 'yaşamasa da olacak' bir kişi olduğunu söyledi.*³⁷⁵

Eylül 2004'teki, Beslan Okul saldırısı Rusya'yı ve dünyayı sarsmıştır. Bu olayın ardından, Rus Genel Kurmay Başkanı, Rusya'nın dünya üzerindeki herhangi bir yere terörist eylemlere karşı önleyici saldırıda bulunabileceğini açıklamıştır. Ordunun kişi kapasitesi bakımından 2008 yılı hedefi 1 milyon askerdir. Terörle mücadele çerçevesinde ordunun daha modern, profesyonel ve kuvvetli hale getirilmesi planlamalarda da yerini almış durumdadır.³⁷⁶

2009 Nisan'ında Putin II.Rus-Çeçen savaşının sona erdiğini tüm dünyaya duyurmuştur, aslında savaşın 1999 yılında sonuç vermesine karşılık 2009 yılına kadar süregitmiş olmasının nedeni Çeçenistan'da yaygınlaşan istikrarsızlık sebebiyle düzenin kurulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de Rusya işbirlikçisi Kadirov yönetimi ülke genelinde kontrolü sağlayabilmiş ve denetim gücünü büyük oranda elinde tutmayı başarmıştı. Çeçen gerillalar her ne kadar parçalanmış gruplar halinde varlıklarını muhafaza etseler dahi, bu onların ülke için büyük bir tehlike olabileceği anlamını doğrulamıyordu, çünkü bölünmüşler ve kapasiteleri zayıflamıştı.³⁷⁷

³⁷⁵“Beslan'daki Baskını Basayev Üstlendi”, BBC, 17 Eylül 2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/09/040917_russia_school.shtml

³⁷⁶ Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, “*Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s. 318-319

³⁷⁷ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü”, Güvenlik Stratejileri, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.306, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

Vladimir Putin, Kadirov ailesine büyük oranda imkan ve özgürlük tanınarak onları kendi yanına çekmek istemiştir. Aileye bu süreçte geniş miktarda mali kaynak sağlanmıştır. Bunun da nedeni Putin'in bölgeyi kontrol altında tutabilmek istemesidir. Karşılığında ise Ramazan Kadirov babasından farklı davranmış, Başkan Putin'e sadık olarak ve itaat göstermenin karşılığında güç ile ödüllendirilmiş ve bu sayede konumunu sağlamlaştırmıştır.³⁷⁸ Bu durum da Kadirov'u güçlü konumlara ulaştırırken, gelen mali destek de başta Grozni olmak üzere, Çeçenistan'ın alt yapısını tekrar inşa etmeye yöneltilmiştir.³⁷⁹

Her ne kadar Kadirov yönetimiyle bölge istikrara kavuştu tarzında çıkarımlar yapılsa da, dar perspektiften kurtulup, geniş ölçekte analizi Kuzey Kafkasya geneline yönlendirirsek şu açıktır ki: Kuzey Kafkasya'da terör daha da artmıştır. Moskova'nın terörle mücadele kapsamında yürütmüş olduğu Çeçenistan'ın işgali Rusya kanadında kaybedilen prestijin yeniden toparlanması açısından başarılı sayılsa da aslında Moskova terörü Çeçenistan'da izole edememiştir. Terör dalgası Kuzey Kafkasya'nın geneline yayılmıştır. Moskova Nisan 2009'da Rus-Çeçen savaşının bittiğini duyuyarak bölgedeki askeri kuvvetlerini geriye çekmeye başlamıştır. Rus askerlerinin çekilmesi ile bölgede

³⁷⁸ Kırım Haber Ajansı, "Putin'den Kadirov'a Onur Nişanı", 9 Mart 2015, <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/putin-den-kadirov-a-onur-nisani/136455/>

Kırım Haber Ajansı, "Ramazan Kadirov: Putin için hayatımı feda ederim", 11 Mart 2015, <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/ramzan-kadirov-putin-icin-hayatimi-feda-ederim/136484/>

Star, "Kadirov, Putin için canını vermeye hazır!", 11 Mart 2015, <http://www.star.com.tr/dunya/kadirov-putin-icin-canini-vermeye-hazir-haber-1008661/>

³⁷⁹ Mesut Uyar, "Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü", Güvenlik Stratejileri, Yıl:14, Sayı:28, ss.275-317, s.307, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594724>

şiddet artmıştır. Bu sefer de bombalamalar, saldırılar Kuzey Kafkasya'nın diğer komşu cumhuriyetlerinde -Dağıstan, İnguşetya ve Kabartay-Balkar- görülmeye başlanmıştır. Rusya Federasyonu İçişleri Bakanlığı, Kuzey Kafkasya'daki terörist olayların 2009 yılında, 2008 yılına oranla %60 oranla artış gösterdiğini belirterek bölgeden yükselmekte olan terör ile birlikte tehlikenin ciddiyetini vurgulamıştır. Lakin Rus yönetimi terör saldırılarını engellemekte başarısız durumda kalmıştır.³⁸⁰ Görüldüğü üzere 1999 yılında teröre karşı savaş açan Putin yönetimindeki Rusya, savaş sonucunda Çeçenleri dizginlediklerini ve savaşın kazanan tarafı olduğunu belirtse de, durum Rusya'nın başarısızlığını göstermektedir.³⁸¹

Fakat, Rusya günümüzde üstün askeri gücü ve bölge ekonomisini sübvansede edebilir kapasitesiyle Kuzey Kafkasya'daki terör saldırılarına rağmen bölgede görece istikrarı ayakta tutabilmektedir. Askeri ve ekonomik güçte herhangi bir şekilde ortaya çıkabilecek eksiklik/düşüş durumunda Kuzey Kafkasya artık bastıramaz şekilde Moskova'nın omuzlarındaki ağır yük olacaktır.³⁸²

³⁸⁰ Ahmet Sapmaz, "Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri", *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences* Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.19

³⁸¹ Ahmet Sapmaz, "Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri", *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences* Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.22

³⁸² Ahmet Sapmaz, "Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri", *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences* Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776, s.23-24

Çeçenistan eksenine baktığımızda Kadirov yönetiminin iktidarı ile birlikte Çeçenistan’a barış ve düzenin tesis edilebildiği, mevcut yönetimle Çeçenlerin dini ve kültürel ortamının ve yaşam standardının eskiye nazaran önemli derecede iyileştiğini belirtilmektedir. Çeçenlere sağlanan bu ortam Kadirov karşıtları tarafından bile hoş karşılanmıştır. Ruslara karşı vermiş oldukları mücadeleler neticesinde yorgun düşen Çeçenlerin önemli bir kısmı Kadirov yönetimini “kötünün iyisi” olarak da değerlendirmektedir.³⁸³ Kadirov yönetimi her ne kadar Çeçenleri yanına çekse de bu durumun perde arkasında oluşturulmuş bir korku imparatorluğu vardır. Rusya adına Çeçenistan’ı yönetenler güçlendikçe paralel olarak karşıt sözlerin düştüğü de görülmüştür. Çeçenistan’ın Putin’i Kadirov iktidar koltuğunu Moskova’dan almış olduğu ekonomik destekle sağlamlaştırmış ve Çeçenistan’a yatırım yapmıştır. Şehir merkezine “Grozny City” adıyla ihtişam dolu gökdelenler inşa ettirmiş ve Sultanahmet Camii’nden ilham alınarak da Rusya’nın en büyük camisini Grozni’de yaptırmıştır.³⁸⁴

Ramazan Kadirov, Rusya’nın 2015 yılından itibaren Suriye’deki varlığına destek amacıyla bölgeye Çeçen askerleri göndermiştir. Kadirov sıklıkla Rusya’ya Suriye’de yardıma hazır olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁵ Nisan 2016’da görev süresi dolacağı ve devam edip

³⁸³ Hayati Aktaş ve Keisuke Wakizaka, “Çeçenistan’da Yeni Dönem ve Kadirov Yönetimi”, Karadeniz Araştırmaları, 2019, XVI/62: 231-238, s.236

³⁸⁴ Mehmet Timur, “Çeçenistan’ın Unutulan Hikayesi ve Kadirov Ailesi”, 31 Ocak 2018, https://insamer.com/tr/cecenistanin-unutulan-hikyesi-ve-kadirov-ailesi_1204.html

³⁸⁵ “Kadirov Putin’in Emrini Bekliyor”, 02.10.2015

<http://www.haber7.com/guncel/haber/1581885-kadirov-putinin-emrini-bekliyor>

etmeyeceği üzerine gelen sorulara, “*Putin ne derse ‘emredersiniz’ derim, ben Putin’in askeriyim*”³⁸⁶ diyerek kendisinin Moskova’ya olan bağlılığını vurgulamıştır. Kadirov ayrıca Eylül 2016’da üçüncü kez Başkan seçilmiştir.³⁸⁷

TÜRK-ÇEÇEN-RUS ÜÇGENİ

Genel olarak beş yüzyıllık Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel süreçte ilerleyişine baktığımızda sürekli savaş ortamının ve rekabetlerle harmanlaşan güvensizlik atmosferinin ikili ilişkiler karakteristiğine hâkim olduğunu görmekteyiz. Barış ve işbirliği dönemlerinin istisnai olarak deneyimlenmiş olsa da Türk-Rus ilişkilerine işaret edildiğinde genellikle diplomatik gerginlikler ve siyasal sorunlar belirmektedir. Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye’nin de Rus-Komünist karşıtı Batı bloğunda yer alıyor olması ilişkilerin 20.yüzyıl devamında da baltalanacağı yönünden algılanmıştır. Fakat 1980’li yıllardan itibaren ikili ilişkilerin daha fonksiyonel bir biçimde ele alınarak boyut değiştirdiği görülmektedir. Bir taraftan çöküş sürecinde olan Sovyetler Birliği, diğer taraftan NATO angajeli dış politika yelpazesini genişletme uğraşı içerisinde olan Türkiye birbirlerine yeşil ışık yakma stratejisinin peşinden gitmişlerdir.³⁸⁸ Güvensizliğin yok edilmesine

³⁸⁶ “Çeçen lider Kadirov: Putin ne derse ‘emredersiniz’ derim”, 02 Mart 2016 https://www.yeniasya.com.tr/dunya/cecen-lider-kadirov-putin-ne-derse-emredersiniz-derim_387923

³⁸⁷ Mehmet Timur, “Çeçenistan’ın Unutulan Hikayesi ve Kadirov Ailesi”, 31 Ocak 2018, https://insamer.com/tr/cecenistanin-unutulan-hikyesi-ve-kadirov-ailesi_1204.html

³⁸⁸ Erhan Büyükcakıncı, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri, Der. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, İstanbul, Der Yay, ss.685-716, 2004, s.685 Cilt: 3, academia.edu alanından [DOC], s.1 <https://www.academia.edu>

ilişkin birbirlerine yaklaşma politikaları sonucu olarak 2000’li yıllarda Türk-Rus ilişkileri “stratejik ortaklık ve işbirliği” temelinde adlandırılmaktadır³⁸⁹ ve bu tanımlamaya zarar verecek politikalardan bazen söylemsel ve bazen de eylemsel olarak kaçınıldığı görülmektedir. İkili ilişkilerin boyut değiştirmiş hali ve ilişkilere kazandırılmış yeni bakış açısının Türk-Rus ikili ilişkilerinin seyrinde değişiklik yaratacağı da ortadadır. Şunu da belirtmek gerekir ki stratejik ortaklık kendini ekonomik alandaki ilişkilerde açık bir şekilde göstermektedir. Siyasal olarak Türkiye-Rusya arasındaki sorunsal alanlar ve birbirlerini suçlama şeklinde yaşanan gerilimlerin de olduğu bilinmektedir. Bu durum da göstermektedir ki ticari-ekonomik ilişkiler her geçen gün ivme kazanarak artarken, bölgesel nüfuz ve çıkar çatışmalarından kaynaklanan her iki tarafında meşru temellere dayandırmış olduğu sorunlu ilişkiler politik alanda iki ülkeyi zaman zaman karşıt konumlara koymaktadır ve koyacaktır.

Bilindiği üzere, tarihi süreçte Kafkasya ve Orta Asya, Rusya ve Türkiye jeopolitik alanlarının kesişme noktasında yer almaktadır. Yaklaşık 500 yıldan beri Avrasya’da birbirleriyle rekabet halinde olan Rusya ve Türkiye’nin, Soğuk Savaş sonrası mücadele mekanının büyük ölçüde Kafkasya odaklı olduğu gözlemlenmektedir. Rusya bölgede azalan etkinliğini yeniden inşa etme uğraşı içerisinde politikalarını takip

/2104741/

So%C4%9Fuk_Sava%C5%9Ftan_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_T%C3%B
Crkiye-Rusya_%C4%B0li%C5%9Fkileri

³⁸⁹ Mitat Çelikpala, “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, **Bilig**, Kış:2015, sayı:72, 117-144, s.117

<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/156-published.pdf>

ederken, Türkiye önüne çıkan tarihi fırsatı değerlendirerek ve bu yönde strateji belirleyerek, Türk Cumhuriyetleri ve bölge devletleri ile ilişkilerini her alanda geliştirmeyi ve bu devletlerin Rusya'ya olan bağımlılıklarının azalması yoluyla Batı ile işbirliğine yönelmesi sürecinde rol almayı amaçlamaktadır.³⁹⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılması, bu olaya hazırlıksız yakalanan Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyet'lerinin çoğunun iç işlerinde istikrarsızlığa yol açmıştır. Rusya'nın politikasını Batılılaştırmaya başladığı dikkate alınarak eski uluslararası sistemin dağılmasıyla Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin önünde sadece iki seçenek kalmıştır: Ya İran'da olduğu gibi İslami modeli ya da Türkiye'deki gibi Müslüman laik modeli esas almak. Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri, hem Türkiye hem de İran modellerini uygulamaya hazır durumda idiler. Bunun yanında Türkiye'nin ortak kökenlere ve kültüre, İran'ın ise sadece İslam'a vurgu yaptığını dikkate almak gerekmektedir.³⁹¹

ABD; Rusya ile İran'ın Kafkasya'ya yönelik hakimiyet direncinin kırılması, Hazar havzası hidrokarbon rezervlerinin Batı pazarlarına güvenli bir şekilde iletilmesi, böylelikle de Avrupa ülkelerinin enerji bağımlılığının azaltılması şeklindeki etkenler dolayısıyla Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik politikalarını zaman-zaman desteklediği görülmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki: Batı, bir taraftan

³⁹⁰ Ahmet Sapmaz, “Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2008 s.13-14

³⁹¹ Vladimir Avatkov “Kafkasya ve Orta Asya’da Rusya ve Türkiye Jeopolitik Alanlarının Kesişme Noktası, Ed. Necati İyikan, **Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler**, Hiperlink, 2011, s.776-777.

desteklerken aynı zamanda Türkiye'nin Avrasya'da güçlü ve bağımsız olarak stratejik bir aktör şeklinde konumlanmasını istememektedir. Zira Avrasya coğrafyasında jeopolitik oyunda Türkiye'nin stratejik oyuncu vasfını güçlendiren ciddi ölçüde önemli faktörler vardır. Türkiye'nin sözü edilen bölgede güçlü ve bağımsız bir aktöre dönüşmesine doğrudan katkı sağlayacak yeterince kaynak (etnik, din, kültür, tarihi birikim vb. faktörler) mevcuttur. Ayrıca Türkiye'nin Kafkasya ile olan tarihsel bağlarının ortaya çıkardığı devasa birikim, Ortadoğu bölgesinde meydana gelen olaylarda dengeleri değiştirebilecek bir potansiyeli sergilemektedir. Bu nedenle Batı Rusya'yı, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında İran'ı, Ortadoğu'da ise Türkiye'yi frenleyen bölgesel bir güç olarak nitelendirmektedir.³⁹²

Esasen, Rusya Orta Asya ve Kafkasya'da, bir başka deyişle eski Sovyet coğrafyasında siyasi, ekonomik, kültürel varlığını ve güvenliğini muhafaza etmek için çaba sarf etmektedir. Moskova, bölgede ABD'nin lehine genişleyebilecek olan jeopolitik etki sahasının, Rusya'nın bölgedeki varlığının zayıflaması anlamına geleceğini ve ABD'nin ekonomik varlığının eninde sonunda onun askeri varlığını da tesis edeceği çıkarımından dolayı endişelenmektedir. Rusya'nın Tacikistan krizine müdahalesini, Karabağ meselesinde Ermenistan ile aynı safhada

³⁹² Haleddin İbrahimli, Mustafa Uluçakar, Saffet Akkaya, “*Kafkasya ve Çevresi*” Gazi Kitabevi, Ankara, 2018, s.81-82

olmasını, Çeçenistan'daki direnişine sert müdahaleler ile karşılık vermesini bu kapsamda okumak gerekmektedir.³⁹³

Kafkasya esas olarak iki jeopolitik düzlemde incelenmektedir: Kuzey Kafkasya ve üç Kafkas Cumhuriyeti: Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan. İşaret edilen bölge, son derece önemli bir stratejik kavşaktır. Medeniyetlerin geçiş merkezi ve Asya'nın Balkanları olarak tanımlanan Kafkasya'nın giriş kapısı statüsündeki Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü ele geçirme açısından önemlidir. Güney Kafkasya'yı kontrol etmek ve orada hakimiyet kurmak isteyen güç/güçler öncelikli olarak Kuzey Kafkasya'da güçlü altyapıya sahip olmalıdır. Rusya'nın da bu nedenle Kuzey Kafkasya'yı tamamen bastırması ve kontrol etmesi gerekir ki, güneydeki konumunu sağlamlaştırabilsin.³⁹⁴

Kafkasya, Rus jeopolitik açılım mekanlarında en kırılgan bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu toprakların tarihi olarak Rusya-heartland ile rimland ülkeleri (Türkiye ve İran) arasında şiddetli rekabetlere ve askeri hareketlere/çatışmalara neden olması rastgele bir durum değildir.³⁹⁵ Rusya, jeopolitik kavram olan Heartland'dır, yani kıtanın “Merkezi

³⁹³ Haleddin İbrahimli, Mustafa Uluçakar, Saffet Akkaya, “*Kafkasya ve Çevresi*” Gazi Kitabevi, Ankara, 2018, s.155-156

³⁹⁴ Savaş Yanar, “*Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.25

³⁹⁵ Aleksandr Dugin, “*Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*”, Tercüme: Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.177

Kara”sıdır. Rusya-Heartland ile karşılaştırıldığında diğer tüm Avrasya devletleri ve alanları Rimland yani kıyısal alan sayılmaktadır.³⁹⁶

Rusya Devleti, bir imparatorluk olarak tarih sahnesinde boy göstermeye başladıkları XV. yüzyılın sonlarından itibaren doğu-batı ve güney ekseninde yayılma alanı bularak dünya kara hakimiyetinin önemli kısmını kontrol etmişlerdir. Rusların egemenlik kurdukları coğrafya ile Rus kimliği ve milli hedefleri arasında doğrudan bağlantı bulunmaktadır. Rus kimliğinin en önemli zeminini oluşturan imparatorluk düşüncesini diri tutan, stratejik yönelimlerini oluşturan tarihi ve kültürel arka plan her zaman boyut değiştirse bile canlılığını muhafaza etmektedir.³⁹⁷ Sergei Witte’nin vurguladığı gibi “*Petro’den bu yana Rusya diye bir şey yoktur, yalnız ve sadece Rus İmparatorluğu vardır.*” Devlet geleneğinin imparatorluk ile tanımlandığı Rusya’da bazı bölgelerin artık Rusya’ya ait olmaktan çıkma ve başka küresel/bölgesel güçlere hizmet etme olayı kabul edilemez bir durumdur.³⁹⁸

Ruslar, güvenliği sürekli olarak ülkelerinin etrafında bir etki ve nüfuz kuşağı (bir tampon bölge) oluşturmak olarak algılamışlardır. Sovyetlerin çöküşünün ardından Rusya, Kafkasya’da ortaya çıkan çatışmaların kendi topraklarına sıçrayarak ülke bütünlüğüne zarar

³⁹⁶ Aleksandr Dugin, “*Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*”, Tercüme: Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.3

³⁹⁷ Fırat Karabayram, “*Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.24-25

³⁹⁸ Ahmet Sapmaz, “*Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri*”, Ötügen Neşriyat, Ankara, 2008 s.148

vermesinden tedirginlik duymuştur. Bölgedeki sorunlu alanlardan bazıları olan Güney Osetya ve Abhazya'nın Rusya ile ortak sınırı bulunmaktadır ve bu sorunlu alanlar Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin boyutunu belirlemektedir. Rusya, Kafkasya'da sınırlar ve sorunlar açısından statükocu bir politika takip etmektedir. Yani kendi lehine, Kafkasya coğrafyası ve halkları aleyhine politikaları olarak tanımlanan “istikrarlı istikrarsızlığı” muhafaza etmek peşindedir.³⁹⁹

Rusya, Kafkasya'yı istikrarsız bir bölge olarak görmektedir, zaten bölgenin istikrarsızlığının sürdürülebilirliği noktasında baş mimar kendisidir. Bölgedeki dondurulmuş etnik çatışmalara günümüze kadar herhangi bir çözümün bulunamayışı da Rusya'nın istikrarlı istikrarsızlık politikasını kanıtlamaktadır. Bölge ülkelerinin çoğunun kırılgan bir siyasi, politik ve yönetsel yapıya sahip olmaları ve etnik kompozisyonlarının yoğunluğu, Rusya'nın elinde koz olarak durmaktadır, Rusya, Rus imparatorluk çıkarlarına ters giden durumlar karşısında etnik temelli kıvılcımlar yaratmak, ve dahası alevlendirmekten geri kalmamaktadır.⁴⁰⁰ Moskova'nın amacı Kafkas mekanındaki devletleri dirençsiz kılarak kendisine olan bağımlılıklarını kuvvetlendirmektir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası bağımsız olan

³⁹⁹ Ahmet Sapmaz, “*Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*”, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2008 s.34-35

⁴⁰⁰ Ahmet Sapmaz, “*Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*”, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2008 s.34-35

Güney Kafkasya devletlerinin üniter yapılarına karşı oynanan oyunların en temsili örnekleri Dağlık Karabağ sorunu ve Gürcistan iç savaşıdır.⁴⁰¹

Kafkasya bölgesi, 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan etnik çatışmaların daha da yoğun gözlemlendiği bölgelerden biri olmuştur. 1992 yılından itibaren Kuzey Osetya'da, Kabardey-Balkar'da, Karaçay-Çerkes'te, Çeçenistan'da ve Abhazya'da sürekli olarak etnik çatışmalar meydana gelmiştir. Bölgede yaşanan etnik çatışmalar sonucunda başta Azerbaycan Türkleri ve Çeçenler olmak üzere yaklaşık 1.5 milyon kişi sığınmacı olmak zorunda kalmıştır. Bu çatışmaların temel sebebi Rusya'nın yürüttüğü politikalar ile açıklanmaktadır. Bu politikalarda, Kuzey Kafkasya'nın demografik yapısıyla oynanmış, sürgün ve cezalarla bölge insanın yaşadığı mekanlar değiştirilmiş, planlı olarak değiştirilen idari ve siyasi sınırlarla çatışma ortamı yaratılmıştır.⁴⁰²

Çalışmamızın bu bölümünde esas olarak inceleyeceğimiz konu Rusya ve Türkiye arasında ikili ilişkilerde bir sorun alanı olarak karşımıza çıkan Çeçenistan'dır. İki ülke arasındaki ekonomik anlamda artan ilişkiler her iki devleti karşılıklı bağımlılık çerçevesinde birbirine kenetlemişken, Çeçen sorunu 1990'lı yıllarda siyasi bir problem olarak gündemde yerini almış ve ikili ilişkilere zarar vermiştir. Güven eksikliğinden beslenerek gelişen bu sorun her iki devletin de karşılıklı olarak birbirlerini suçlama girişimlerini arttırmıştır. Bu bağlamda

⁴⁰¹ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, “**Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**”, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s. 153

⁴⁰² Fırat Karabayram, “*Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.27

Türkiye ve Rusya arasındaki önemli sorunlardan biri olan Çeçenlerin, Rus-Çeçen savaşları boyunca ikili ilişkileri nasıl etkilediğini ve iki ülkenin Çeçen sorununa yaklaşımını inceleyeceğiz.

ÇEÇEN SORUNU VE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE YANSIMASI

Yakın dönem Türk-Rus ilişkilerinde her iki ülkenin de etki alanını arttırma yönünden çatışma/rekabet içerisine girdiği bölgeler Kafkaslar ve Orta Asya olmuştur. Sovyetler Birliği çöküşünden sonra Rus kontrolünde olan birçok devlet ve topluluk bağımsızlık yolunda kendisine bir model arayışı içerisine girmiştir. Bahsedilen bölgelerdeki hâkim olan kimlik de Müslüman ve/veya Türk kökenli halklar olmuştur. Kafkaslarda çoğunluğu Müslüman olan Çeçenler, Acarlar, Abhazlar, Dağıstanlılar, Türk ve Müslüman Azeriler, Orta Asya’da ise Türkmenler, Özbekler, Kırgızlar ve Kazaklar bunlar arasındadır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye, bu halklar ile irtibatını arttırarak, etki alanını genişletme yolunda politika izlemiştir.⁴⁰³ Etnik ve dini ortak paydaşlarıyla bölgelerde kolay ilişkiler kurabilecek ve etki yaratabilecek olan Türkiye, Rusya’nın endişelerini arttırmıştır. Çünkü Türkiye lehine bölgede yaratılabilecek herhangi bir hâkimiyet olgusu, doğrudan Rusya’nın etki alanının daralması anlamına gelmekteydi. Kafkasya ve Orta Asya’da genel geçer olan bu durumun bir parçası olan

⁴⁰³ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, **Akademik Fener**, 27-42, s.36-37 https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/143240/makaleler/13/1/arastrmx_143240_13_pp_27-42.pdf

Kuzey Kafkasyalı Çeçenleri bu projemizde inceleyerek Türk-Rus münasebetlerine katkısını belirteceğiz.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerde önemli bir rekabet unsuru da Çeçen meselesi olmuştur. Rusya'nın 1994 yılında Çeçenistan'ı işgal etmesi ve beraberinde gelişen olaylar doğrultusunda iki ülke arasındaki ilişkilerde Çeçenler yeni bir sorun olarak ortaya çıkmış ve bu süreçte Çeçen lideri Dudayev'in Türkiye'yi ziyareti ve başbakanlık düzeyinde kabulü, Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir.⁴⁰⁴ Lakin Türkiye'nin Dudayev'in ziyaret talebine Rusya'ya danışarak yanıt verdiği yönünde bilgi de mevcuttur.⁴⁰⁵

Türkiye için Rusya karşısında Çeçenistan politikasını şekillendirmek kolay olmadı. Türkler, Müslüman Çeçenlerden yana tavır sergileyerek Rus-Çeçen savaşı ve sonrasında finansal destek sağlamasına karşı, Ankara'da resmi makamlarca tarafsızlık durumu ağır basmaktaydı ve bunun en büyük nedeni olarak Rusya Türkiye içerisinde ayrılıkçı bir bölgeyi destekleyecek ya da desteğini arttıracak olmasıydı. Türkiye, Rusya'nın toprak bütünlüğünü tanıdığını ve tek taraflı bağımsızlık ilan

⁴⁰⁴ Okan Yeşilot, Burcu Özdemir, Türk – Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet mi? İş birliği mi?, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, Sonbahar 2016, ISSN 2148-6743, ss. 55-73 DOI: 10.16985/MTAD.2016227942,55-73,62

Erhan Büyükkakıncı, “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri, Der. Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikası Analizi*, İstanbul, Der Yay, ss.685-716, 2004,Cilt: 3, academia.edu alanından [DOC],s.25, https://www.academia.edu/2104741/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9Ftan_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_T%C3%BCrkiye-Rusya_%C4%B0li%C5%9Fkileri

⁴⁰⁵ Orhan Gafarlı, “Avrasya Çıkması-Yeni Büyük Oyunu Kim Kazanacak?”, Nobel, Ocak 2015, s.77

eden Çeçenistan'ın Rusya'nın bir parçası olduğu resmi makamlarca da açıklanmıştı.⁴⁰⁶

Ermenistan ve Azerbaycan dışında Türkiye, Çeçen sorunu ile birlikte Kuzey Kafkaslarda da etkileşimde bulunmuştur. Sovyetler'in çökmesiyle bağımsızlık taleplerini arttıran Çeçenler Kasım 1991'de bağımsızlıklarını Dudayev liderliğinde başta Rusya olmak üzere tüm dünyaya duyurdular. Bunun üzerine Rusya, Çeçenlerin egemenliğini tanımadığı açıklamış ve 11 Aralık 1994'te askeri birlikleri ile Çeçenistan'a girmiştir.⁴⁰⁷ Bu noktada Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açan durum Türkiye'de kimi grupların Rusya'ya muhalif olarak Çeçen bağımsızlık mücadelesini desteklemesi, buna karşın Rusya'nın da Türkiye'ye karşı hamle olarak PKK kartını kullanmasıdır.⁴⁰⁸ Türk hükümeti sorunun Rusya'nın iç meselesi olduğunu vurgulamasına karşın, Çeçenistan'ın işgaline ve orantısız güç kullanımına ilişkin eleştirileri yüksek sesle dile getirmiştir. Rusya bu süreçte Türkiye'yi Çeçenlerin ülkedeki faaliyetlerine izin vermekle suçlamıştır. Üstelik Rus yönetimi Türkiye'yi Çeçenistan'a giden gönüllü savaşçıları durdurmadığı, Çeçen dayanışma derneklerini kapatmadığı ve Çeçenlere verilen desteği çekmediği gibi durumlardan sorumlu tutmuş ve Rusya, PKK'nın

⁴⁰⁶ Orhan Gafarlı, "Avrasya Çıkmazı-Yeni Büyük Oyunu Kim Kazanacak?", Nobel, Ocak 2015, s.77

⁴⁰⁷ Kurban Vefa (2020). *Caucasus Policy of Russia in the Early 21st Century Internal and External Dynamics*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, NE6 2PA, UK .

⁴⁰⁸ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri", Akademik Fener, 27-42, s.34 https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/143240/makaleler/13/1/arastmx_143240_13_pp_27-42.pdf

ülkedeki faaliyetlerini daha da artırmasına müsaade etmiş ve PKK'ya Rusya içerisinde alan açmıştır.⁴⁰⁹

Rusya'nın iddia ettiğine göre bu savaş sırasında Türkiye Çeçenlere yardım etmiştir. Bu iddialar Türk yetkililer tarafından sürekli reddedilmiş, sorunun bir Rusya'nın iç sorunu olarak algılandığı bildirilmiştir. Ancak Rusya bu açıklamalara inanmamıştır. Yine iddialara göre Çeçen bağımsızlık mücadelesinde kullanılmak üzere silah ve lojistik desteğin de Türkiye kanalı ile geldiği bilgisi bulunmaktadır. Aynı zamanda Rusya, Çeçenistan'ın Rus karşıtlığı eylemlerini yeterince cezalandırmadığı için Türk tarafını suçlamıştır. Rus tarafının öne sürdüğü örnekler neticesinde 1996'da Avrupa Feribotu'nu kaçıranlar ve Swissotel baskınına gerçekleştirenler Türkiye'de yeterince cezalandırılmamışlar hatta bunların çoğu hapisshaneden kaçmışlar, ya da kaçırılmışlardır.⁴¹⁰

Rusya, Türkiye'nin Çeçen taraftarı tutumuna misilleme olarak PKK terör örgütüne destek oldu. Böylece Türkiye'yi cezalandırmış olacaktı. 1994 yılında Moskova'da 'Kürdistan tarihi' konulu bir konferans

⁴⁰⁹ Ali Balcı, "Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar", Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.229-230

Salih Yılmaz ve Abdullah Yakşi, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", TYB Akademi, Türk-Rus İlişkileri, Mayıs 2016, Sayı:17, 9-57, s.35

<https://www.tybakademi.com/17-turk-rus-iliskileri/>,

https://www.academia.edu/25585831/T%C3%BCrk_-

[Rus_%C4%B0li%C5%9Fkileri_%C3%96zel_Say%C4%B1_Edit%C3%B6r_Prof._Dr._Salih_YILMAZ](https://www.academia.edu/25585831/T%C3%BCrk_-Rus_%C4%B0li%C5%9Fkileri_%C3%96zel_Say%C4%B1_Edit%C3%B6r_Prof._Dr._Salih_YILMAZ)

⁴¹⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri", **Akademik Fener**, 27-42, s.35

https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/143240/makaleler/13/1/arastirmx_143240_13_pp_27-42.pdf

gerçekleştirildi. Ocak 1995'te ise Yaroslav'da bir "Kürt evi" açılmıştır. Bu gelişmeler Türkiye ile Rusya arasındaki gergin atmosferi tırmandırdı.⁴¹¹1995 yılında Türkiye'ye gelen Rus Dışişleri yetkilileri Türkiye'den Çeçenlere yaptıkları yardımlara son vermesini ve Kafkas-Çeçen dayanışma derneklerinin kapatılmasını istedi. Bu isteklere de Türkiye'nin karşılık vermemesiyle Rusya, Moskova'da 'Sürgündeki Kürt Parlamentosu'nun üçüncü toplantısının (30 Ekim-1 Kasım 1995) yapılmasına destek verdi.⁴¹²

Rusya'nın 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen iki Rus-Çeçen savaşı çerçevesinde Çeçenistan'a yaptığı şiddet dolu ağır hamleler, Müslüman Çeçenlere sempati duyulan Türkiye'yle Rusya arasında olası bir gerginliğinde yakın olduğunu haber veriyordu. Çeçen kökenli yaklaşık 25.000 Türk vatandaşı olduğu ve Türkiye'de yaşayan yaklaşık 5.000.000 Kafkas kökenli olduğu (Çeçenler, Çerkezler, Abhazlar, Azeriler ve diğerleri) bilinmektedir. Kafkas kökenli grupların Türkiye'de bulunan bazı dayanışma ve kültür derneklerini destekledikleri ve Çeçenistan 'daki mücadele için para ve gönüllü yolladıkları hakkında bilgiler de vardır. Bu duruma karşılık olarak da Ruslar Ekim 1998 ile Şubat 1999 arasında ülkeler arasında dolaşan

⁴¹¹ Erhan Büyükkakıncı, "Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri, Der. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, İstanbul, Der Yay, ss.685-716, 2004, Cilt: 3, academia.edu alanından [DOC], s.26,

https://www.academia.edu/2104741/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9Ftan_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_T%C3%BCrkiye-Rusya_%C4%B0li%C5%9Fkileri

⁴¹² Okan Yeşilot ve Burcu Özdemir, "Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet mi? İş Birliği mi?", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, Sonbahar 2016, ISSN 2148-6743, ss. 55-73

DOI: 10.16985/MTAD.2016227942, s.62

terörist başı Abdullah Öcalan'ın, Rusya'da ve Belarus'ta konaklamasını sağlamışlar ama sığınma hakkı verdikleri yönlü ilgiyi asla doğrulamamışlardır.⁴¹³ 1999 yılının Aralık ayında dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'in Moskova'ya ziyarette bulunmuş ve Çeçen sorununun Rusya'nın iç meselesi olduğunu ve Çeçenlere destek verilmediğini vurgulamıştır. Bu ziyaret neticesinde Türk ve Rus tarafları teröre karşı işbirliği konularında antlaşmaya imza atmışlardır.⁴¹⁴ Rusya'nın Türkiye'yi suçlama girişimlerinin arttığı zamanda terörizmle mücadelede işbirliği yolunu izlemişler ve bu bağlamda 1995'te "Terörizmi Önleme Protokolü" ve 1996'da "Terörizmle Mücadele Alanında İşbirliğine İlişkin Memorandum" ile tarafın kendi "terör" meseleleri olarak gördükleri alanlarda işbirliğine gideceklerini açıklamışlardır.⁴¹⁵ Böylelikle taraflar arasındaki güvensizlik durumu yatıştırılmıştır. Buna karşılık Rusya da terör örgütü olarak kabul etmediği PKK'ya karşı tutumunu değiştirdi ve Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında Rusya'ya sığınma talebini reddetti.⁴¹⁶

Putin, Aralık 2004'teki Türkiye'yi ziyaretinde Çeçen sorunundan bahsetmiş ve Türkiye'nin Kafkas derneklerinin (Kaf-Der, Kafkas Vakfı, Çeçen Dayanışma Grubu gibi) hareketleri üzerinde kontrolünü

⁴¹³ William Hale, "*Türk Dış Politikası 1774-2000*", Çeviren: Petek Demir, Mozaik, İstanbul, 2003, s.285-286

⁴¹⁴ Ali Balcı, "*Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*", Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.229-230

⁴¹⁵ Mitat Çelikpala, "Rekabet ve İş birliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", *Bilgi*, Kış:2015, sayı:72, 117-144, s.126

⁴¹⁶ Okan Yeşilot ve Burcu Özdemir, "Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet mi? İş Birliği mi?", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, Sonbahar 2016, ISSN 2148-6743, ss. 55-73

DOI: 10.16985/MTAD.2016227942, s.62

arttırmasını talep etmiştir. Rusya PKK'ya olan desteğini Türkiye'nin Çeçenlere karşı tutumu doğrultusunda revize etmiştir. Türkiye Çeçenistan sorunu karşısında daha temkinli hareket ettikçe, Rusya'nın da PKK'ya destek konusunda daha pasif bir yol izleyeceği belirtilmiştir. Ancak her iki ülkede de anılan sorunlar tam olarak çözüme kavuşturulmadığı için Çeçenistan ve PKK meseleleri Türk-Rus ilişkilerinde sorunlu alanlardan biri olmaya devam etmektedir.⁴¹⁷

Türk-Rus ilişkilerinde gerilimin doruk noktalara ulaştığı 2015 yılındaki uçak krizi ile birlikte⁴¹⁸ Çeçenistan Başkanı Ramazan Kadirov açıklamalarda bulundu. Kadirov, *"Hiç şüphem yok ki Türkiye, Rus uçağını düşürdüğü için uzun süre pişman olacak. Her defasında dostluk ve iş birliğinden bahsedenler, böyle sinsice davranmaz."* dedi.⁴¹⁹ Aynı zamanda Türkiye'yi tehdit eder açıklamalarıyla Kadirov, yönetiminin ve tüm Çeçen halkının Putin'e destek vermeye hazır olduğunu ve her türlü emre itaat edeceğini açıkladı.⁴²⁰

Rus kontrollü Çeçen yönetimi Türkiye'yi tehdit eder açıklamalarla gündemde yer bulurken, Çeçen mücahitler Kadirov'un açıklamalarına

⁴¹⁷ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri", **Akademik Fener**, 27-42, s.36 https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/143240/makaleler/13/1/arastirmx_143240_13_pp_27-42.pdf

⁴¹⁸ Vefa KURBAN, Hatem CABBARLI, "TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ VE UÇAK KRİZİNİN RUS-TÜRK KAMUOYUNDAKİ YANSILARI", Ege Strategic Research Journal, <https://doi.org/10.18354/esam.536906>.

⁴¹⁹ "Çeçen lider Kadirov'dan Türkiye'ye Tehdit", 25.11.2015, <https://www.timeturk.com/cecen-lider-kadirov-dan-turkiye-ye-tehdit/haber-96702>

⁴²⁰ "Çeçen lider Türkiye'yi tehdit etti", 25 Kasım 2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/cecen-lider-turkiyeyi-tehdit-etti-994459/>

"Kadirov'dan tehdit: Türkiye Pişman Olacak!", 25.11.2015, <http://www.kafkasevi.com/index.php/news/detail/5728>

karşılık “*Erdoğan’ın emrini bekliyoruz*” demişlerdir. Çeçen İçkeriya Cumhuriyeti Cephesi, Çeçen mücahitlerin Türkiye Cumhurbaşkanı ve dünya Müslüman halkların lideri Recep Tayyip Erdoğan’dan ne kadar karmaşık olursa olsun emir beklediğini belirtmiştir.⁴²¹ Ayrıca 2017’de Çeçenler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan’a açık mektup göndermiştir. Bu mektupta şunlar yazmaktadır:

*“Sayın Recep Tayyip Erdoğan! Rusya’nın sizden talep ettiği Rus işgaline karşı direnişe katılan ve Türkiye’de ikamet ederken gözaltına alınan hiçbir Çeçen vatandaşımızı Rusya’nın taleplerini karşılamak adına iade etmemenizi rica ediyoruz. Tüm dünya ve Avrupa ülkeleri Çeçen direnişçilerini iade etmiyor. Sayın Erdoğan! Biz Çeçenler sizin adınızın dindaşınız olan Çeçen gazileri **Rusya’ya iade eden biri olarak tarihte anılmasını istemiyoruz. Bizler, sizin emperyalist güçlere karşı verdiğiniz mücadelenizde sizin için dua eden kardeşler olarak Türkiye’de kalmak istiyoruz. Sayın Başkan, iade söz konusu olursa Çeçenler için çok ciddi sonuçlar doğuracaktır ve bu iade diğer ülkeler için de bir emsal oluşturacaktır. Buna müsaade etmemenizi rica ediyoruz. Çeçen ve Türk halkları arasındaki ebedi dostluğuN gölgede kalmasını istemiyoruz.***”⁴²²

⁴²¹ “Çeçen mücahitler: Erdoğan’ın emrini bekliyoruz”, <https://www.yenisafak.com/dunya/cecen-mucahitler-erdoganin-emrini-bekliyoruz-2348308>, 26 Kasım 2015
“Çeçen mücahitler: Erdoğan’ın emrini bekliyoruz”, 26 Kasım 2015
<https://www.aksam.com.tr/dunya/cecen-mucahitler-erdoganin-emrini-bekliyoruz/haber-465445>

⁴²²Riyad Makaev, “Çeçenler’den Cumhurbaşkanı Erdoğan’a açık mektup”, 10 Ocak 2017
<https://www.haksozhaber.net/cecenlerden-cumhurbaskani-erdogana-acik-mektup-88304h.htm>

SONUÇ

Tarih boyunca Karadeniz ve Hazar denizi arasında birçok medeniyetin geçiş rotasında bulunan ve çeşitli kabilelere, topluluklara ev sahipliği yapan Kafkasya, jeopolitik artıları dolayısıyla dikkatleri üzerine toplamıştır. Kozmopolitan kimlikli bölge, dünya sahnesinde çeşitli ırkların, dillerin, dinlerin ve etnik temelli yapıların bir araya getirerek oluşturduğu kültürler mozaïği ile ünlüdür.

Her zaman jeopolitik ve jeostratejik açıdan çok önemli bir konuma sahip olan Kafkasya, daha çok da adı geçen önem sebebiyle işgale uğramış ve özellikle Çeçenler kitlesel sürgün ve asimile politikalarına maruz kalmıştır. Bu durum Çeçenlerde büyük bir mücadele ruhu oluşturmuş ve bağımsızlıklarını koruyabilmek adına kültürleri ve kültürel kimlikliklerine dört elle sarılmalarına sebep olmuştur.⁴²³

Çeçenlerin, dil ve kültür bakımından yakın akraba oldukları İnguşlar gibi, M.Ö. 6.- 5. yüzyıllarda Ön Asya'dan Kafkasya'ya geldikleri ve kökenlerinin “Nakh” halkına dayandığı kabul edilmektedir. Kendilerine “Nokhçi veya Nokhço” ve “Galgay” adını veren Çeçenler ve İnguşlar, ortak üst kimlik olarak da “Vaynakh (halkımız)” adını kullanmaktadır.⁴²⁴

⁴²³ ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Bozkuş- Hakan Yazar, *Şeyh Şamil ve Kafkasya*, KİTABEVİ Yayınları, İstanbul, 2017.

⁴²⁴ M. Tekin KOÇKAR, A. Abrek KOÇKAR, “Çeçen ve İnguş Halklarının Geleneksel Müzik ve Çalgılarına Genel Bir Bakış”, <https://xn--esog-3ra.academia.edu/MTekinKo%C3%A7kar> (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

Bugün dünyada Ruslar'ın verdiği Çeçen adıyla tanınan, ancak kendi dillerinde adları Nahçiy olan Çeçenler'in millî dili, Kafkas-İberya dil ailesinin Nah grubundan Nahçıço'dur (Çeçence), bu dil aynı zamanda devletin de resmî dilidir. Çeçence (Нохчийн мотт / **Noxçiy mott**, Çeçen dili), çoğunluğu Çeçenya'da ve başka ülkelerde yaşayan Çeçenlerin konuştuğu bir Kuzeydoğu Kafkas dilidir. Yaklaşık olarak 1.300.000 kişi tarafından konuşulduğu tahmin edilmektedir. Rusya dışında Çeçence konuşan nüfus, ağırlıklı olarak Orta Doğu ülkelerine yayılmıştır. Bu ülkelerin başında Ürdün gelmektedir. Kafkasya'nın en eski halklarından biri olan ve ülkede büyük çoğunluğu teşkil eden Çeçenler'in bir kısmı İnguş Cumhuriyeti ve Dağıstan gibi komşu ülkelerle Türkiye, Suriye, Ürdün, Kazakistan ve bazı Batı ülkelerinde yaşamaktadır.⁴²⁵

Çeçenler 20. yüzyılın başlarına kadar yazılı bir edebiyat ortaya koyamamıştır. Çeçen edebiyatında basım ve yayın faaliyetleri ancak yirminci yüz yılın ilk yarısında görülmeye başlar. Çeçen edebiyatının gecikme sebepleri çeşitli olmakla birlikte, belki de en önemlisi Çeçenlerin Orta Asya ve Sibirya'ya sürülmesi ve yıllarca devam eden Kafkas-Rus savaşıdır. Çeçenlerin yaşadıkları büyük sürgünün yanı sıra her türlü yasak, baskı ve yıldırma politikalarının tabii bir sonucu olarak; maruz kaldıkları zorunlu göçler Çeçen edebiyatının gelişimini engellemiş, genç edebiyatçı ve sanatçıların örnek alacakları eser ve edebi şahsiyetlerin yokluğu da Çeçen edebiyatında kopukluğa sebep

⁴²⁵ İslam Ansiklopedisi, TDV, 1993, c.8, s.245.

olmuş ve genç araştırmacı, şair, yazar ve sanatçıların yetişmesini geciktirmiştir.

Kafkasya'nın coğrafyası, iklimi, tarihi ve sosyal yapısı; Çeçenlerin toplumsal yapılarından, gelenek göreneklerine, sözlü kültür ürünlerinden giyim kuşam ve mutfak kültürlerine etki etmiştir. Çeçenlerin yaşadığı coğrafyanın tabiat zenginlikleri kadar folkloru da oldukça zengindir. Çeçen folklorunun temel türleri, gelenek görenekler, kutlamalar, geçiş törenleri dışında şöyle sıralanabilir: Mitoloji, destanlar, masallar, efsaneler, halk şarkıları, atasözleri ve bilmece, çocuk folkloru, inançlar ve oyunlar.

Çeçenler arasında toplumsal yapıda sınıf ayrımı yoktur. Bununla beraber dağda ve ovada yaşayanlar arasında bir tabiat farkı görülür. Toplumsal yapının en temel ve en küçük birimi olan aile, Çeçenler için de çok önemlidir. Erkekler genelde kendi çevrelerinden kızlar seçerler. Ancak aile içi evlilik yasaktır. Yakın akrabalarla evlilik yapılmaz. Gelenek ve göreneklerin toplumda önemi çok büyüktür. Herkes bu adetlere uymak zorundadır. Göreneklerin etkisi, dinin ve kanunların etkisinden daha üstündür. Çevresinde ayıplanmak ağır bir ceza sayıldığından Çeçenler bu cezaya çarpılmamak için uyanık davranmak zorundadırlar. Çeçen yaşam tarzının merkezinde olan adetler ve gelenekler, Çeçen toplumunu yüzyıllardır düzenleyen davranış kuralları ve etik sistemi Nokhchalla'da yer almaktadır. Nokhchalla, kişisel ve sosyal davranış normlarını tanımlayan, yargı konseylerinin kararlarını verdiği yasadır. Kuzey Kafkasya'nın dağlık ve sert tabiatı Çeçenlerin hem yaşam biçimini hem de geleneklerini etkilemiştir.

Örnek olarak; bu coğrafyada “Çeçenler için at biniciliği hem oyun hem spor hem gelenek ve hem de bir yaşam biçimidir. Çeçen halk şarkıları ve bu şarkıları söyleme soylleme geleneği bir kültürel miras olarak zengin ve çok yönlüdür. Ritüel şarkılar arasında ritüelik şarkılar - özellikle yağmur ve diğer büyüler; tören: düğün şarkıları ve ağıtlar (akrabalar ve profesyonel ağıtçılar tarafından söylenir) yer alır. Halk müziği ve çalgıları da Çeçenlerin hayatlarında oldukça önemlidir. Halk çalgıları arasında “deçikpondur, atuhpondur ve akerdeon” sayılabilir.

Çeçen geleneksel mutfağına, komşu etnik grupların bazı yemekleri eklenmiş olmasına rağmen, Çeçenler, Kuzey Kafkasya'daki diğer halklardan farklılık gösteren kendi özel mutfağına sahiptir. Hazırlık aşaması oldukça sade olmasına rağmen, Çeçen yiyecekleri hem besleyici hem de sindirimi kolaydır. Geleneksel mutfak et, buğday ve mısır unu, süt ürünleri, bal ve sebzelere dayanır. Çeçen toplumu, başka toplumlarda olduğu gibi hayvancılıkla uğraşan ve et ile süt ağırlıklı bir yemek kültürüne sahiptir. Tahıl ürünü olarak buğday ve mısır en başta yer alan vazgeçilmez yiyecekler arasındadır. Çeçen mutfağının en ünlü et yemekleri arasında zhizhig-galnash (et-köfte), bir tabak et, mantı ve sarımsak sosu; lezzetli tava-Kafkas Şaşlık, köz üzerinde kavrulmuş şişlerde kuzu eti parçaları; dalla (nash), karaciğer turtası; ba'ar, karaciğer, pirinç ve soğanla doldurulmuş sosis ve sadece misafirlere sunulan koyun kellesi ve bacakları olan zarif korta-kueigash yemekleri yer alır. Bu yemekler içinde korta-kueigash yani kelle ve bacak bir saygı işareti olarak tüketilir.

Çeçen halkının tarihi, dili ve gelenekleri hakkında en değerli kaynak Çeçen folklorudur. Manzum destanlar veya kahramanlık şarkıları “illesh (tekil olarak illi)” olarak adlandırılır. Çeçen kahramanlık destanları hem yapı hem de tipoloji açısından genel Kafkas epik sistemine aittir. “Nart destanları, değişik dillerde konuşan ve farklı etnik kökenlerden gelen Kafkasya halkları arasında, onların kültürlerini birleştirici önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Masallar, efsaneler, destanlar, türküler, ninniler Çeçen sözlü kültürünün yapı taşlarıdır. Masalların en meşhuru "Hangur"un masalıdır ve kahramanı Türk anlatmalarındaki “Tepegöz”ü anımsatır. Çeçenlerin hayatı destanlarla doludur. Halk doğuştan bilge olduğu için, önemli bir olay karşısında hemen destan oluşturur. Eskilerin söylediği destanlar ezberlenerek nesilden nesile aktarılır. Çeçen edebiyatının ana beslenme kaynağının Çeçen kültürü ve Çeçen halk bilgisi ürünleri olduğunu söylemek mümkündür.

Çeçen kültürü tarih boyunca pekçok kültürle etkileşimde bulunmuş, dolaylı ve dolaysız olarak bazı zorunlu değişimlere maruz kalmış, başka kültürlerle katkı sağladığı gibi sahip olduğu kültürel zenginlik, yüzyıllara meydan okuyarak günümüze kadar halk belleğinde muhafaza edilmiş, nesiller boyu yaşatılarak korunmuş ve aktarılmıştır. 23 Şubat 1944 tarihinde topluca Orta Asya'ya ve Sibirya'ya sürülmeleri, Çeçenlerin yıllardır unutamadığı ve asla da unutamayacakları büyük bir facia olarak, Çeçen kültüründe ve hafızalarda derin izler bırakmıştır. Bu sebeple de Çeçenlerin sözlü kültür ürünlerini derlemekte, yazıya geçirmekte ve yayımlamakta geç kaldıklarını söylemek mümkündür.

Stratejik konumu bölgenin önemini her geçen gün arttırırken, bu durum aynı zamanda küresel güçlerin Kafkasya'yı ele geçirme politikalarının da planlanmasına ve hesaplanmasına yol açmıştır. Bölge üzerindeki bir tarafın kazanan diğer tarafın kaybeden olduğu sıfır toplamı oyunlar silsilesi nüfuz mücadeleleri ve yayılma politikalarına eşitlenmiş, böylelikle sürekli istilalara maruz kalan Kafkasya'nın istikrarlı bir çizgide seyretmesinin önüne engel koyulmuştur.

Ruslar, jeostratejik açıdan böylesine üstün bir bölgenin hiçbir medeniyetin yayılma sahasında olmasına izin vermemiş ve gözünü Kafkasya'ya dikmiştir. Rus emperyalizmini besleyici lokasyonlardan biri olarak bilinen Kafkasya, kaptırılmaması ve Rus hegemonyasından ötekileşmemesi gereken bir bölge olarak Rus politikasında pozisyonunu almıştır. Fakat, Kafkasya Bölgesinden Kuzey Kafkasyalılar Rusların genişlenme politikalarına karşı seslerini yükseltmişler, isyan hareketleri organize etmişlerdir. Zengin kaynaklarıyla ve stratejik konumuyla Kuzey Kafkasya'da yaşamını sürdüren etnik olarak farklı topluluklar bölgede direniş ruhunu sürekli canlı tutmuştur. Bu sürekliliğin önderi de Kafkas dağlı kabilesi olarak adlandırılan Çeçenler olmuştur.

Rus-Çeçen rekabetini merkeze alarak yürüttüğümüz çalışmamızda, Rusların tarih boyunca başta Çeçenler olmak üzere Kuzey Kafkasya halklarına karşı uyguladıkları politikaları açıkladık. Bu politikalar bazen katliamlarla sonuçlanmıştı bazen ise sürgünlerle, sonuç olarak sürekli Çeçenler sindirilmişti.

Dağlı kabilelerin başkaldırması ve Rusların karşı hamlesi kendisini Soğuk Savaş sonrasında da gösterdi ve Rus-Çeçen arasında iki önemli savaş yaşanmasına yol açtı. I. Rus-Çeçen savaşından Çeçenler zaferle ayrılmıştı ve bu durum Rusya'nın zaten negatif yönde seyreden prestijini daha da aşağılara çekmek için yeterliydi. Ateşkes ve barış çağrıları doğrultusunda savaş bitimi ile bir antlaşma imzalanırsa da 1999 yılında II. Rus-Çeçen savaşının başlamasıyla antlaşma hükümsüz kaldı. 1999 yılında göreve gelen Putin, Çeçen sorununu hem ülkesinin bozulmuş moralini yükseltmek hem de kendi imajını arttırmak ve popülerlik kazanmak amacıyla fırsat olarak kullanmalıydı ve sonuç olarak ikinci Rus-Çeçen mücadelesinde Ruslar Çeçenistan'da kontrolü ele geçirmeyi başardı. Kontrol/denetimi hâkimiyetine alan Rusya için bir de yerel iktidar olabilecek Rus yanlısı başkanlar gerekmekteydi ki: Kadirov ailesi buna hazırды. Vladimir Putin Kuzey Kafkasya'daki Çeçen meselesini terörle mücadele kapsamına yerleştirdiğinde başta ABD ve diğer Batılı ülkeler de bu konuyu Rusya Federasyonu'nun bir iç meselesi olarak gördüklerini ortaya koyunca bağımsızlık mücadelesi veren "Çeçenler", "terörist" olarak görüldüler. Fakat terörle mücadele kapsamında Çeçenlere karşı sert hamlelerini uluslararası alanda meşrulaştırma gayesine giren Rusya terör olarak adlandırdığı aykırılıkçı yapıların Çeçenistan'dan sızıp tüm Kuzey Kafkasya'ya yayılmasına engel olamamıştır. Çeçenistan özelinde görece başarı elde ettiklerini tüm dünyaya duyuran Rusların terörle mücadele kapsamındaki savaşının pek de etkin olmadığı görülmektedir. Her ne kadar terörist olarak adlandırdıkları Çeçenleri dizginlemiş gibi aktarsalar da aslında terörizmin yok edilmediğini, aşağıya

çekilmediğini Kuzey Kafkasya’da artan terör bağlantılı saldırılardan bilinmektedir.

Genel olarak bir grup küçük topluluğun koskoca Rus ordusuna karşı direnişi ve bu direnişe karşılık Rusya’nın sert hamleleri ile gelişen tarihsel olarak her dönemde farklı bir boyut kazanan Rus-Çeçen ilişkileri aynı zamanda Rus-Türk ilişkilerine de zarar vermesinden dolayı önem arz etmiştir. 1990’lı yıllar boyunca bir taraftan ekonomik işbirliğine yönelen Türkler ve Ruslar arasında siyasal yönden Çeçen sorunu dolayısıyla güvensizlik kavramı çokça vurgulanmıştır. Rusya’nın muhalif olarak konumlandığı Çeçenlerin, Müslüman Türkler tarafından destekleniyor olduğu yönündeki görüş Moskova’da hâkim olmuştur. Buna yanıt olarak da Rusya PKK’yı en konforlu şekilde misafir etme ve güçlendirme yolunu tutmuştur. Lakin Türk tarafının Çeçen sorununu Rusya’nın iç meselesi olarak gördükleri yönündeki açıklama ikili ilişkilerdeki yanan ateşe su dökmüştür.

Her ne kadar ulusların kendi kaderini tayin ilkesiyle bağımsızlık mücadelelerini kendi egemenliklerini kurarak, kendi devletleri çatısı altında yaşayarak devam ettirmek isteyen kararlı Çeçenler, tarih boyunca Rusların baskısına maruz kalmış, birçok Çeçen katledilmiş ve dünyanın çeşitli yerlerine sürülmüştür. Çeçenlere bu süre zarfı içerisinde yardım eli uzatabilecek ya da uzatmak isteyenler Rusların hegemonyası karşısında sessiz kalmış, gözünü yummuştur. Çünkü Rusya büyük toprakları üzerinde herhangi bir domino etkisinden büyük endişe duymaktadır ve bu durumun gerçekleşmemesi için de tüm imkânlarını seferber edeceğini açık açık göstermiştir. Bir grup Çeçen

direnif ruhunu halen daha devam ettirmektedir fakat artık başarıya ulaşmaları imkânsız gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Abaev, V. I. (2016). Introduction The Ossetian Epic Tales of the Narts. John Colarusso, Tamirlan Salbiev (Ed.). Tales of the Narts Ancient Myths and Legends of the Ossetians. Princeton: Princeton University. https://www.degruyter.com/view/title/521961?tab_body=toc-62810 (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
- Abrek, F. (2018, 4 Şubat). Kafkas Cihadının Doruk Noktası: Ahulgoh Direnişi ve İmam Şamil. <https://kavkazcihad.wordpress.com/2018/02/04/kafkas-cihadinin-doruk-noktasi-ahulgoh-direnisi-ve-imam-samil/>. (Erişim Tarihi: 05.10.2019).
- Acar, O. (2016, 7 Kasım). Türkiye'nin Çeçenistan Sorununa İlişkin Politikası. <https://kafkassam.com/turkiyenin-cecenistan-sorununa-iliskin-politikasi.html>. (Erişim Tarihi: 11.01.2020).
- Açma, B.,Yenişen, K. (2013). Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(2), 131-149.
- Adiloğlu, A. (2007). Karaçay-Malkar Nart Destanları. *Turkish Studies*, 2(1), 196-218.
- Ahmadov, Y. (2000). Çeçen – İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler. Halkların Tarih Kültür Dizisi: 6. İstanbul: Sorun.
- Aktaş, H., Wakızaka, K. (2019). Çeçenistan'da Yeni Dönem ve Kadirov Yönetimi. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI(62), 231-238.
- Albayrak, H. (2017, 12 Mayıs) Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti. <https://www2.karar.com/yazarlar/hakan-albayrak/kuzey-kafkasya-cumhuriyeti-3982>. (Erişim Tarihi: 03.12.2019).
- Alpargu, M., Şahin, E. (2007). Sovyet Rusya'nın Dağılmasından Sonra Kafkasya'da Kimlik Problemi. *Akademik İncelemeler*, 2(1), 329-345.
- Altun, F. M. Çeçen Sorunu ve Rusya'nın Terörle Mücadele Politikaları. https://www.academia.edu/18266141/%C3%87e%C3%A7en_Sorunu_ve_Rusyan%C4%B1n_Ter%C3%B6rle_M%C3%BCcadele_Politikalar%C4%B1. (Erişim Tarihi: 04.12.2019).

- Anadol, C. (1996). Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar - Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler. İstanbul: Kamer.
- Avatkov Vladimir "Kafkasya ve Orta Asyda'da Rusya ve Türkiye Jeopolitik Alanlarının Kesişme Noktası, Ed. Necati İyikan, Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler, Hiperlink, 2011
- Avcıoğlu, G. Ş. (2013). Türkiye'de Yaşayan Kafkas Topluluklarının Sosyo-Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 55-66.
- Ayan, E. (2010). Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi. ODÜ **Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 1(2), 19-50.
- Aydın, N., Ergün, E. (2019). Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil. *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 87-114.
- Balcı, A. (2013). Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar. İstanbul: Etkileşim.
- Basayev, Ş.(2019, 23 Ağustos). Çeçenlerde Din. <http://samilbasayev.com/cecenler/cecenlerde-din/>. (Erişim Tarihi: 23.08.2019).
- Başlamış, C. (2016). Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Sırları. İzmir: Yakın Kitabevi.
- Binat, T. (2011). İmam Gazi Muhammed. <http://ahhulgoh.blogcu.com/imam-gazi-muhammed/10016088> . (Erişim Tarihi: 06.09.2019).
- Bingöl, O. (2013). Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 37, 137-158.
- Bozkuş, M. A., Yazar, H. (2017). Şeyh Şamil ve Kafkasya, İstanbul: Kitabevi.
- Budak, L. (2012). Çeçenistan Rusya Gerginliğinde Rus Medyası: Kuzey Osetya Beslan Okul Kuşatması Örneği. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 13, 7-38.
- Burak, M. C., Ermağan, İ. (2018). Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 119(235), 185-204.
- Büyükakıncı, E. (2004). Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri. Faruk Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikası Analizi (Cilt 3) içinde* (s.685-716). İstanbul: Der.

- Caferov, N., Aslanlı, A. (2016). Kuzey Kafkasya: Azerbaycan İçin Riskler ve Fırsatlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 50, 1-16.
- Çaşın, M. H., Derman, G. S. (2016). Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar. Ankara: SRT.
- Anıl Çeçen,(2019). Çeçenistan Dosyası, Astana Yayınları, Ankara.
- Çeçen, A. (2015). Türkiye ve Avrasya. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Çeçen, A. (2019, 11 Mayıs). Çeçenistan’da Rus İşgali. <http://www.ngazete.com/cecenistanda-rus-iscali-638yy.htm>. (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Çelikpala, M. (2015). Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri. *Bilig*, 72, 117-144.
- Darvishova, N. (2018, 3 Kasım). Sovyetler Birliğinin Sürgün Politikası ve Türk Düşmanlığı. https://www.kenandabirkuyu.com/sovyetler-birliginin-surgun-politikasi-ve-turk-dusmanligi_ (Erişim Tarihi: 04.12.2019).
- Dugin, A. (2005). Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım (5. Baskı). Vügar İmanov (Çev.). İstanbul: Küre.
- Eberhar, W. (1996). Çin'in Şimal Komşuları. Ankara: TTK.
- Elmurzayev, S. (2004). Çeçen Nart Efsaneleri. Tarık Cemal Kutlu (Çev.). İstanbul: Anka.
- Er, İ. H. (2019, 3 Şubat). “Kafkaslarda Bağımsızlık Mücadelesi”. Milli Gazete, <https://www.milligazete.com.tr/makale/1795153/ibrahim-halil-er/kafkaslarda-bagimsizlik-mucadelesi>. (Erişim Tarihi: 02.09.2019).
- Eser, E. (2019). Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçen Çerkez ve Çeçenlerin Göç Hikâyeleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5 (11), 591-606.
- Gafarlı, O. (2015). Avrasya Çıkmazı-Yeni Büyük Oyunu Kim Kazanacak? Ankara: Nobel.
- Güngör, F. (2018, 8 Şubat). İmam Şamil’i ve “İmamat Devleti”ni Yakından Tanımak. <https://www.tyb.org.tr/fethi-gungor-imam-samili-ve-imamat-devletini-yakından-tanimak-32891h.htm>. (Erişim Tarihi: 05.10.2019).
- Haciev, T. M. (1997). Karaçay-Malkar Türklerinin Eski Folklor Ürünleri. A. Adiloğlu. (Çev.). Bilig, 6, 184-192.

- Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası 1774-2000. Petek Demir (Çev.). İstanbul: Mozaik.
- İbrahimli, Haleddin, Mustafa Uluçakar, Saffet Akkaya (2018) “**Kafkasya ve Çevresi**” Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ilyasov, L. (2009). The Diversity of the Chechen Culture: From Historical Roots to the Present. Published with support of the UNESCO Moscow Office for Azerbaijan, Armenia, Belarus, the Republic of Moldova and the Russian Federation.
- İslam Ansiklopedisi. Cilt 8. 1993.
- İyikan Necati, Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler, Hiperlink, 2011.
- Foxall Andrew, Sovyet Sonrası Rusya’da Etnik İlişkiler, Kuzey Kafkasya’da Ruslar ve Rus Olmayanlar, Çev: Serkan Özdemir, Koyu Siyah Yayınları, Ankara, 2015.
- Jaimoukha, A. (2005). The Chechens A Handbook, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series. Nicholas Awde (Ed.), London-New York: Routledge-Curzon Press.
- Kasım, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya. Ankara: USAK.
- Kimya, O. (2019). Kafkaslarda Çarlık Rusya’ya Karşı Müridizm Hareketi. **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2019, 6(3), 1673-1699.
- Koçkar, M. T., Koçkar, A. (2019). Orta Avrupa’dan Anadolu’ya Bir Çalgının Yeni Kimliği: Çerkes Mızıkası. **Folklor Akademi Dergisi**. 2(3), 440-469.
- Koçkar, M. T., Koçkar, A. A. Çeçen ve İnguş Halklarının Geleneksel Müzik ve Çalgılarına Genel Bir Bakış. <https://xn--esog-3ra.academia.edu/MTekinKo%C3%A7kar> (Erişim Tarihi: 05.05.2020).
- Korkmaz, T. (2013). Osmanlı Belgelerinde Kafkasya Göçleri Değerlendirme. **Studies of the Ottoman Domain**, 3(5), 49-55.
- Kukul, M. H. (2002). Şeyh Şamil ve Çeçenistan. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Kurban Vefa (2020). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

- Kurban Vefa (2020). *Caucasus Policy of Russia in the early 21st Century Internal and External Dynamics*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, NE6 2PA, UK .
- Kurban Vefa & Cabbarlı Hatem, “Türkiye-Rusya İlişkileri Ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansısı”, *Ege Strategic Research Journal*, <https://doi.org/10.18354/esam.536906>.
- Kuznetsov, V. A.(2009). *Waynalar, Çeçenler ve İnguşlar*. Murat Papşu (Çev.). Erol Yıldır Lowzer (Ed.). Tarık Cemal Kutlu Armağanı içinde. İstanbul: Yeni Dünya.
- Makaev, R. (2017, 10 Ocak). Çeçenler’den Cumhurbaşkanı Erdoğan’a açık mektup. <https://www.haksozhaber.net/cecenlerden-cumhurbaskani-erdogana-acik-mektup-88304h.htm>.
- Nevruz, Y. İmam Şeyh Mansur ve Kafkasya’da Milli Birlik Hareketi. <http://www.yilmaznevrus.net/eser/>, (Erişim Tarihi: 02.09.2019).
- Nusretoğlu Telman, Deli Petro’dan Putin’e Derin Rusya, Güç Mücadeleleri, Gizli Teşkilatlar, Darbeler ve İsyanlar Tarihi, KETEBE yayınları, İstanbul, 2020
- Oğan, S. (2004, 10 Eylül). Matruşkalaşan Terörizm. <http://turksam.org/matruskalasan-terorizm>.
- Özcan, A. (2014). *Kafkasya Ve İdil- Ural Bölgesi Coğrafyası Çeçenler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Özçelik, S. (2015). Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları. ***Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı-9***, 79, 359-369.
- Özdemir, R. (1988). Çeçen Edebiyatı. *Kafdağı Dergisi*, 19-20, ss.22-24.
- Özel, M. S. (2014). Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 99-122.
- Özkan, M., Yetim, H. (2018). Mutfak Kültürü ve Yeme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. ***Journal of Tourism and Gastronomy Studies***, 6(3), 352-363.
- Paneş, A. (2019). İmam Şamil’in Çerkesya Naibi Muhammed Emin’in Kuzeybatı Kafkasya’daki Faaliyetleri (1848-1859). ***Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimleri Dergisi***, 4(7-8), 159-182.

- Papçu, M. (2013, 23 Eylül). Çeçenistan, Dağıstan, Şamil'in Rüyası. <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/cecenistan-dagistan-samilin-ruyasi.html>. (Erişim Tarihi: 05.10.2019).
- Peker, E. H. (2018, 30 Mart). Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1920). <https://www.belgeseltarih.com/kuzey-kafkasya-cumhuriyeti-1917-1920/>.(Erişim Tarihi: 01.12.2019).
- Penah, N., Shakirov, E. (2019). Kafkasya'da Özgürlük Mücadeleleri ve Müridizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 413-420.
- Saltık, T. Çeçen-İnguş Edebiyatı. <https://www.jinepsgazetesi.com/makale/ceceningus-edebiyati-1517>. (Erişim Tarihi:16.04.2020)
- Sapmaz, A. (2013). Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1-35.
- Sapmaz, A. Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'nin Etkileri, Ötügen Yayınevi, İstanbul,2008, s.29.
- Saydam, A. (1990). Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 239-257.
- Shashani, M. (2010, 23 Şubat). 1944 Çeçen Sürgününün Altmışıncı Yıl Dönümü. <http://www.waynakh.com/tr/2010/02/1944-cecen-surgununun-altmis-altinci-yildonumu/> , (Erişim Tarihi: 30.12.2019).
- Shashani, M. (2018, 17 Ağustos). 1944 Çeçen Sürgününün 60.yıl Dönümü. <http://www.surgun.org/cecen-ingus/27-1944-cecen-suerguenue-nuen-altm-s-alt-nc-y-ldoenuemue-2010> . (Erişim Tarihi: 30.12.2019).
- Sole, S. (2017, 5 Nisan). Rusya-Çeçenistan Savaşı: Geçmişten Günümüze. <https://www.stratejikortak.com/2017/04/rusya-cecenistan-savasi.html>, (Erişim Tarihi: 01.09.2019).
- Sönmez, İ, Aygen, M. (2019). Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 665- 675.
- Sultanoviç, J. C. Çeçenistan. İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan> (Erişim Tarihi: 04.04.2020).
- Sunçkale, C. (1995). *Çeçen Savaşı*. Ankara: SAM.

- Şahin, M. (2013). Bir Siyasi Güç Olarak Saha ve Kafkas Siyasi Coğrafyasındaki Etkileri Recep Efe, İbrahim Atalay, İsa Cürebal. (Eds.), 3rd International Geography Symposium - GEOMED 2013 Symposium Proceedings içinde (s. 575-581).
- Şamil, M. (1995). Çeçenler. (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım). Ankara: Sam.
- Şeker, S. (2011). Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti. Necati İyikan (Ed.), Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010) içinde. İstanbul: Hiperlink.
- Tanrısever, O. F. (2001). Moskova'nın Çeçenistan Çıkması ve Çıkış Arayışları. Avrasya Dosyası(Rusya Özel), 6(4), 180-201.
- Tavkul, U. (2001). Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 11, 166-190.
- Tavkul, U. (2007). Kafkas Nart Destanlarında At Motifi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 196-204.
- Tavkul, U. (2008). Nart Destanlarının Eski Türk Destanları İle İlişkisi. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı içinde (s.603).
- Tavkul, U. Karaçay-Malkar Nart Destanları. Türkler. 20. Cilt Türk Dünyası içinde (ss. 578-587).
- Taymaz, E. (1995). Çeçenistan Bunalımı: Ulus altı ve Ulus üstü Kimlikler Arasında. Argun Terek (Ed.), Çeçen Sorunu içinde (s.164-181). İstanbul: SAM.
- Temizkan, A. (2009). Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX(2), 165-190.
- Temizkan, A., Shakirov, E. (2017). Rusya'nın Kafkasya Siyaseti Üzerindeki Stalin Gölgesi. *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, III(2), 139-162.
- Timur, M. (2018, 31 Ocak). "Çeçenistan'ın Unutulan Hikayesi ve Kadirov Ailesi". https://insamer.com/tr/cecenistanin-unutulan-hikyesi-ve-kadirov-ailesi_1204.html.
- Tişkov, V. A., Filippova, E. İ. (2000). Eski Sovyet İlişkilerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar. Ankara: ASAM.

- Tufan, T. (2019, 27 Ekim). Çar Korkunç İvan / Kötülüğün Vücut Bulmuş Hali. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2019/10/27/dunya-forum-car-korkunc-ivan-kotulugun-vucut-bulmus-hali/>. (Erişim Tarihi: 01.09.2019).
- Tüysüzöğlü, G. (2011). Rusya Arka Bahçesini Temizliyor. **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 55-69.
- Uyar, M. (2018). Çeçenistan: Siyasi ve Askeri Kısırdöngü. *Güvenlik Stratejileri*, 28, 275-317.
- Vaçağayev, M. (2008, 8 Ağustos). Uzun Hacı ve Umarov'un Emirliğine Bakış. <http://ajanskafkas.com/konuk-yazarlar/uzun-haci-ve-umarovun-emirligine-bakis/>. (Erişim Tarihi: 05.11.2019).
- Yanar, S. (2002). *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık.
- Yandarbiyev, Z. (2017). Çeçenistan Siyaset ve Gerçeklik, İstanbul: Küresel Kitap.
- Yapıcı, U. (2007, 28 Kasım) “Tarihsel Süreç İçerisinde Rus Çeçen Srounu”. http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/52_ (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Yeşil, M. M.. (2017). Batılı Kaynakların Penceresinden 19.Yüzyılda Kuzey Kafkasyalıların Ruslara Karşı Verdiği Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2670-2690.
- Yeşilot, O., Özdemir, B. (2016). Türk – Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet mi? İş birliği mi? *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III(2), 55-73.
- Yıldız, M. (2006). Dünden Bugüne Kafkasya. İzmir: Yitik Hazine.
- Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(13), 27-42.
- Yılmaz, S., Yakşı, A. (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. *TYB Akademi, Türk-Rus İlişkileri*, 17, 9-57.
- Yüksel, A. (2012). Osmanlı İstihbarat Ağı ve İmam Mansur. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 32, 171-200.

İNTERNET KAYNAKLARI:

- 23 Şubat 1944 Çeçen Sürgünü, 23.02.2015, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/02/23/23-subat-1944-cecen-surgunu>, (Erişim Tarihi: 03.01.2020).
- “Ahmet Kadirov Kimdir?”, 6 Ekim 2003, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/237732.asp>
- “Beslan Rehine Krizi(2004)”, <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/beslan-rehine-krizi-2004-531>.
- “Beslan’daki Baskını Basayev Üstlendi”, BBC, 17 Eylül 2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/09/040917_russia_school.shtml.
- “Camdan Evde Oturanlar Başkalarına Taş Atmamalıdır”, <https://www.ozdeyis.net/camdan-evde-oturanlar-baskalarina-tas-atmamalidir-george-herbert/>
- Cerkesya Circassian Diaspora, 12.12.2018, www.cerkesya.org/icerik/kisa-bilgiler/688-kafkasya-neresidir , (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- Cerkesya Circassian Diaspora, Çeçenistan Kronolojisi, 13.12.2018, www.cerkesya.org/kafkasya/tarih/kafkasya-kronolojisi/1169-cecenistan-kronolojisi , (Erişim Tarihi: 05.10.2019).
- “Çeçen Cumhuriyeti”, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/9> (Erişim Tarihi: 16.04.2020).
- Çeçen Cumhuriyeti İçkerya Türkiye Fahri Konsolosluğu, “Rusya’nın Çeçenya’yı İşgalinde 25.yılı Nedeniyle Bir Dizi Etkinlik Düzenlendi.”, <http://ickerya.com/2019/12/22/rusya-nin-cecenya-yi-isgalinin-25-yili-nedeniyle-bir-dizi-etkinlik-duzenlendi/> , (Erişim Tarihi: 24.08.2019).
- “Çeçen lider Kadirov Grozni’de öldürüldü”, 10 Mayıs 2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/05/040509_chechnya_wrap.shtml
- “Çeçen lider Kadirov: Putin ne derse ‘emredersiniz’ derim”, 02 Mart 2016 https://www.yeniasya.com.tr/dunya/cecen-lider-kadirov-putin-ne-derse-emredersiniz-derim_387923.
- “Çeçen lider Kadirov’dan Türkiye’ye Tehdit”, 25.11.2015, <https://www.timeturk.com/cecen-lider-kadirov-dan-turkiye-ye-tehdit/haber-96702>.
- “Çeçen lider Türkiye’yi tehdit etti”, 25 Kasım 2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/cecen-lider-turkiyeyi-tehdit-etti-994459/>.

“Çeçen İnguş Sürgününü Anlatan Film Rusya’da Yasaklandı”, (Kırım Haber Ajansı) 21.05.2014, <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/cecen-ingus-surgununu-anlatan-film-rusya-da-yasaklandi/132360/> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

Çeçen-İnguş Sürgünün 90 yaşındaki tanığı Saduev: “Sovyetler düğüne diye ölüme gönderdi.”, <https://www.haberturk.com/cecen-ingus-surgununun-90-yasinda-ki-tanigi-saduev-sovyetler-dugune-diye-olume-gonderdi-istanbul-2609017> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

“Çeçenistan Başkanı Öldürüldü”, 10 Mayıs 2004, [https://www.dw.com/tr/%C3%A7e%C3%A7enistan-ba%C5%9Fkan%C4%B1-%C3%B6ld%C3%BCr%C3%BCld%C3%BCr/a-2526630](https://www.dw.com/tr/%C3%A7e%C3%A7enistan-ba%C5%9Fkan%C4%B1-%C3%B6ld%C3%BCr%C3%BCld%C3%BCr%C3%BCld%C3%BCr/a-2526630)

Çeçenistan Kronolojisi, <https://cerkesya.org/component/k2/itemlist/tag/%C3%87%C3%A7enler?Itemid=754>.

“Çeçenistan’da II. Kadirov Dönemi”, 5 Nisan 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/04/070404_kadyrov.shtml

“Çeçen mücahitler: Erdoğan’ın emrini bekliyoruz”, 26 Kasım 2015, <https://www.aksam.com.tr/dunya/cecen-mucahitler-erdoganin-emrini-bekliyoruz/haber-465445>

“Çeçenistan’da Oğul Kadirov dönemi, 5 Nisan 2007, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7e%C3%A7enistanda-o%C4%9Ful-kadirov-d%C3%B6nemi/a-2519489>

Diplomatik Strateji, <https://www.diplomatikstrateji.com/bir-bagimsizlik-mucadelesi-cecen-direnisi/>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

Dünyayı Değiştiren Devrim: Ekim Devrimi, NTV Haber, 07.11.2018, <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyayi-degistiren-devrim-ekim-devrimi,BClQMgombUORoK48FibSWQ/H-4T7h4-6kCUuDE6hxLG5g> (Erişim Tarihi: 03.11.2019).

Efsane Komutan Cevher Dudayev’in Şehadetinin 23. Yıldönümü, Milli Gazete, 22.04.2019, <https://www.milligazete.com.tr/haber/2475898/efsane-komutan-cevher-dudayevin-sehadetinin-23-yildonumu> (Erişim Tarihi: 12.01.2020).

En Yüksek İşsizlik Oranları Kuzey Kafkasya’da, 18.03.2020, <https://www.kafkasevi.com/index.php/news/detail/5858>.

İmam Gazi Muhammed. <http://www.cerkesya.org/icerik/biyografi/353-imam-gazi-muhammed> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

İstanbul’da Çeçen İnguş Sürgünü ve Soykırımı Anıldı, (QHA Medya) <https://qha.com.tr/haberler/istanbul-da-cecen-ingus-surgunu-ve-soykirimi-anildi/163632/> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

Kadiriler; <https://www.haber3.com/guncel/iste-merak-edilen-kadiyiye-tarikati-haberi-30206> , (Erişim Tarihi: 02.09.2019).

“Kadirov, Putin için canını vermeye hazır!”, 11 Mart 2015, <http://www.star.com.tr/dunya/kadirov-putin-icin-canini-vermeye-hazir-haber-1008661/>

“Kadirov Putin’in Emrini Bekliyor”, 02.10.2015, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1581885-kadirov-putinin-emrini-bekliyor>.

“Kadirov’un Önlenemez Yükselişi”, 6 Nisan 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/fooc/story/2007/04/070406_fooc_moscow.shtml

“Kadirov’dan tehdit: Türkiye Pişman Olacak!”, 25.11.2015, <http://www.kafkasevi.com/index.php/news/detail/5728>

Kafkas Dernekler Federasyonu, Tarihte Bugün – 23 Şubat 1944 Çeçen-İnguş Halklarının Sürgünü, 22.02.2014, <https://www.kaffed.org/haberler/federasyondan/item/1456-tarihte-bug%C3%BCn-23-%C5%9Fubat1944-%C3%A7e%C3%A7en-ingu%C5%9F-halklar%C4%B1n%C4%B1n-s%C3%BCrg%C3%BCn%C3%BC.html> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

Kafkas nüfusu yükseliyor, 26 Ocak 2018, <https://kafkassam.com/kafkas-nufusu-yukseliyor.html>.

Kafkasya’da Bir Ülke: Çeçenistan, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 21.06.2011, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/2331/kafkasyada_bir_ulke_cecenistan , (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

Karabayram Fırat, “Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası”, Lalezar Kitabevi, Ankara 2007.

Kuzeydoğu Kafkasya’da Ülke Çeçenistan, <https://www.sabah.com.tr/sozluk/tarih/kuzeydogu-kafkasyada-ulke-cecenistan> , (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, <http://kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/biyografi/uzun-haci-saltinski.html> , (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

Mapsof.net, <http://mapsof.net/caucasus/the-caucasus-physical> , (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

Nakşibendilik;<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/en-gucluleri-naksi-tarikati-39223831>,(Erişim Tarihi: 02.09.2019).

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:121, İstanbul, 2012, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsiviyayinlar/OSMANLI%20BELGELER%C4%B0NDE%20KAFKAS%20G%C3%96%C3%87LER%C4%B0-1.pdf>(Erişim Tarihi: 15.09.2019)

“Putin’den Kadirov’a Onur Nişanı”, (Kırım Haber Ajansı), 9 Mart 2015, <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/putin-den-kadirov-a-onur-nisani/136455/>

“Ramazan Kadirov: Putin için hayatımı feda ederim”, (Kırım Haber Ajansı), 11 Mart 2015, <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/ramzan-kadirov-putin-icin-hayatimi-feda-ederim/136484/>

Rusya Haybay Katliamını ‘tarihin tahrifatı’ olarak nitelendirdi, (Kırım Haber Ajansı), 22.05.2014, <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/rusya-haybah-katliamini-tarihin-tahrifatı-olarak-nitelendirdi/132377/> , (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

Rusya’nın Kuzey Kafkasya’daki Savaşı Hiç Bitmeyecek mi?”, 28 Şubat 2019,<https://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/rusya-nin-kuzey-kafkasya-daki-savasi-hic-bitmeyecek-mi-h438699.html>.

Rus Zulmüne Karşı Destansı Çeçen Direnişi, 8 Mart 2019,<https://ilkha.com/guncel/rus-zulmune-karsi-destansi-cecen-direnisi-92824>.

Şehit İmam Gazi Muhammed, Türkiye Gazetesi, 17.10.2006,
<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a304962.aspx> , (Erişim Tarihi:
06.09.2019).

Как начиналась первая чеченская кампания (декабрь 1994)
Источник: <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/253789/>
© Кавказский Узел

GAZETE HABERLERİ

BBC NEWS, 12 Mart 2000, “Blair’den, Putin’e övgü.”
Cumhuriyet, 01 Ocak 2000, “Yeltsin’den yeni yıl sürprizi.”
Cumhuriyet, 01 Ocak 2000, “Portre/Vladimir Putin.”
Cumhuriyet, 01 Ocak 2000, “İki ülke ilişkileri daha da gelişecek.”
Cumhuriyet, 01 Ocak 2000, “Putin kendinden emin.”
Cumhuriyet, 06 Mart 2000, Hasan Aksay “Rusya doğal gazda öne çıkıyor.”
Cumhuriyet, 07 Mart 2000, “Ruslar milislerin ilerleyişini durduramıyor.”
Cumhuriyet, 10 Mart 2000, “Argun boğazı Rusların denetimine geçti.”
Cumhuriyet, 11 Mart 2000, “Çeçenistan Moskova’ya bağlı olacak.”
Cumhuriyet, 12 Mart 2000, “Blair’den Putin’e destek.”
Cumhuriyet, 12 Mart 2000, “Ruslar da Çeçenler de saldıracak.”
Cumhuriyet, 16 Mart 2000, “Çeçenistan Raduyev’e sahip çıkmadı.”
Cumhuriyet, 16 Mart 2000, “Rusya’ya yüzyıl gerek.”
Cumhuriyet, 20 Mart 2000, “Rusya NATO’ya zor girer.”
Cumhuriyet, 22 Mart 2000, “Çeçen hayvanları yok edilecek.”
Cumhuriyet, 22 Mart 2000, “Putin’den gövde gösterisi.”
Cumhuriyet, 24 Mart 2000, “Çeçen kalesine Rus bayrağı.”
Cumhuriyet, 26 Mart 2000, “Rusya geleceğini oyluyor.”
Cumhuriyet, 28 Mart 2000, “Seçim sonuçlarına dünyanın tepkisi.”
Cumhuriyet, 29 Mart 2000, “Komünistlere bir darbe daha.”
Cumhuriyet, 29 Mart 2000, “Moskova ile yeni dönem başlayacak.”
Cumhuriyet, 29 Mart 2000, “Rusya Kıbrıs’ta jest yapabilir.”
Cumhuriyet, 30 Mart 2000, “Putin hemen kolları sıvadı.”

Cumhuriyet, 04 Aralık 2004, “Çeçen dosyası masada.”

Cumhuriyet, 05 Aralık 2004, “Laleli Putin’i bekliyor.”

Hürriyet, 10 Kasım 1991, “Ankara’da Heyecan”

Hürriyet, 01 Ocak 2000, “Yeltsin gitti!”

Hürriyet, 10 Mayıs 2004, “Kadirov toprağa verildi”.

Hürriyet, 3 Eylül 2004, “Katliam gibi operasyon”.

Hürriyet, 18 Eylül 2004, “Çocuk Katili Benim”.

Milliyet, 04 Mart 2000, “Çeçenlerin intikamı.”

Milliyet, 28 Mart 2000, “Çin seviçli, Batı temkinli.”

Milliyet, 28 Mart 2000, “Rus Çarı Putin.”

NTV-MSNBC, 06 Aralık 2004, “Rusya ile yeni dönem.”

Vatan, 3 Eylül 2004, “Rehine krizi sona erdi”.

“Gorbaçov’un Açıklaması”, Cumhuriyet, 14 Kasım 1991.

Fahrettin Çiloğlu, “Kafkasya Halkları Üzerine”, Cumhuriyet, 22 Kasım 1991.

“Çeçenya’da Latin Alfabesi”, Cumhuriyet, 25 Mayıs 1993.

“Gorbaçov yeni anayasadan yana”, Cumhuriyet, 10 Aralık 1993.

“Çeçenler Çatıştı:13 Ölü”, Cumhuriyet , 12 Mart 1994.

“Çeçenler Güçlü Rusya İstiyor”, Cumhuriyet, 23 Nisan 1994.

“Dudayev’e Suikast Girişimi”, Cumhuriyet, 30 Mayıs 1994.

“Dudayev Genel Seferberlik İlan Etti”, Cumhuriyet, 12 Ağustos 1994.

Ergün Balcı, “Boru Hattı Pazarlığı”, Cumhuriyet, 27 Eylül 1994.

“Kurtlar Gibi Gururlu ve Yalnız”, Cumhuriyet, 13 Aralık 1994.

“Rus askerleri dudayev’in Peşinde”, Cumhuriyet, 23 Ocak 1995.

Çeçenya harekatı 2.Ayını Doldurdu”, Cumhuriyet, 12 Şubat 1995.

“Rus Güçlerine Karşı İman Gücü”, Cumhuriyet, 11 Mart 1995.

“Çeçenya’da Barış Artık Daha Zor”, Cumhuriyet, 25 Nisan 1996.

“Rusya Dışişleri Bakanı: “Çeçenler Türk Toprağını Kullanıyor”, Cumhuriyet, 29 Nisan 1996.

“Çeçenlerden İntikam Çağrısı”, Cumhuriyet, 6 Mayıs 1996.

Cumhuriyet, 16 Mayıs 1996.

Cumhuriyet, 3 Haziran 1996.

- “Gerginlik Şimdilik Duruldu”, Cumhuriyet 22 Ağustos 1996.
- “Ateşkes Anlaşması”, Cumhuriyet, 24 Ağustos 1996.
- “Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Çeçenistan lideri Aslan Mashadov’la Moskova’da Bir Araya Geldi”, Cumhuriyet, 19 Ağustos 1997.
- “Cennetin Kılıçları: Şeyh Şamil’in Kafkas Westerni”, Cumhuriyet, 16 Mart 1990.
- “Çeçenlere Şariat Düzeni”, cumhuriyet, 23 Ekim 1991.
- “Çeçenlere Devlet Başkanı”, Cumhuriyet, 30 Ekim 1991.
- “Moskova’ya Karşı Terörist Eylem”, Cumhuriyet, 10 Kasım 1991.
- “Çatırdayan Federasyon”, Cumhuriyet, 16 Mart 1992.
- “Cindoruk’un Konuğu”, Cumhuriyet, 3 Nisan 1992.
- “Çeçenler: Rusya Tazminat Ödesin”, Cumhuriyet, 7 Ağustos 1992.
- “Çeçenler KKTC’yi Tanıyacak”, Cumhuriyet, 4 Eylül 1992.
- “Grozni Çeçen Denetiminde”, Cumhuriyet, 8 Ağustos 1996.
- “Rusya suçu üstlenmiyor”, Cumhuriyet 25 Ekim 1999.
- “Rus Askerleri Grozni Kapısında”, Cumhuriyet, 27 Ekim 1999.
- “Çeçenistan’da 50 Sivil Ölü”, Cumhuriyet, 30 Ekim 2020.
- “Ruslar Grozni’ye Aralıksız Bomba Yağdırıyor”, Cumhuriyet, 31 Ekim 1999.
- “Putin Operasyonu Sürdürmekte Kararlı”, Cumhuriyet 8 Kasım 1999.
- “Kafkasya’da Rus Ablukası”, Cumhuriyet, 10 Kasım 1999.
- “Yeltsin Demirel’den Net Tavır İstedi”, Cumhuriyet, 18 Kasım 1999.

ISBN: 978-625-7279-91-8